
TARIMSAL VE KIRSAL GEÇİMİN
ULUSAL CİNSİYET PROFİLİ
TÜRKİYE

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GIDA VE TARIM ÖRGÜTÜ

ANKARA, 2016

Bu bilgi ürününde kullanılan görsel öğeler ve materyal sunumu; herhangi bir ülkenin, bölgenin, şehrin veya alanın ve buraların yetkili makamlarının yasal statüleri veya gelişmişlik düzeyleri ve de hudutların veya ara sınırların tahdidi ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü tarafından herhangi bir şekilde bir görüş beyanı taşımaz. Belirli şirketlerin veya imalatçıların ürünlerinden bahsedilmesi, patent almış olsun veya olmasın, FAO'nun bu firmaları ve ürünleri benzer niteliklere sahip olan ve bu yayında adı geçmemiş başka firmalara ve ürünlere tercih ettiği, veya bu şirket veya ürünlerin uygun bulunduğu veya tavsiye edildiği anlamı taşımaz.

Bu ürün bilgisinde ortaya konulan görüşler yazarlarına ait olup, hiçbir suretle FAO'nun görüşlerini temsil etmez.

ISBN 978-92-5-909434-3

© FAO 2016

FAO bu bilgi ürünündeki materyalin kullanımını, çoğaltılmasını ve dağıtımını teşvik eder. Aksi belirtilmedikçe materyal, kaynak ve telif hakkı sahibi olarak FAO gösterilerek ve FAO'nun kullanıcıların görüşlerini, ürünleri veya hizmetleri herhangi bir şekilde desteklediğini belirtmeme şartıyla, ferdi çalışma, araştırma ve öğretim amaçlı veya ticari olmayan mal ve hizmetlerde kullanma amacıyla, çoğaltılabilir ve indirilebilir.

Tüm çeviri ve uyarlama, ve tekrar satış ve başka ticari kullanım hak talepleri www.fao.org/contact-us/licence-request veya copyright@fao.org üzerinden yapılmalıdır. FAO bilgi ürünleri FAO web sitesinden ulaşılabilir www.fao.org/publications ve publicationssales@fao.org adresi üzerinden satın alınabilir.

Fotoğraflar: ©FAO / Rosetta Messori, © FAO / Hajnalka Petrics, © FAO / Ami Vitale, © FAO / Ozge Dogan, © Zeki Yavuzak/ Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının izniyle, © Ozer Akyol: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının izniyle

İçindekiler tablosu

Tablolar, şekiller ve kutular	iv
Önsöz	vii
1. GİRİŞ	1
A. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri	2
B. Toplumsal cinsiyet profilinin kapsam ve yöntemi	3
C. Veri kaynaklarının değerlendirilmesi	4
II. ÜLKEYE GENEL BAKIŞ	7
A. Tarihsel bağlam	8
B. Ulusal Politika Bağlamı	9
C. Demografik Bağlam	11
D. İnsani gelişim bağlamı	14
Sağlık	14
Okuryazarlık ve Eğitim	15
Kadınların İşgücüne Katılımı	18
Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet	19
III. KIRSAL HANEHALKLARININ, ALTYAPININ VE TOPLUMSAL CİNSİYET ETKİLERİNİN PROFİLİ	23
A. Barınma şartları	23
B. Enerji kaynakları	23
C. Temiz içme suyu ve hijyen	24
C. Ev eşyaları	25
D. Kırsal ulaşım	25
IV. TOPLUMSAL CİNSİYET VE YOKSULLUK	27
A. Yoksulluk oranları	27
B. Zaman yoksulluğu	28
V. TARIMSAL VE KIRSAL GEÇİMDE CİNSİYET HUSUSLARI	31
A. Arazi mülkiyeti	31
B. Çiftlik yapılarına ve özelliklerine genel bir bakış	31
C. Girişimcilik ve Tarımsal Pazarlar	32
D. Kırsal finansman	33
E. Bitki tarımı	34
F. Hayvancılık	35
G. Tarımsal girdilere erişim	37
H. Tarımsal yayım hizmetleri ve eğitim	38
I. Ormancılık	39
J. Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği	40
K. Yönetim ve ağlar	42
L. Kırsal alandaki kadınların güçlenmesi	43
VI. TARIMSAL EMEKTE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİKLERİ	47
VII. SONUÇ	53
References	54

Tablolar, şekiller ve kutular

harita. Türkiye'nin İdari Bölümleri

Tablo 1. Veri Kaynakları

Tablo 2. Kırgızistan, Tacikistan ve Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Değerleri (2014)

Tablo 3. İl / İlçe Merkezleri ve Kasaba / Köy Nüfusları, Cinsiyete Göre (2007, 2015)

Tablo 4. Kadın ve Erkek Hane Reislerinin Dağılımı, Yaşa göre (2014))

Tablo 5. Kadın ve Erkeklerde Okuma Yazma Bilmeyenlerin Oranı, Yerleşim Yerine Göre (2008)

Tablo 6. Kadınların Okuryazarlık ve Eğitim Durumu, Yerleşim Yerine Göre (2013)

Tablo 7. Çalışan Annelerin En Küçük Çocuğuna Bakan Kişiler (hanehalkının %'si)

Tablo 8. İstihdam Oranları, Cinsiyet, Evlilik Durumu ve Yerleşim Yerine Göre (2013)

Tablo 9. Kadınların Fiziksel Şiddet Kullanımına Yönelik Tutumları, Yerleşim Yerine Göre

Tablo 10. Kırsal ve Kentsel Yerlerde Isınma İçin Enerji Kaynakları (2013)

Tablo 11. Kırsal ve Kentsel Yerlerde Gelişmiş Su Kaynağına Erişim (2013)

Tablo 12. Kırsal ve Kentsel Yerlerde Hane Temizlik Tesisleri (2013)

Tablo 13. Kentsel ve Kırsal Hanelerin Sahip Olduğu Tüketim Malları (%)

Tablo 14. Ortalama Günlük Zaman Kullanımı, Faaliyet Türüne Göre (2014-2015)

Tablo 15. Kadın Çiftçilerin Günlük Tarımsal Üretime ve İşlemeye Ayırdığı Zaman Miktarı

Tablo 16. Hayvan Sahipliği, Yetiştiricinin Cinsiyetine Göre, 2014-2015

Tablo 17. Balıkçılık İşçilerinin Dağılımı, Yaş, Çalışma Saatleri ve Cinsiyete Göre (2013)

Tablo 18. Yerel Yönetimlerdeki Kadınlar (2014)

Tablo 19. Ev İçi Sorumlulukların Bölüşümü, Cinsiyet ve Yerleşim Yerine Göre (hanelerin yüzdesi %)

Tablo 20. Ev İçi Karar Alma Sürecinin Bölüşümü, Cinsiyet ve Yerleşim Yerine Göre (hanelerin yüzdesi %)

Tablo 21. Tarımda Toplumsal Cinsiyet Rollerini Hakkında Kadın ve Erkeklerin Görüşleri

Tablo 22. Tarım ve Tarım-Dışı İstihdamın Dağılımı, Cinsiyete Göre (2004-2015)

Tablo 23. Kendi İşletmelerinde Çalışan Hanehalkı Üyelerinin Dağılımı ve Çalışılan Ortalama Gün Sayısı, Cinsiyet ve Yaşa Göre, (2006)

Şekil 1. Örgün Eğitim Düzeyi, Cinsiyete Göre (2015)

Şekil 2. Kadınların Örgün Eğitim Seviyesi, Kırsal ve Kentsel Konuma Göre (2014)

Şekil 3. Yoksulluk Oranları, Cinsiyet ve Yerleşim Yerine Göre, 2002-2009 (yoksul kişilerin oranı, %)

Şekil 4. Ev İdaresinin Zamansal Dağılımı, Cinsiyete Göre (toplam günlük zamanın %'si)

Şekil 5. İşletmelerin Dağılımı, Bitki Türü ve Cinsiyete Göre, 2014-2015 (%)

Şekil 6. Keçi Yetiştiriciliğinde Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü, Faaliyete Göre

Şekil 7. Tarımda Çalışan Kadınların İstihdam Durumu (2015), toplamın %'si

Şekil 8. Tarımda Çalışan Erkeklerin İstihdam Durumu (2015), toplamın %'si

Şekil 9. Sürekli Tarım İşçilerinin Ortalama Aylık Ücretleri, Cinsiyet ve Yıla Göre (Türk Lirası)

Şekil 10. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ortalama Aylık Ücretleri, Cinsiyet ve Yıla Göre (Türk Lirası)

Şekil 11. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ortalama Günlük Ücretleri, Seçilen Faaliyetlere ve Cinsiyete Göre, 2015 (Türk Lirası)

Şekil 12. Tarımda Çalışan Kadın Hane Reislerinin İstihdam Durumu (2014), toplamın %'si

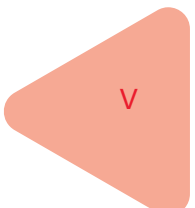
Şekil 13. Tarımda Çalışan Kadınların İstihdam Durumu (2014), toplamın %'si

Kutu. 1. Önceki Tanımlar: Kentsel ve Kırsal Yerleşim Birimleri

Kutu. 2. Tanım: Kadın Reisli Hanehalkları ve Referans Kişi

Kutu. 3. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın Kırsaldaki Kadınların Eğitimi Programı

Kutu. 4. Tanım: Kadınların Güçlenmesi

Önsöz

“Türkiye için Ulusal Toplumsal Cinsiyet Profili” isimli bu döküman, FAO Avrupa ve Orta Asya Bölge Ofisinin (REU), Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Koruma Uzmanı Dono Abdurazakova ve İstatistikçisi Giorgi Kvinikadze'nin destekleriyle Elisabeth Duban tarafından yazılmıştır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi – Sosyoloji Bölümü'nden, Yardımcı Doçent Ayşe İdil Aybars, araştırma ve analizleri ile bu rapora önemli katkılar yapmış ve onun çalışmaları nihai versiyona dâhil edilmiştir. Bu toplumsal cinsiyet profili aynı zamanda, Gözde Uluğ Ata'nın, özellikle Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile irtibatı sağlamadaki rolü çerçevesinde, sağladığı lojistik ve örgütsel desteklerden de faydalanmıştır.

Bu Ulusal Toplumsal Cinsiyet Profili, FAO / Türkiye Ortaklık Programı (FTOP) tarafından finanse edilen “FAO Toplumsal Cinsiyet ve Tarım Çerçeve Programının (GASF) uygulanması yoluyla cinsiyet temelinde ayrıştırılmış verinin üretimi ve analizi konusunda ulusal kapasitelerinin güçlendirilmesi” projesi kapsamında hazırlanmıştır. Projenin genel hedefleri, tarımsal ve kırsal sektörlerde toplumsal cinsiyete duyarlı ve cinsiyet temelinde ayrıştırılmış veri setlerinin geliştirilmesinde yararlanıcı ülkelere destek olmak, hem kadınlar ve hem erkekler olarak kırsal nüfusun mevcut durumunu değerlendirmek ile kanıt dayalı ve bilinçli politika-yapma süreçlerini sağlamak olmuştur.

Bu proje kapsamında, uzman toplantıları ve FAO REU ve FAO Orta Asya Alt-bölge Ofisi (SEC) tarafından ortaklaşa düzenlenen bir çalıştay, 2014 ve 2016 yıllarında Ankara'da düzenlenmiştir. Toplantılar, toplumsal cinsiyet ve tarım ile ilgili kritik veri boşluklarının yanı sıra toplumsal cinsiyet istatistikleri üretmek için kullanılacak mevcut göstergeler ve veri kaynaklarını üzerindeki görüşmeleri kapsamıştır.

06 Mart 2016 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen bir onaylama çalıştayında bu raporun daha önceki bir taslağına geri bildirim sağlayan katılımcılara minnettarlık ifade edilmektedir. Hem veri üreticileri hem de kullanıcı olan uzman grupları tarafından yapılan tavsiyeler, nihai taslakta olabildiğince kapsamlı olarak ele alınmıştır. Ayrıca, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Türkiye İstatistik Kurumunun her ikisi de bu ulusal toplumsal cinsiyet profiline dâhil edilmek üzere veriler sağlamışlardır. Böyle katkılarının hepsi çok takdir edilmiştir.

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti (Türkiye), 780 043 kilometrekarelik bir alan ve 8 333 kilometrelik bir sahil şeridi ile coğrafi olarak çeşitliliklere sahip olan bir ülkedir. Ülkenin yaklaşık yüzde üçü Güneydoğu Avrupa'da (Trakya ya da Boğaz'ın batısında kalan alan) ve çoğunluğu Anadolu'da (Güneybatı Asya) olacak şekilde Türkiye, hem Avrupa hem de Asya'ya bağlanmaktadır. 80 milyonun biraz altında olan ülke nüfusunun çoğunluğu, il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır (nüfusun yalnızca yüzde 7,9'u kasaba ve köylerde yaşamaktadır).¹ Türkiye yoğun bir kentleşmeyi yaşamakta olup 1950 ve 2010 yılları arasında şehirlerde yaşayan nüfusun payı yüzde 25'ten yüzde 76'ya çıkmıştır.² Kentsel nüfustaki bu şekilde bir büyüme, yerel konutlar, hizmetler ve işgücü piyasası üzerinde kısıtlamalar oluşturmuş ve aynı zamanda kentsel alanlar çevresinde plansız yerleşimlerin oluşmasına da neden olmuştur. Kentleşme oranı bölgeden bölgeye değişmektedir: Batı kesimi ülkenin en yoğun nüfuslu ve sanayileşmiş parçası olup Güney, Orta ve Doğu bölgelerindeki iller hayvan yetiştiriciliği dâhil olacak şekilde daha küçük-ölçekli endüstriyel üretim ve tarım ile karakterize edilmektedir.

Tarihsel olarak, istihdam ve gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH) bakımından tarım, Türkiye'nin ekonomisine en önemli katkı yapan unsurlardan biri olmuştur. Son yıllarda ise, sanayi ve hizmet sektörleri ekonominin itici güçleri haline gelmişlerdir. Günümüzdeki GSYH'nin yaklaşık yüzde sekizi ile kıyaslandığında 1968 yılında tarım, ülkenin GSYH'sinin üçte birini oluşturmakta idi.³ Ancak tarım sektörü, tüm istihdamın yaklaşık dörtte birinin hemen altındaki bir kısmına (yüzde 18 – 22 arası mevsimsel değişkenliklerle birlikte)⁴ ve kırsal istihdamın çoğu biçimine katkı yapmaya devam etmektedir. Kırsal alandaki kadınlar için tarım, neredeyse tek istihdam tipidir. Tarım, ormancılık, balıkçılık sektörlerinin birleşimi, Türkiye'nin brüt katma değerine (2014'de yüzde 71), karşılaştırılabilir ülkelere yaptıklarından (örneğin, Avrupa Birliği üyeleri için ortalama yüzde 1,6'dır) daha büyük katkı yapmaktadır.⁵

Günümüz küresel piyasalarında, Türkiye'nin en büyük yedinci tarım üreticisi⁶ olduğu tahmin edilmekte olup Türkiye, pamuk, tütün, narenciye, üzüm, incir, fındık ve antep fıstığı gibi önemli ihracat bitkilerinin üreticisi konumundadır. Türkiye'nin gıda, canlı hayvan, içecek ve tütün ihracatı 2014 yılında 11 milyar Euro civarında bir değere denk gelmiştir ve bu ihracatlar diğer Avrupa Birliği genişleme ülkelerinden dikkate değer biçimde daha büyüktür.⁷ Tarımsal üretimi nedeniyle Türkiye, aynı zamanda gıda bakımından büyük oranda kendine yeter durumdadır. Ülke bazı tarım bitkilerini temelde iç tüketim için yetiştirmektedir (örneğin, buğday, arpa, şeker pancarı, patates, baklagiller ve pirinç).⁸

Türkiye'nin elverişli iklimi, ekilebilir arazileri ve temiz su kaynaklarının yanı sıra büyük işgücü, ülkenin tarım sektörünü daha da geliştirmek için fırsatların olduğu anlamına gelmektedir. Her ne kadar çiftçi işletmelerinin çoğunluğu küçük ölçekli işletme ve aile çiftlikleri olsalar da Türkiye Hükümeti, başta meyve ve sebze işleme, süt ürünleri, hayvan yemi, hayvancılık ve kanatlı hayvan üreticiliğinin yanı sıra soğuk zincir üretim ve işleme endüstrileri olmak üzere, tarım-işleri alt sektörlerinde büyüme ve yatırımı teşvik ederek, tarımsal sektörün rekabetçiliğini artırmayı hedeflemektedirler.⁹

Türkiye, Binyıl Kalkınma Hedeflerinin (BKH) karşılanmasında, özellikle aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılmasında, önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak yoksulluk, çoğunun geçimlik çiftçiliğe bağlı olduğu kırsal hanelerde var olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin kırsal alanları için kritik hususlar şunlardır: düşük yaşam standardı; kısmen kırsal işgücünün düşük eğitim ve beceri düzeyleri nedeniyle işsizlik; yetersiz düzeyde sağlanan fiziksel, kültürel ve sosyal altyapı; etkin çiftçi örgütlerinin eksikliği; tarımsal ve tarım-dışı gelir getirici faaliyetlerin sınırlı çeşitliliği ve sanayi ve hizmet sektörlerindeki büyüme ile şiddetlenen kırsal alanlardan dışarıya doğru artan iç göç.¹⁰

1960'ların başından beri benimsenen birbirini takip eden on tane ulusal düzeydeki kalkınma planlarında da görüleceği üzere Türkiye, tarımsal üretkenliğin artırılması ve kırsal nüfusun yaşama ve çalışma şartlarının geliştirilmesinin önemini uzun zamandan beri anlamış bulunmaktadır. Zaman içinde, ulusal kalkınma planları giderek toplumsal cinsiyete duyarlı hale gelmiş ve kadınları ilgilendiren izole konular (örneğin, üreme sağlığı, okuryazarlık ve aile konuları) üzerine odaklanmaktansa, farklı boyutlarda toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirmeyi öngören daha bütünlük bir yaklaşıma dönüşmüştür. Ancak, Türkiye'nin 2014-2018 dönemi için mevcut ulusal

1 TÜİK verileri. yıl ve cinsiyete göre il / ilçe merkezleri ile kasaba / köylerin nüfusları, 1927-2015.

2 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. 2014. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2013. Ankara. s. 8.

3 TÜİK. Ekonomik Faaliyet Türleri Bakımından Sabit Fiyatlarla Gayrisafi Yurtiçi Hasıla. (http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1105 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

4 TÜİK. Yıllara Göre Ekonomik Faaliyetler. (http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

5 Eurostat. Tarih yok (a). Genişleme ülkeleri – tarım, ormancılık ve balıkçılık istatistikleri. (http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Enlargement_countries_-_agriculture_forestry_and_fishing_statistics adresinden ulaşılabilir).

6 OECD. 2011. Evaluation of Agricultural Policy Reforms in Turkey. Paris. (<http://dx.doi.org/10.1787/9789264113220-en> adresinde mevcuttur). s. 9.

7 Eurostat, tarih yok (a).

8 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 5.

9 Örneğin bkz., Başbakanlık. 2014. Tarım ve Gıda Sektörü Raporu. (<http://www.invest.gov.tr/en-US/infocenter/publications/Documents/FOOD.AND.AGRICULTURE.INDUSTRY.pdf> adresinde mevcuttur).

10 OECD, 2011, s. 58.

kalkınma planı, tarım, gıda ve kırsal kalkınma hususlarına değinmektedir. Kadınların statüsünü geliştirmek ayrı bir öncelik alanı olarak kalmaya devam etmekte ve plan, tarım alanındaki toplumsal cinsiyet eşitliği hedefleri ya da özellikle kırsal alandaki kadınların ihtiyaçlarını ele alan kesişen hedefleri içermemektedir. Buna karşılık Türkiye Hükümeti, ilgili Bakanlıklar, devlet kurumları, akademik kurumlar ve diğer organizasyonlar tarafından ortaklaşa bir şekilde yürütülen, toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerinin ortaya konduğu, bağımsız bir Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı'nda (2008-2013) politika yapma sürecinde toplumsal cinsiyet kavramını ana akımlaştırma yaklaşımını benimsemiş bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet meselesi aynı zamanda, Bakanlık düzeyindeki eylem planları aracılığıyla da sektörel düzeydeki devlet planlama sürecine dâhil edilmiştir. Her ne kadar stratejik ve politika çerçevesi sağlam olsa da tarım ve kırsal geçimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ulusal planlara yeterli olarak yansıtılmadığı birkaç kritik boşluk bulunmaktadır. Bu boşlukların nedenlerinden bir tanesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik engellerin daha iyi tanımlanması ve böylece devlet politikasında daha iyi yansıtılmasına yardımcı olabilecek net verilerin eksikliğidir.

A. Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri

Hayatın her alanında kadın ve erkeklerin durumlarındaki farkları ve eşitsizlikleri yansıtılmaları nedeniyle, toplumsal cinsiyet istatistiklerinin veri toplulukları arasında özel bir yeri vardır. "Toplumsal cinsiyet istatistikleri" terimi, bazı önemli özelliklere sahip verilere işaret etmektedir: (1) veriler cinsiyete göre toplanıp ayrıştırılmış olarak sunulur; (2) veriler belirli toplumsal cinsiyet meselelerini yansıtır; (3) veriler, kadın ve erkeklerin farklılıklarını yansıtan kavram ve tanımlar üzerine temellenir ve onların yaşamların tüm özelliklerini yakalar ve (4) toplumsal cinsiyet yanlılığına neden olan toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ile sosyal ve kültürel farkları dikkate alan veri toplama araçları ve yöntemleri kullanılır.¹¹ Toplumsal cinsiyet istatistikleri ve cinsiyet temelinde ayrıştırılmış veriler, bu veri türlerinin başka türlü gözden kaçırılabilir olan kritik eşitsizlikleri açığa çıkarmaları nedeniyle, kırsal kalkınma ve tarım hakkında katılımcı politika oluşturmanın temelini oluşturmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, ülkenin ulusal istatistik kurumu – UİK)¹², kurum içinde Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri Bölümünün kurulduğu 1990'ların başından beri toplumsal cinsiyet istatistikleri oluşturup yaymaktadır. Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri Bölümü, Sosyal İstatistikler Dairesi bünyesindeki Nüfus ve Demografi Grubu altında çalışmaktadır. Bölümün sorumlulukları arasında, ilgili toplumsal cinsiyet göstergelerini belirlemek, göstergeler için verileri derlemek, bir çevrimiçi istatistik veri tabanı sağlamak ve hane anketlerinin toplumsal cinsiyet açısından düzenlenmesinde rehberlik sunmak yer almaktadır. Şu an toplumsal cinsiyet gösterge veri setleri, temelde demografi, sağlık, aile hayatı, işgücü ve istihdam, zaman katılım, siyasi katılım, toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve yoksulluk ile ilgili 16 konu altında 120 göstergeden oluşmaktadır.¹³

UİK bu göstergeleri resmi web sitesi (<http://www.tuik.gov.tr>) üzerinden yaymakta ve verileri, İstatistiklerde Kadın (1992 yılından itibaren) ve daha yakın zamanlarda Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri isimli özel bir yayın içinde derlemektedir. TÜİK, 2016 yılından itibaren geçerli olmak üzere toplumsal cinsiyet istatistiklerini yayımlamayı durdurma kararını resmi olarak almıştır ve toplumsal cinsiyet istatistiklerini yalnızca çevrimiçi olarak iletecektir. Çevrimiçi yayım, verinin daha düzenli olarak güncellenebileceği, ancak istatistiklere bundan sonra analizler ve açıklayıcı metinlerin eşlik etmeyeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca, TÜİK web sitesine ya da tüm gösterge listesine aşına olmayan kullanıcılar, ihtiyaç duydukları veriyi bulma konusunda, özellikle tek bir web sayfasında gösterilmemişse, zorluk yaşayabileceklerdir. Her ne kadar toplumsal cinsiyet ve tarımsal üretim UİK tarafından kullanılan toplumsal cinsiyet gösterge setleri için belirlenmiş bir konu olmasa da, cinsiyet temelinde ayrıştırılmış bazı ilgili veriler TÜİK tarafından sağlanan diğer çevrimiçi veri setlerinde mevcuttur. Gösterge setleri için düzenli veri toplamaya ek olarak TÜİK aynı zamanda, örneğin aile içi şiddet (2008 ve 2014), zaman kullanımı (2006 ve 2014-2015) ve yaşam memnuniyeti (2003'ten 2015'e kadar) gibi toplumsal cinsiyet temalı özel araştırmalar yürütmüş ya da bunlara yöntemsel destek sunmuştur.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı kapsamında TÜİK, özel bir gösterge setini toplamak ve planın içinde belirlenen kriterler yönündeki ilerlemeyi izlemek üzere "Toplumsal cinsiyet Eşitliği İzleme" sürecine dâhil edilen verileri güncellemek ile görevlendirilmiştir.¹⁴ Toplumsal cinsiyet göstergeleri, nüfus, sağlık, evlilik, aile hayatı, eğitim, işgücüne katılım, istihdam, yoksulluk ve şiddet gibi bir konu yelpazesi boyunca toplanmaktadır.

Avrupa Birliği'ne (AB) aday bir ülke olarak Türkiye'den, bir istatistik altyapı oluşturması ve veriler ile istatistiklerin üretimi ve yayılması için özel yöntemlere uyması beklenmektedir (topluluk müktesebatının 18. Başlığı). AB

11 FAO. 2014a. E-learning course: Gender in Food and Nutrition Security and Policy and Legislation. Gender Statistics for Informing Policy and Legislation (E-öğrenme kursu: Gıda ve Beslenme Güvenliğinde ve Politika ile Mevzuatta Toplumsal cinsiyet. Bilişlendirme Politikası ve Mevzuat için Toplumsal cinsiyet İstatistikleri).

12 Türkiye İstatistik Kurumu – TÜİK.

13 TÜİK. 2015a. Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2014. Ankara. s. iii.

14 Başbakanlık, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. 2008. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013. Ankara. s. 72.

istatistik ofisi, Eurostat, tarafından üretilen toplumsal cinsiyet ve ayrımcılık modülü içinde toplumsal cinsiyet istatistikleri şu şekilde tanımlanmaktadır: "Kadın ve erkeklerin hayat gerçeklerini yansıtacak verileri belirlemek, oluşturmak ve yaymak üzere geleneksel istatistik alanlarını (örneğin, eğitim, işgücü piyasası, gelir ve sağlık) kesen bir alan."¹⁵ TÜİK, Eurostat ile yakından işbirliği yapmakta ve toplumsal cinsiyet ve sağlık, eğitim, istihdam oranları ve işgücü faaliyeti ile toplumsal cinsiyete dayalı gelir farkları ile ilgili göstergelere ilişkin verileri düzenli olarak paylaşmaktadır.

Tüm AB genişleme ülkeleri, tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörleri için bir dizi istatistik üzerine bilgiyi Eurostat'a sağlamaktadır. Avrupa Komisyonu, katılım şartlarının karşılanması açısından, tarım ve kırsal kalkınma üzerine istatistik ve veri eksikliğini Türkiye'nin önemli bir zayıflık alanı olarak tanımlamış, "birçok sektörde [tarım ve kırsal kalkınma ile ilgili olan] mevcut güvenilir ve karşılaştırılabilir resmi istatistiklerin kalite, miktar ve tamlığının çok sınırlı..." olduğunu belirtmiştir. "Bu durum, tarım sektöründeki mevcut durumun detaylı bir değerlendirmesini ve AB politikaları ile yapıları arasında karşılaştırma yapmayı güçleştirmektedir. ... Bu başlık kapsamındaki müzakerelerin ilerlemesi aynı zamanda tutarlı ve güvenilir istatistiklerin varlığına da bağlıdır."¹⁶

Tarımsal istatistiklerin oluşturulması, TÜİK ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) arasında, Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile Türkiye Ziraat Odaları Birliği gibi paydaşlardan gelen girdilerle birlikte ortak bir sorumluluk alanıdır. Katılım sürecinin bir parçası olarak, TÜİK ve kilit veri sağlayıcıları arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi ve GTHB'nin istatistik üretme kapasitesinin güçlendirilmesi yoluyla (örneğin, Bakanlık içinde bir istatistik ve değerlendirme dairesi kurulmuş ve otomatik bir tarım veri toplama sistemi tüm ülkeyi saracak şekilde yayılmaktadır), Türkiye'de tarımsal istatistiklerin toplanmasını ve güvenilirliğini geliştirmek için çalışmalar yapılmaktadır. Ancak 2015'te Avrupa Komisyonu, "2001'den bu yana hiçbir tarımsal sayım uygulanmadığı"; istatistiki verilerin kapsamlı olmadığı (örneğin, hayvan, süt ve süt ürünleri için istatistikler mevcutken, şarap ve zeytinyağı için mevcut değildir); "çiftlik kaydının, tarımsal istihdam endeksinin kapsam ve uygunluğunun ve tarımsal üretim verisinin önemli düzeyde gelişmeye ihtiyaç duyduğu" ve "ÜİK ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık bakanlığı arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi için ve daha çok çalışmaya ve tarımsal istatistikleri geliştirme üzerine stratejinin gözden geçirmeye ihtiyaç duyulduğu." şeklinde sayılan hususlar temelinde, tarımsal istatistiklerin gelişmeye ihtiyacı duymaya devam ettiğini belirtmiştir.¹⁷

Kapsam, güvenilirlik ve erişilebilirlik açısından genel zayıflıklar göz önüne alındığında, tarımsal sektördeki kilit göstergelerle ilgili cinsiyet temelinde ayrıştırılmış verilerin mevcut olmaması sürpriz olmamıştır. Doğru ve güvenilir istatistikler, sadece kendileri bir şart durumunda oldukları için değil aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği / ayrımcılıkla mücadele ve tarım ve kırsal kalkınma ile ilgili olanlarda da dâhil olmak üzere tüm diğer katılım kriterleri yönündeki ilerlemenin izlenmesi için de gerekli olduklarından mevzuat kapsamında kritik bir role sahiptirler (topluluk müktesebatının 11. Başlığı).

B. Toplumsal cinsiyet profilinin kapsam ve yöntemi

Bu Ulusal Toplumsal Cinsiyet Profili, toplumsal cinsiyet ve tarımla ilgili cinsiyet temelinde ayrıştırılmış verilerin üretim ve analizini geliştirmek amacıyla yapılan bir bölgesel proje kapsamında geliştirilmiştir. Bu nedenle, bu raporun ana görevi, tarımsal eşitsizliklere odaklanarak, kırsal alanda toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile kırsaldaki kadınların durumuna ışık tutacak birkaç boyutta nicel verileri derlemektir. Her ne kadar bu rapor kırsaldaki kadınların yaşamları üzerinde etkide bulunan hususları tüm yönleriyle kapsamasa da, FAO'nun yetkisi ile en çok ilgisi olan kilit konular üzerine yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte bu toplumsal cinsiyet profili, politika yapıcılara, araştırmacılara ve kırsal alandaki topluluklarla çalışan aktivistlere, kırsal Türkiye'deki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin türleri ve derecelerinin daha açık bir resmini sunma amacıyla, farklı kaynaklardan alınan verilerin ve bilgilerin bir derlemesi durumundadır.

Bu profil için başlangıç noktası, FAO Avrupa ve Orta Asya Bölge Ofisi tarafından bölgedeki veri toplama ve karşılaştırmayı standartlaştırmak üzere geliştirilen, tarım ve kırsal alanlar ile ilgili 18 adet toplumsal cinsiyet göstergesini içeren temel setin gözden geçirilmesi olmuştur.¹⁸ Başlangıç çalışmaları, Türkiye'de temel göstergeler için sadece kısmi verilerin mevcut olduğunu ve bu durumun temel göstergelerin bu toplumsal cinsiyet profili için bir şablon olarak kullanılmasını zorlaştırdığını ortaya çıkarmıştır. Kısmi verilerden kast edilen, cinsiyet temelinde ayrıştırılmamış, sadece hane reisinin cinsiyetine göre ayrıştırılmış ya da çapraz tablolanmamış (örneğin, cinsiyet ve kırsal ya da kentsel yerleşim gibi başka bir değişkenle) olan verilerdir. Bu nedenle, rapor hazırlanırken en

15 Eurostat. 2015. Statistical Requirements Compendium. 2015 Edisyonu. Lüksemburg. s. 110.

16 Avrupa Komisyonu. 2006. Tarama Raporu Türkiye. 11. Başlık – Tarım ve Kırsal Kalkınma. Brüksel. s. 14.

17 Avrupa Komisyonu. 2015. Commission Staff Working Document. Turkey 2015 Report (Komisyon İç Çalışma Belgesi. Türkiye 2015 Raporu). Brüksel. s. 51.

18 Tarımda Temel Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri

Setine FAO'nun aşağıda mevcut olan adresinden erişilebilir <http://www.fao.org/europe/resources/e>.

yakın zamanlı ve en ilgili resmi veri kaynaklarına öncelik verilmiş ve veriler tarım ve kırsal alandaki geçime ilişkin ana toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerine ışık tutmak için olabildiğince tam olarak analiz edilmiştir. Bu toplumsal cinsiyet profili UİK ve GTHB tarafından derlenen en yakın zamanlı mevcut nicel bilgi ve anket verilerine dayanmaktadır.

İlgili olan yerlerde, niteliksel çalışmalar ve (çoğu akademik kurumlar ya da sivil-toplum örgütleri (STK'lar) tarafından yürütülen) küçük-ölçekli anketler aracılığıyla toplanan veriler resmi istatistikleri tamamlamak üzere kullanılmıştır. Yöntemdeki varyasyonlar, örnek boyutu, anketlerin yapıldığı yerler ve yıllara bağlı olarak, verilerin çoğunun doğrudan karşılaştırılabilir durumda olmadığına dikkat edilmelidir. Bu toplumsal cinsiyet profilindeki bilgiler, genel sonuçları tasvir etmek amaçlarıyla birleştirilebilmiştir.

Bu araştırma projesi için benimsenen yöntem aynı zamanda 06 Mart 2016 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen, uzmanların mevcut raporun bir taslak versiyonu üzerine yorum yaptığı bir onaylama çalışmasını da kapsamaktadır. Taslağı gözden geçiren grup UİK'dan istatistikçiler, GTHB (eğitim ve yayım hizmetleri ve kırsaldaki kadınlar ile ilgili daireleri), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Türkiye Ziraat Odası temsilcileri, akademisyenler, uluslararası kalkınma örgütlerinin temsilcileri ve kırsaldaki kadınlara yönelik projeleri destekleyen sivil toplum örgütleri de dahil olmak üzere, hem veri üretici hem de kullanıcı olan paydaşlardan oluşmuştur. Katılımcılar ulusal toplumsal cinsiyet profilinin kapsamı hakkında tavsiye vermeye ek olarak, bazı özel öneriler ve fikirler de sunmuşlardır. Bu bilgiler, raporun nihai versiyonuna dahil edilmiştir.

C. Veri kaynaklarının değerlendirilmesi

Türkiye'de tarım ve kırsal geçim ile ilgili toplumsal cinsiyet istatistiklerini oluşturmak, mevcut veri setlerinin genel olarak cinsiyet, hane reisinin cinsiyeti ya da kentsel ve kırsal yerleşim temelinde ayrıştırılmış veriler ile sınırlı olması, ancak bu üç faktörün nadiren çapraz tablolanmış olması nedeniyle daha karmaşık hale gelmektedir. Her ne kadar UİK bir kaç göstere için toplumsal cinsiyet istatistikleri üretiyor olsa da, bunların yalnızca çok azı tarım ile doğrudan ilgilidir. GTHB tarafından sunulanlar gibi diğer veri tabanları, potansiyel olarak tarımdaki kadın ve erkekler üzerine istatistik kaynakları durumundadır, ancak bu veri kaynakları ya tam olarak analiz edilmemiştir ya da onları üreten kurum dışında erişilebilir değildir.

Hane halkı araştırmalarının, Türkiye'deki kırsal alanların bir resmini oluşturmak için en kullanışlı veri oldukları görülmüştür. Bu anketler genelde hem cinsiyet hem de kırsal ve kentsel yerleşim yeri temelinde ayrıştırılmış verileri içermektedir. Bazı temsilci bilgiler, kadınların belirli durumlarını (örneğin, kadınlar tarafından idare edilen haneler hakkındaki veriler) aydınlatmak için kullanılabilir, ancak bireysel olarak kadınlar hakkında toplanan veriler (örneğin, kadın çiftçiler ve işletme sahipleri) kadar tanımlayıcı değildir.

Önemli bir nokta olarak TÜİK, yeni idari bölümler oluşturan ve köyleri büyükşehir belediyeleri ile ilçelere bağlayarak onların tüzel kişiliklerini kaldıran (kanunun demografik veriler üzerindeki etkisinin daha ayrıntılı bir açıklaması için bu raporun C bölümünün, 11. Kısımına bakınız) yeni bir kanunun kabul edildiği 2012 yılında bu yana, kırsal ve kentsel yerleşim yeri temelinde ayrıştırılmış veri üretmemektedir. Bunun anlamı kırsal geçim hakkında yakın zamanlı verilerin olmadığı ve şu an kırsal ve kentsel yerleşim yeri temelinde kapsamlı bir resim oluşturmanın mümkün olmadığıdır.

Türkiye'nin son tarım sayımı 2001 yılında gerçekleştirilmiş¹⁹ olup artık verilerin günümüzdeki erkek ve kadın çiftçilerin gerçek koşullarını yansıtmaması muhtemeldir. Balıkçılık ve ormancılık sektörlerinin anketleri daha yakın zamanda gerçekleştirilmiştir, ancak çok sınırlı miktarda cinsiyet temelinde ayrıştırılmış veri (istihdam hakkında) içermektedirler. Şu anda GTHB bünyesinde, yeni bir ulusal kayıt sistemi uygulamak için çalışmalar sürdürülmektedir: Çiftçi Kayıt Sistemi'nin (ÇKS) güncellenmiş bir versiyonu olan TÜKAS (Tarımsal Üretim Kayıt Sistemi). TÜKAS, AB katılım kriterlerinin gerçekleştirilmesinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Tüm tarımsal işletmelerin kimlik bilgilerini, adreslerini ve tarımsal faaliyetlerini (arazi, makine-ekipman, hayvan sayısı, bitkisel üretim ve arıcılığı kapsayacak şekilde) tek bir veri tabanı içinde kayıt ettirecek şekilde güncellenmiş bir çerçeve oluşturmayı hedeflemektedir. Sistem yıllık bazda tarımsal işletmelerin temel değişkenlerini elde edecek ve güncelleyecek ve tarımsal üretimle uğraşp ÇKS kapsamında kayıtlı olmayan işletmeleri de kapsayacaktır. Tüm mevcut veri tabanları ve bilgi sistemleri, yeni sisteme eklenecek ve böylece sistem entegre bir hale gelecektir. Sistem henüz tamamlanmadığından ve tam olarak çalışmadığından bu raporda yalnızca şu an mevcut olan veriler yeniden oluşturulmuştur. 2014 yılında GTHB, sisteme çiftliklerin yaklaşık yüzde 80'inin dâhil olduğunu tahmin etmiş olup o zamandan beri kayıt işlemi de devam etmiştir. GTHB aynı zamanda, eğer mülk sahibi / üreticinin cinsiyeti kaydedilirse, toplumsal cinsiyet istatistikleri için potansiyel veri tabanı olarak kullanılabilir.

¹⁹ Türkiye'deki tarımsal veriler üç Genel Tarım Sayımı (1927, 1950, 1991) ve beş Tarım Anketi (1950, 1963, 1970, 1980, 1991). aracılığıyla toplanmıştır.

başka tarımsal kayıt sistemleri de sağlamaktadır. GTHB bu rapor için, bu kayıtların bazılarında alınan cinsiyet temelinde ayrıştırılmış mevcut verileri sunmuştur.²⁰

Tapu kayıtları ya da bankalar ve mikro-finans kurumlarının tarımsal amaçlar için alınan kredilerle ilgili kayıtları gibi diğer kurumlardan gelen resmi kayıtlar da, çiftçilikle uğraşan kadınlar ve erkekler hakkında veriler oluşturabilmek için kullanılabilir. Ancak toplumsal cinsiyet profili oluşturulurken bu tür verilere ulaşılamamıştır. Toplumsal cinsiyet profili için yararlanılan kaynakların yanı sıra potansiyel olarak yararlı olan diğer kaynaklar, açıklamalar ve sınırlamaları hakkında kısa bir özet ile birlikte aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Veri Kaynakları

Veri Kaynağı	Açıklama
TÜİK Veri Tabanları	Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri (2014) yayınının yanı sıra nüfus, zaman kullanımı, sağlık, ekonomik faaliyetler ve yaşam şartları gibi istatistikler; kırsal alanlar için veriler 2013 yılına kadar mevcuttur.
Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (2013)	Nüfus ve sağlık koşullarını izlemek için hanehalkı anketi (hanehalkı özellikleri, anne sağlığı ve kadının konumunu kapsayan); kırsal / kentsel yerleşim yeri temelinde ayrıştırılmıştır.
Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması (2015)	Aile içi şiddet hakkında hanehalkı anketi; kadınların sosyal geçmişleri hakkındaki verileri kapsamaktadır, kırsal / kentsel yerleşim yeri temelinde ayrıştırılmıştır.
Genel Tarım Sayımı (2001)	TÜİK tarafından gerçekleştirilmiştir. Cinsiyet temelinde ayrıştırılmış bazı veriler dâhil edilmiştir. 2014 yılı için sayım planlanmış ancak şu an hiçbir veri mevcut değildir. ²¹
Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Ücret Yapısı Anketi	Yıllık olarak TÜİK tarafından gerçekleştirilmektedir; cinsiyete temelinde ayrıştırılmış veriler içermektedir.
Tarımsal İşletmeler Yapı Araştırması (2006)	TÜİK tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu anketin üç yılda bir gerçekleştirilmesi AB koşulludur. Yalnızca 2006 anket verisi bulunmuştur; cinsiyet temelinde ayrıştırılmış sınırlı veri içermektedir.
Su Ürünleri İstatistikleri (2013)	Anket 2014 yılında gerçekleştirilmiştir, yalnızca su ürünleri işçileri için cinsiyet temelinde ayrıştırılmış veriler vardır.
Ormanlık İstatistikleri (2012)	Veriler, Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından derlenmiştir; cinsiyet temelinde ayrıştırılmış veri içermemektedir.
Tarımsal Üretim Kayıt Sistemi (TÜKAS)	Tüm tarımsal işletmeler için GTHB veri tabanı; tam olarak uygulanma sürecindedir. Veriler cinsiyet bazında ayrıştırılmıştır.
Türkiye Veteriner Bilgi Sistemi (TÜRKBVET)	Büyükbaş hayvanlar için GTHB veri tabanı ve kayıt sistemi. Büyükbaş hayvan sahipliği verileri GTHB'nin il müdürlükleri tarafından toplanmaktadır. Büyükbaş hayvan sahipleri üzerine veriler cinsiyet temelinde ayrıştırılmakta ve TÜİK ile paylaşılmaktadır.
Koyun ve Keçi Kayıt Sistemi (KKKS)	Koyunlar ve keçiler için GTHB veri tabanı ve kayıt sistemi. Hayvan sahipliği hakkındaki veriler GTHB'nin il müdürlükleri tarafından toplanmaktadır. Hayvan sahipleri üzerine veriler cinsiyet bazında ayrıştırılmakta ve TÜİK ile paylaşılmaktadır.
Arıcılık Kayıt Sistemi	30'dan fazla kovana sahip girişimciler / üreticiler hakkında GTHB veri tabanı. Veriler il düzeyinde toplanmakta ve cinsiyet temelinde ayrıştırılmaktadır.

²⁰ Diğer GTHB kayıtları, süt üretimi, sera çiftçiliği, organik çiftçilik ve bağlar için tutulmaktadır.

²¹ Bkz. Resmi İstatistik Portalı. 5.2 Tarımsal Yapı İstatistikleri. (<http://www.officialstatistics.gov.tr/?q=en/node/101> adresinde mevcuttur).

II. ÜLKEYE GENEL BAKIŞ

Ulusal istatistikleri tutmak amacıyla, Türkiye 12 istatistikî bölgeye bölünmüştür: İstanbul (TR1), Marmara (Batı - TR2 ve Doğu - TR4), Ege (TR3), Akdeniz (TR6), Anadolu (Batı - TR5, Kuzeydoğu - TRA, Orta - TR7, Orta Doğu - TRB ve Güneydoğu - TRC) ve Karadeniz (Batı - TR8 ve Doğu - TR9). Bu bölgeler, sosyo ekonomik gelişme yönünden önemli ölçüde değişkenlik göstermektedir: (İstanbul'u içine alan) Marmara Bölgesi en gelişmiş bölge olup Doğu Anadolu bölgesi ise en az gelişmiş olanıdır. İdari açıdan ülke 81 ile bölünmüştür. Her il de ayrıca ilçelere, bucaklara ve köylere bölünmüştür. TÜİK bazı verileri il düzeyinde toplamaktadır.

Harita. Türkiye'nin İdari Bölümleri

Source: Library of Congress, Geography and Map Division.

Tarım ve kırsal kalkınmadaki toplumsal cinsiyet farklılıklarını daha etkili bir şekilde değerlendirmek için, toplumsal cinsiyet eşitliği ve insani gelişme hususlarıyla Türkiye'nin genel olarak nasıl başa çıktığını değerlendirmek faydalı olacaktır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından kullanılan bir ölçüt olan Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE – Gender Inequality Index), kişisel başarılar, güçlenme ve ekonomik durum bakımından kadın ve erkekler arasındaki eşitsizlikler nedeniyle Türkiye'nin potansiyel insani kalkınma değerini yüzde 36 oranında kaybettiğini göstermektedir (0,359 TCEE değerinde hesaplanmıştır, burada sıfır tam eşitlik durumunu ve 1,00 değeri de en yüksek düzeydeki eşitsizlikleri ifade etmektedir).²² TCEE, üreme sağlığı, okuryazarlık, siyasi temsil ve işgücü piyasasına katılım gibi göstergelere dayanmakta, ancak tarımsal işleri kapsayacak şekilde kadınların kayıt dışı ve ücretsiz işlerde çalışmaya eğilimi gibi diğer önemli boyutları dikkate almamaktadır. Yine de en yakın zamanlı TCEE değerleri, bazı boyutlar açısından (özellikle anne sağlığı) Avrupa ve Orta Asya bölgelerinin, özellikle de Kırgızistan ve Tacikistan'ın (bu FAO / Türkiye ortaklık projesine dâhil olan diğer iki ülke) toplam ortalamasından daha olumlu sonuçlara sahip olduğunu göstermektedir. Ancak bunun aksine Türkiye'de, kadınların siyasete katılımı, hem kadınlar hem de erkekler için ortalama ortaöğretim düzeyleri ve kadınların işgücüne katılım oranları, bir bütün olarak bölgeden ve özellikle Orta Asya ülkelerinden dikkate değer biçimde daha düşüktür (bakınız Tablo 2). Bu konuların bazıları bu raporda, insani gelişim bağlamında daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

22 UNDP. 2015. İnsani Gelişme Raporu 2015, İnsani Gelişme Çalışması. New York. s. 225.

Tablo 2. Kırgızistan, Tacikistan ve Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Değerleri (2014)

	2014 GII Değeri	Anne ölüm oranı (100 000 canlı doğum başına ölüm)	Adolesan doğum oranı (15-19 yaşlarındaki 1 000 kadın başına doğum)	Meclisteki koltuk payı (kadınlar tarafından tutulan %)	Bir miktar ortaöğretime sahip olan nüfus (25 yaş ve üzeri olanların %'si)		İşgücüne katılım oranı (15 ve üzeri yaşların %'si)	
					K	E	K	E
Kırgızistan	0,353	75	29,3	23,3	94,5	96,8	56,0	79,5
Tacikistan	0,357	44	42,8	15,2	95,1	91,2	58,9	77,1
Türkiye	0,359	20	30,9	14,4	39,0	60,0	29,4	70,8
Avrupa ve Orta Asya	0,300	28	30,8	19,0	70,8	80,6	45,6	70,0

Kaynak: UNDP, 2015, İstatistik Eki, Tablo 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi. ss. 224-227.

UNDP 2015 İnsani Gelişme Raporu, çalışmanın insani gelişmeyi nasıl artırdığı teması üzerine yoğunlaşmıştır. Rapor, eğitim seviyesi ile tarımdaki istihdam arasında kritik bağlantılar olduğunu belirtmektedir (küresel olarak, teknik becerileri eksik olan işçiler tarımsal çalışmaya itilmektedirler).²³ UNDP aynı zamanda her ne kadar dünya çapındaki ekonomiler içinde tarımın önemi azalsa da, bireysel işçiler için istihdam fırsatları açısından tarımın öneminin yüksek düzeyde seyretmeye devam ettiğini belirtmektedir. Tüm bölgelerde, tarımsal işgücünde kadınların payı son 20 yılda, daha iyi iş bulmak için erkeklerin göç etmesi de dahil bir dizi faktöre bağlı olarak ya durağan kalmış ya da artmıştır.²⁴ Ücretli ve ücretsiz işlerde toplumsal cinsiyet dengesizliklerinin ve kadınların tarımda güvencesiz istihdama maruz kalmasının ele alınması Türkiye için önemli meseleler olup ülke içinde sürdürülebilir kalkınma için kritik öneme sahiptir.

A. Tarihsel bağlam

Türkiye'nin yakın tarihinin detaylı bir incelemesi bu ulusal toplumsal cinsiyet profilinin kapsamı dışındadır, ancak toplumsal cinsiyet eşitliği ile kırsal ve tarımsal kalkınma için özel öneme sahip olan olaylar burada ele alınmıştır.

Son on yılda, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) katılım hazırlığı, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ve reform önlemlerini önemli ölçüde etkilemiştir, ancak kadın haklarının ilerlemesi yönündeki hareket aslında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde başlamıştır.²⁵ Cumhuriyetin 1923'te kurulmasından itibaren, toplumsal cinsiyet eşitliği kamusal tartışmalarda merkezi bir konu olmuştur ve kadın haklarının iyileştirilmesi ülkenin modernleşme sürecinin temel bir parçası olarak görülmüştür. Türk kadınları siyasi haklarını 1930'lar gibi erken bir zamanda elde etmişler ve kamusal yaşamda toplumsal cinsiyet eşitliği ülkenin demokratik gelişiminin önemli bir unsuru olarak teşvik edilmiştir. Ancak özel alanlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliği kalıcı olmaya devam etmiş ve kamusal tartışmaların dışında bırakılmıştır. Kadınların kamusal ve özel alandaki rollerindeki farklılıklar, kadın ve erkekler arasındaki keskin bir işbölümünün yanı sıra kadınların eğitim ve işgücüne düşük katılımı, kadınlara yönelik şiddet ve kadınların karar alma süreçleri ile siyasi hayata önemli ölçüde düşük katılım seviyelerine de yansıtılmıştır.

Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri 2005 yılında başlamış ve bu süreç toplumsal cinsiyet eşitliğini kamu gündemine taşımada ve önemli yasal reformları tetiklemede önemli bir adım teşkil etmiştir. Ancak, ülke AB'ye katılım kriterlerini benimsemeye bundan daha önce başlamıştır. Türkiye Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) ve Avrupa İnsan Hakları sözleşmesi gibi toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin temel insan haklarını belirleyen uluslararası sözleşmelere taraf olup 1949 yılından beri Avrupa Konseyi'nin (AK) de üyesidir. Türkiye, Kadına Karşı Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadele Sözleşmesini (İstanbul Sözleşmesi) 2011 yılında onaylayan ilk ülke olmuştur.

AB müktesebatının benimsenmesi ile, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili temel reform alanları, yasal mevzuatın uyumlaştırılması, toplumsal cinsiyet sorunlarını ele alan ulusal bir mekanizmanın geliştirilmesi ve devletin politika yapma sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması ilkesinin benimsenmesi

23 A.g.e.. p. 64.

24 A.g.e.. p. 113.

25 Avrupa Parlamentosu. İç Politikalar Genel Müdürlüğü. 2012. Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği. Brüksel. s. 4.

olmuştur. Ülkenin katılım süreci, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin temel kanunlarda yapılan değişikliklerde etkili olmuştur. Anayasa değişikliklerinin (2001, 2004 ve 2010) yanı sıra yeni bir Medeni Kanunun (2001) ve Ceza Kanununun (2004) benimsenmesi toplumsal cinsiyet eşitliğinin yasal olarak tanınması ve korunması bakımından önemli adımlar teşkil etmiştir. Diğer reformlar, aile içinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi (medeni haklar ve erken ve zorla evlilik gibi meselelerin dikkate alınmasıyla), toplumsal cinsiyet temelli şiddetin ortadan kaldırılması (yasal reformlar, sosyal sektörün geliştirilmesi ve araştırmalara destek de dahil olmak üzere, özellikle aile içi şiddet ve töre cinayetleri konuları), karar alma konularına erişim ve siyasi temsil, kız çocukların okula ve mesleki eğitime devam etmesi ve kadınların istihdam fırsatlarının artırılması gibi alanlarda kadınların hayatlarının iyileştirilmesine odaklanmıştır. Her ne kadar tarım sektöründe toplumsal cinsiyet eşitliği özel bir önceliğe sahip olmasa da, kırsalda yaşayan kadınlar yukarıda bahsedilen tematik alanlarda uygulanan birçok program ve projeden faydalanmıştır.

Uzmanlar, yeni mevzuat kabul edilse ve yasalar geçse de kanunların uygulanmasının sorunlu olmaya devam ettiğini belirtmektedir. Ayrıca, özellikle sosyal katılım ve kırsaldaki kadınların güçlenmesi konularında, Türkiye'nin daha az gelişmiş bölgelerindeki kadın haklarının geliştirilmesi için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği yönünde eleştiriler de mevcuttur.²⁶

Her ne kadar Türkiye, büyük bir küresel gıda üreticisi ve ihracatçısı olsa da tarım ağırlıklı olarak küçük-ölçekli üreticiler ya da geçimlik üretime dayalı bir aile üretim modeli üzerine temellenmiştir. Buna örnek olarak; Türkiye çok büyük ekili tarım arazilerine (39 milyon hektar civarı) sahiptir, ki bu herhangi bir AB genişleme ülkesinin kullanılan tarımsal arazileri içinde en büyük orandır.²⁷ Ancak Türkiye'deki ortalama çiftlik büyüklüğünün, bir bütün olarak AB ortalamasından (14,2 hektar) daha düşük olacak şekilde ve çiftliklerin çoğunluğunun 20 hektardan fazla olduğu Almanya ve Fransa gibi ülkelerden dikkate diğer biçimde daha az olacak şekilde, yalnızca 5,9 hektar olduğu tahmin edilmektedir.²⁸ Bu özel aile çiftlikleri üretim modeli, büyük bir oranını kadınların oluşturduğu ücretsiz aile işçilerine dayanmaktadır.

B. Ulusal Politika Bağlamı

20. yüzyılın ilk yıllarından beri Türkiye'de aktif bir kadın hareketi olmuştur ve bu hareket temel insan hakları belgelerinin onaylanması ve kadınların gelişimi için bir ulusal mekanizma olarak Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün (KSGM) 1990 yılında kurulması ile ivme kazanmıştır. Başlangıçta Başbakanlık bünyesinde yer alan KSGM 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının bünyesine taşınmıştır. Temel işlevleri arasında politika yapma, strateji oluşturma, kurumlar arası işbirliği ve farkındalık yaratmayı teşvik etmenin yanı sıra, kadınların insan hakları alanlarında önleyici ve koruyucu hizmetler sunma, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yaşamda kadınların konumunun güçlendirilmesi ve kadınlar için eşit hak ve fırsatların sağlanması yer almaktadır.

KSGM, diğer kamu organları, akademik kurumlar, sendikalar, medya, sivil toplum örgütleri ve uluslararası örgütler ile işbirliği yapmaktadır. Diğer toplumsal cinsiyet eşitliği kurumları arasında, 2009'da kurulan TBMM Kadın ve Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu ve (kadın ve çocuk hakları üzerine özel bir danışman içeren) Ombudsmanlık Kurumu yer almaktadır.²⁹ Nisan 2016'da kurulan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu insan haklarını teşvik etmeyi ve korumayı ve toplumsal cinsiyet dâhil çeşitli temellerde eşit muamele ilkesini güvence altına almayı hedeflemektedir. 2011 yılında Kadın ve Aileden Sorumlu Bakanlığın yerini alan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının da görevleri arasında fırsat eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi vardır. Bakanlık düzeyindeki birçok idari daire, toplumsal cinsiyet politikalarına odaklanan birimlere sahiptir. Bu ulusal toplumsal cinsiyet profili için özellikle önemli olarak, GTHB'de kırsal alanlarda kadın hizmetleri çalışma grubu ve Kadın Çiftçiler Birimi bulunmaktadır. Hem Kalkınma Bakanlığı hem de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı toplumsal cinsiyet eşitliği birimlerine sahiptirler.³⁰ TÜİK toplumsal cinsiyet ekibi de toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik edecek ulusal yapının parçası olarak kabul edilmektedir. İl ve ilçe birimleri, Bakanlıkların il düzeyindeki temsili aracılığıyla yerel düzeyde toplumsal cinsiyet politikaları uygulamaktadırlar; örneğin Başbakanlık Güney-Doğu Anadolu Bölgesi Kalkınma İdaresi Başkanlığı kadınlar için Çok Amaçlı Toplum Merkezleri işletmektedir.³¹

Kadınların ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi ulusal politikası Başbakan tarafından düzenlenen genelgelerde, ulusal bir eylem planında ve sektöre özel planlarda yer almaktadır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet ile ilgili

²⁶ Avrupa Parlamentosu Kadın Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komitesi. 2012. Report on a 2020 Perspective for Women in Turkey. A7-0138/2012.

²⁷ Eurostat, tarih yok (a).

²⁸ Eurostat, tarih yok (b). Tarım sayımı 2010 – ana sonuçlar. (http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Agricultural_census_2010_-_main_results#Farm_typology adresinde mevcuttur).

²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti. 2014b. Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformunun 20. Yılı Münasebeti ile Hazırlanan Rapor. (<http://www.unwomen.org/en/csw/csw59-2015/preparations> adresinde mevcuttur).

³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti. 2014a. Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesinin 18. Maddesi kapsamında Üye Devletler tarafından Sunulan Raporların Değerlendirilmesi. para. 22.

³¹ Başbakanlık, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008, s. 22.

hususlar beş yıllık ulusal kalkınma planlarına da dâhil edilmiştir. Eşitlik amaçlarının ve hedeflerinin uygulanması ilgili Bakanlıkların, diğer hükümet birimlerinin ve sivil toplum örgütlerinin ortak sorumluluğudur. Türkiye'nin ilk Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013) AB'ye katılım çerçevesi kapsamında hazırlanmıştır ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi, eğitim, ekonomi, yoksulluk, karar alma mekanizmaları, sağlık, medya, çevre, insan hakları ve şiddet olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitliğini iyileştirecek dokuz öncelik alanı belirlemiştir. Her ne kadar planın süresi şu an dolmuş bulunsun da, yeni bir ulusal eylem planı henüz benimsenmemiştir. 2008-2013 planı, yüksek yoksulluk oranları, nispeten düşük eğitim seviyeleri, kentlerdeki kadınlarla kıyaslandığında yüksek anne ölümü düzeyi ve hem doğal kaynaklar hem de teknolojiye (bilgisayar ve internet gibi) sınırlı erişim gibi, o dönemde kırsal alanlardaki kadınlar için en kritik olduğu düşünülen meseleler hakkında bilgi sağlamaktadır. Ulusal Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı tarım alanında kadınlara yönelik iki hedefi içermektedir. Bunların ilki - kırsal alandaki kadınların ekonomik konumlarının iyileştirilmesi - teknolojiye erişim, kadınların tarım-temelli işletmelerde girişimciliğinin ve kooperatif üyeliğinin artırılması, kadınlar için uygun olan gelir-getirici projelerin çeşitlendirilmesi ve devletin sosyal güvenlik sistemine kadın tarım işçilerinin dâhil edilmesi ile ilgili stratejik eylemleri kapsamaktadır,³² ikincisi - kadınların (özellikle kırsal alandaki kadınların) olumsuz çevre koşullarından korunması ve yaşam standartlarını geliştirmeleri için güçlendirilmeleri - tarım arazilerinde ve seralarda çalışan kadınları zararlı kimyasallardan korumak ve doğal afet durumlarında kendilerini korumaları için bilinçlerini artırmak ile ilgili stratejik eylemleri içermektedir.³³ 2014-2018 için bir Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı tasarı 2014 yılında görüşülmüş ancak şu ana kadar resmi olarak kabul edilmemiştir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planının, 2007-2013 Dokuzuncu Kalkınma Planı ile paralel olarak hazırlanması, Türkiye'nin makroekonomik hedeflerini gerçekleştirmek için hem kadınlar hem de erkeklerin oynamaları gereken önemli rolü kabul ettiğini göstermektedir. Mevcut 2014-2018 Onuncu Kalkınma Planı, "toplumsal cinsiyet eşitliği" ve "toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme" gibi kavramları tanıtmakta ancak toplumsal cinsiyet sorunlarını "aile ve kadınlar" için ayrılmış bir bölüm aracılığıyla ele almaktadır. Dikkate değer bir şekilde plan, kadınların güçlenmesine aile kurumunun korunması bağlamında vurgu yapmaktadır. Her ne kadar Onuncu Kalkınma Planı "tarım ve gıda" ve "kırsal kalkınma" üzerine ayrı bölümlere sahip olsa da, kırsal alanlardaki kadın ve erkeklerin konumları ya da onların tarımdaki farklı rolleri ile bağlantılı herhangi bir kesişen hedefi dile getirmemektedir. Ancak plan, kadınların işgücüne katılımını karşılama ihtiyacı üzerine özellikle dikkat çekmektedir.

Sektöre özel kalkınma planları, ulusal toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının başka bir önemli parçasıdır. Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı (2012-2016), kırsal alanlardaki kadınların konumunu iyileştirmeyi, tarımsal sektörün toplumsal cinsiyet duyarlılığını geliştirmeyi, Türkiye'nin uluslararası göstergelerini ve kadınlar hakkındaki istatistiki verilerini iyileştirmeyi ve kırsal alandaki kadınları ulusal kalkınma çalışmalarına dâhil etmeyi hedeflemektedir. Eylem Planı, dört stratejik alan kapsamında dokuz kalkınma eksenini içermektedir, bu stratejik alanlar şunlardır: (1) kırsal alan ve kadın (yoksulluk, eğitim, sağlık); (2) kırsal alanda kadının tarımsal üretim ve pazarlamadaki rolü (tarımsal üretim, girişimcilik ve pazarlama); (3) kadın ve doğal kaynaklar (doğal kaynakların kullanımı ve yönetimi, doğal kaynakların korunması) ve (4) kırsal alanlardaki kadının istihdamı ve örgütlenmesi (tarımsal istihdam ve örgütlenme, sosyal güvenlik).

2007-2013 dönemi için olan stratejiyi takip eden, en son Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020), toplumsal cinsiyet ya da kadınlar hakkında bölümlere sahip değildir, açıklanan hedefleri arasında toplumsal cinsiyete değinmemektedir ve açık bir şekilde kadın veya erkekleri bireyler olarak hedef almaktansa kırsal bölgelerdeki haneleri hedef almaktadır. Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından geliştirilen Kadın İstihdamı Ulusal Eylem Planı, Mayıs 2016'da tanıtılmıştır. Bu plan, hem tarımsal istihdamı hem de kırsal alandaki kadınları genel olarak ele alan eylemler içermektedir; bu toplumsal cinsiyet profilinin daha sonraki bir bölümünde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Sağlık Bakanlığının 2013-2017 Stratejik Planı, kadınların anne sağlığına özel bir destek ile, kırsal alanlardaki sağlık hizmetlerine erişimi iyileştirmeyi hedeflemektedir. 2011-2023 İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı, toplumsal cinsiyet farklılıklarına özel önem vermekte, iklim değişikliğinin "doğal kaynakları doğrudan ve olumsuz biçimde etkilediğini..."; bunun da "(su, gıda vb.) doğal kaynakların ilk elden kullanıcıları" olan kadınlar üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir.³⁴ İklim değişikliğinin tarım ile doğrudan bağlantısı vardır ve plan da iklim değişikliğinin etkilerine uyum için tarımsal verimin artırılması ile ilgili eğitim ve yayım hizmetlerinin kadın çiftçilere ulaşmasını sağlanmasına önem verilmesi gerektiğini belirtmektedir.³⁵ Ek olarak plan, orman köylerindeki kadınları da içerecek şekilde, ormanların korunması ve doğal kaynakların yönetimine halkın katılımı hakkında eğitim ve farkındalığın artırılması yönünde bir çağrı yapmaktadır.³⁶

Kadınların karşılaştığı birçok ayrımcılık alanını ele alan ulusal plan ve stratejik belgelerin varlığına rağmen toplumsal cinsiyet uzmanları bu tür belgelerin veriler ya da toplumsal cinsiyet istatistiklerine dayanmadığına, kadınların konumunun derinlemesine bir analizini sunmadan genelleştirilmiş taahhütleri ve hedefleri içermeye eğiliminde olduklarına işaret etmişlerdir. Ayrıca son yıllarda, kadınları kendi haklarına sahip bireylerdence aile

32 A.g.e.. s. 41.

33 A.g.e.. s. 69.

34 Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. 2011. 2011-2023 İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı. Ankara. s. 1.

35 A.g.e.. s. 156.

36 A.g.e.. s. 127.

bünyesinde ele almaya yönelik artan bir eğilim görülmektedir. Örneğin, kadın işlerinden sorumlu ilk düzey hükümet organı eskiden Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı iken şimdi Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı şeklinde dönüşmüştür.³⁷

C. Demografik Bağlam

2015'te, Türkiye'nin nüfusu 78 741 053 kişi olup, çoğunluğu (yüzde 92) il ya da ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Tablo 3'te gösterildiği üzere, Türkiye'nin nüfusu son yıllarda artmakla kalmamakta, aynı zamanda şehir merkezlerine doğru da kaymaktadır. 2007'den bu yana, TÜİK'in daha önceki nüfus sayımı yönteminden ziyade adrese dayalı bir nüfus kayıt sistemi kullandığına dikkat edilmelidir. Türkiye'de kentleşme temelinde, ülkenin Doğu bölgelerinden "daha yoğun [nüfusa sahip] ve ekonomik açıdan daha gelişmiş Batı kesimlerine" doğru bir hareket kalıbını takip etme eğiliminde olan bir iç göçün sonucudur, ancak pozitif göç yaşayan bazı doğu illeri de mevcuttur.³⁸ Belirli bir bölge içinde kırsal alanlardan kentsel alanlara göç de yaygındır.

Tablo 3. İl / İlçe Merkezleri ve Kasaba / Köy Nüfusları, Cinsiyete Göre (2007, 2015)

	İl / İlçe merkezleri		Kasabalar / köyler	
	Kadın nüfusu	Erkek nüfusu	Kadın nüfusu	Erkek nüfusu
2007	24 818 874	24 928 985	10 390 849	10 447 548
2015	36 146 739	36 376 395	3 083 123	3 134 796

Kaynak: Veri TÜİK tarafından sağlanmıştır. Cinsiyete göre İl / İlçe Merkezleri ve Kasaba / Köy Nüfusları 1927-2015.

Türkiye'nin nüfusu çeşitlidir: çok etnikli ve çok kültürlü olup yaklaşık 50 farklı Müslüman ve gayrimüslim etnik gruptan oluşmaktadır. Örneğin, varlıklara ve kaynaklara erişim açısından toplumsal cinsiyet farklılıkları değerlendirilirken, kadın ya da erkeklerin Türkiye'de homojen gruplar olmadığını hatırlamak da önemlidir. Bazı etnik ve dini azınlık grupları diğerlerinden daha fazla yoksunlukla karşılaşabilmektedir. Türkiye'nin nüfusu sadece kırsaldan kente göç ve Türkiye dışına göç şeklinde değil, aynı zamanda oldukça geniş çatışmadan kaçan mülteci nüfusları ve dâhili olarak yerleri değiştirilen insanlar (Suriyeliler ve Kürtler) gibi karmaşık göç desenleri ile de şekillenmektedir. Türkiye'nin mülteci sorununun kırsal nüfusu ve tarımsal üretimi nasıl etkilediği konusu ayrıca karmaşık bir sorun olup bu raporun kapsamında ele alınmamaktadır. Bununla birlikte, bu ulusal toplumsal cinsiyet profilinin sonraki bir bölümünde tarımsal işgücü bağlamında bazı ek bilgiler sunulmuştur.

Kırsal geçim üzerine derleme ve analizler, ÜİK'nin 2013 yılından beri kırsal ve kentsel olarak ayrıştırılmış veriler üretmemesinden dolayı daha karmaşık hale gelmiştir. Türkiye'deki idari sistemin büyük ölçekte yeniden yapılandırılması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 2012'nin sonlarında 6360 sayılı Kanunu onaylaması ile başlatılmıştır. Kanun 14 yeni büyükşehir belediyesi kurmuş (büyükşehir belediyelerinin toplam sayılarını 30'a yükseltmiş) ve daha önceden büyükşehir belediyesi statüsüne sahip olan il özel idarelerini kaldırmıştır. Ek olarak, büyükşehir alanı sınırları içinde yer alan kasaba ve köyler ortadan kaldırılmış ve köyler de mahallelere dönüştürülmüştür. Yeni düzenlemenin bir sonucu olarak köylerin yüzde 47'si ve belediyelerin yüzde 54'ü "yerel yönetim sisteminden kaldırılmış ve hatırı sayılır bir miktarda kırsal alan da kentsel alana dönüştürülmüştür."³⁹ Bunun sonucunda, Türkiye'nin kent nüfusu yapay olarak 2012 yılındaki yüzde 77'den, yüzde 91'e çıkmış ve Türkiye'nin toplam nüfusunun yüzde 77'si büyükşehir alanlarında yaşayanlar olarak sınıflandırılmıştır.⁴⁰ Eş zamanlı olarak, 2012'de yüzde 22,7 olan kırsal nüfus da, 2013'de yüzde 8,7'ye düşmüştür. Yerleşim birimleri idari konumlarına göre sınıflandırıldıkları için yasal değişim, kentsel ve kırsal alanların idari tanımlaması üzerinde etkili olmuştur. Toplumsal cinsiyet istatistikleri bakımından ÜİK, yeni bir yöntem belirlenebilene kadar kentsel ve kırsal yerleşim yeri temelinde ayrıştırılmış herhangi yeni bir veri üretmemeye resmi olarak karar vermiştir. Ancak, bu türde ayrıştırılmış veriler halen 2013 öncesi istatistikî yayınlarda bulunabilmektedir ve ilgili yerlerde bu toplumsal cinsiyet profiline dâhil edilmiştir.

Kırsal ve kentsel yerleşim yeri temelinde ayrıştırılmış güncel resmi verilerin eksikliği, birkaç nedenle sorun teşkil etmektedir. İlk olarak, Türkiye CEDAW kapsamındaki yedinci ve en yakın zamanlı raporunu sunduktan sonra, Kadına Karşı Ayrımcılığın Yok Edilmesi Komitesi hükümet için bir soru listesi sunmuştur. Bu konular arasında, kırsal alandaki kadınların yaşamlarını geliştirmeyi hedefleyen bazı önlemler ve "kırsal alandaki kadınlar için bu

37 CEDAW-Türkiye STK İdari Komitesi. 2015. Türkiye: Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Komitesi 64. Dönem Öncesi Çalışma Grubu için Gölge Raporu. s. 4.

38 Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. tarih yok. Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı (2014-2020). Ankara. s. 3.

39 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 3.

40 Alkan, A. 2015. New Metropolitan Regime of Turkey: Authoritarian Urbanization Via (Local) Governmental Restructuring. Lex Localis – Journal of Local Self-Government. 13(3): 845-873.

girişimlerin değerlendirilmesi ve sonuçları” hakkında detaylı bilgilerin sağlanması talebi bulunmaktadır.⁴¹ Kırsal alanlar bazında ayrıştırılmış resmi verilerin eksikliğinde, kırsal alandaki kadınların yaşamlarındaki herhangi bir değişimi ya da gelişimi ölçme işlemi, kentsel ve kırsal alanlardaki kadınlar için net karşılaştırılabilir veri artık bulunmadığından karmaşık hale gelmektedir. İkinci olarak, AB’ye katılım sürecinde Türkiye, IPA (Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı) Kırsal Kalkınma Programı (IPARD Programı) kapsamında destek almaktadır. 2014-2020 IPARD Programı birkaç karmaşık ölçüt içermektedir. Programın sonuçta tüm 81 ili kapsaması öngörüldükçe, kırsal alanların sınıflandırılması tam olarak net değildir. Bir faaliyet örneğinde, uygun kırsal yerleşim birimleri 2012 yılındaki STK verilerine göre 10 000’den daha az nüfusa sahip olanlardır (bu da TÜİK tarafından kullanılan önceki “kırsal yerleşim” tanımına tam olarak karşılık gelmemektedir).⁴² Aynı zamanda Eurostat, Türkiye’nin IPARD Programı kapsamında uygulanmamış olan, kırsal birimlerde yaşayan nüfusun yüzdesi temel alınarak yapılan (ve OECD metodolojisinden türetilmiş olan)⁴³, “ağırlıklı olarak kırsal”, “orta” ve “ağırlıklı olarak kentsel” bölgeler şeklinde yeni bir tipoloji benimsemiştir. Yine, özellikle programın her aşamasında kadın ve erkekler arasındaki eşitliğin teşvik edileceği düşünülürse, IPARD programının izleme ve değerlendirmesi için bir dayanak verisinin kurulması, kırsal alanları tanımlamada net tanımların ve metodolojilerin eksikliği nedeniyle, daha zor bir hale getirilmiş görünmektedir.

Kutu 1. Önceki Tanımlar: Kentsel ve Kırsal Yerleşim Birimleri 2013’ten önce, UIK aşağıdaki tanımları kullanmıştır.⁴⁴

Kentsel: 20 001’den daha fazla nüfusa sahip olan yerleşim birimleri.

Kırsal: 20 000’den daha az nüfusa sahip olan yerleşim birimleri.

Birçok kırsal yerleşim biriminin, kentsel alanlardaki mahalleler olarak yeniden sınıflandırılmasına karşın, kentsel ve kırsal hayatta belirgin farklılıklar var olmaya devam etmektedir. Türkiye, “toplumda ‘modern’ ve ‘geleneksel’ yaşam stillerinin aynı anda [bir arada var olduğu],” “içerisinde kayda değer kültürel ve bölgesel çeşitliliklerin olduğu bir ülke” olarak tanımlanmaktadır. “Büyükşehir alanı sakinleri için günlük hayat Batı ülkeleri [içinde gerçekleşen] ile aynıdır. Diğer yandan kentsel alanların çevrelerinde ve kırsal yerleşim birimlerinde yaşayan insanlar ise nispeten muhafazakâr ve gelenekçidir.”⁴⁵

Türkiye’de, kırsal alanlar tarımla yakından ilişkilendirilir. Ancak, ‘kırsal’ ve ‘tarım’ kavramlarının çoğu zaman birbirinin yerine kullanılabilmesi nedeniyle, ikisinin arasındaki farkın bu raporun metodolojisi açısından önemli olduğuna dikkat etmek önemlidir. Kırsal alanlar, tarım, ormancılık, sanayi, turizm, rekreasyon ve ulaşım gibi farklı faaliyetleri içeren dinamik ve çok işlevli sistemlerdir. Türkiye’nin aynı zamanda, örneğin çiftçilikle uğraşmayan emeklilerden oluşan büyük bir kırsal nüfusu da vardır. Nispeten erken emeklilik yaşı nedeniyle, şehirlere taşınan birçok insan, işgücünden ayrıldıktan sonra kendi memleketlerine dönmektedir. Sonuç olarak, çalışmamayı seçen kayda değer sayıda emekli, “kırsal istatistiklerdeki atıl işgücünün parçası” olarak görünmektedir; bunun da anlamı çalışma yaşındaki nüfusun bir parçası olarak sayılmaları ancak işsizlik rakamlarına dâhil edilmemeleridir.⁴⁶ Ayrıca, agro turizm ve organik çiftçilik gibi faaliyetler giderek kırsal alanda yaşayan birçok kadına çekici gelmekte ve onların güçlenmesi ve geçimlerinde önemli çeşitliliğe neden olmaktadır. Kırsal alandaki kadınları ‘yoksul’ ve ‘desteğe muhtaç’ olan ‘ücretsiz aile işçisi’ şeklinde homojen bir kategori olarak görme eğilimi olduğundan, bu çeşitlilik gerçekten altı çizilmesi gereken önemli bir noktadır. Türkiye’de kırsaldaki kadınların farklı pratik ve faaliyetleri, değişken sosyo-ekonomik durum, güçlenme ve girişimcilik düzeylerine sahip heterojen bir gruba işaret etmektedir. Örneğin, Antalya gibi şehirlerde organik çiftçilikle uğraşan kadınlar yüksek eğitilmiş ve ekonomik açıdan güçlü girişimcilerken, Akdeniz Bölgesinin dağlık alanlarında küçükbaş hayvan üretimi ile uğraşanlar ise ülkenin en yoksulları arasındadır.⁴⁷ Kırsal alandaki kadınlar hakkındaki verilerin kısıtlılığıyla ilgili olarak yukarıda sıralanan problemler, bu çeşitliliğin mevcut istatistiklerde yeterince yakalanmadığını, bunun sonucu olarak da kırsal alanlardaki ve tarım sektöründeki farklı kadın gruplarının değişen ihtiyaçlarına cevap verilmesinde ve yeterli politikaların geliştirilmesinde zorluklar olduğunu göstermektedir.

Türkiye, örneğin Ankara ve İstanbul civarında aynı zamanda hem kent çevresinde hem de kentsel olan tarıma da sahiptir. Aslında, ilk kentsel tarım projesi 2004 yılında İstanbul İlinin bir belediyesinde başlamış ve organik tarım, kompostlama, tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması ve kooperatiflerin örgütlenmesi gibi konularda yoksul ve işsiz kadınlara eğitim sunmuştur.⁴⁸ Bu sebeple, Türkiye’deki tarımsal istihdamdaki toplumsal cinsiyet farklılıklarını ya da hatta kadın ve erkeklerin üstlendiği farklı çiftçilik faaliyetlerini analiz ederken, kent çevresi alanlarını özel bir kategori olarak değerlendirmek faydalı olacaktır. Her ne kadar ölçek olarak küçük de olsalar, kentsel ve kent-çevresi çiftçilik, geçimlerini ve gıda güvenliklerini geliştirmeleri açısından hanehalkları için önemli

41 Kadına Karşı Ayrımcılığın Yok Edilmesi Komitesi. 2015. Türkiye’nin yedinci periyodik raporu ile ilişkili hususlar ve soruların listesi. CEDAW/C/TUR/Q/7. para. 14.

42 Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, tarih yok, s. 136.

43 Kentsel-kırsal tipoloji hakkında daha fazla bilgi için Eurostat web sitesine bakınız (http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Urban-rural_typology#Identifying_rural_local_administrative_units_level_2 adresinde mevcuttur).

44 TÜİK. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması metaveri ve tanımları. (http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_Panel_2013/english/meta-data/concept/definitions-household/index.html adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: May 2016].

45 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 3.

46 Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, tarih yok, s. 3.

47 Örnek olarak bakınız, Budak, D. B., Darcan, N. & Kantar, M. 2005. Women Farmers and Extension Services in Small Ruminant Production in Mountain Areas of Turkey. Journal of Arid Environments, 62(3): 507–515; Akpınar, N., Talay, I., Ceylan, C. & Gündüz, S. 2005. Rural Women and Agrotourism in the Context of Sustainable Rural Development: A Case Study from Turkey. Environment, Development and Sustainability, 6(4): 473–486.

48 Kaya, C. 2005. Urban Agriculture in Istanbul, Turkey. Urban Agriculture Magazine. No. 14. Madde 12. p. 41.

araçlardır. Üstelik kadınlar kentsel ve kent çevresi çiftçilikte merkezi bir rol oynamaktadırlar. Ancak ne yazık ki, bu ulusal toplumsal cinsiyet profili derlenirken kırsal olmayan çiftçilik hakkında hiçbir özel veri bulunamamıştır.

TÜİK'in adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre, bir bütün olarak ülkedeki ortalama hanehalkı boyutu 3,52 kişi olup şehirler ve köyler için (sırasıyla 3,42 ve 3,60 hanehalkı üyesi) ve kentsel ve kırsal alanlar için (sırasıyla 3,53 ve 3,45 hanehalkı üyesi) şu özelliklere sahiptir.⁴⁹ Hanelerin üçte-ikisi, çoğu en az bir çocuğa sahip çiftlerden oluşan tek-ailelik (çekirdek) hanelerdir. Türkiye'deki hanelerin yalnızca yüzde 16,5'i geniş ailedir.⁵⁰ En az bir çocuğa sahip bekâr anneler tüm hanelerin yüzde 6,2'sini (ya da toplamda 1 352 785 hane) oluşturmaktadır ve en az bir çocuğa sahip bekâr babalar hanelerin yüzde 1,6'sını (337 416 hane) oluşturmaktadır.⁵¹ Diğer bir deyişle, 2015'te tüm tek ebeveynli ailelerden yaklaşık yüzde 80'ini çocuklu anneler oluşturmaktadır. Bu sayı, kadınların yönettiği tek ebeveynli aile oranlarının yüzde 84-86 aralığında olduğu önceki yıllardan (2007-2013) küçük bir düşüşü temsil etmektedir.⁵² Tek ebeveynli aileler hakkındaki veriler il bazında ayrıştırılmış, ancak kırsal ya da kentsel alan temelinde ayrıştırılmamıştır.

Türkiye'de hane reisi geleneksel olarak erkektir, ancak resmi istatistikler "aile reisi" kavramını kullanmamakta, bunun yerine yetişkin bir "referans kişi" üzerinden verileri toplamaktadırlar. Ancak araştırmacılar, politika yapıcılar ve STK'lar kadın reisli haneleri yoksulluk riski altında bir grup olarak tanımlamaktadırlar.⁵³ Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasının 2014 verilerine göre, Türkiye'deki tüm hanelerin yüzde 17,5'inin reisi kadın olup bu da kadın reisli hanelerde 8,5 milyon insanın yaşadığı anlamında gelmektedir.⁵⁴ Kadın hane reisleri ortalama olarak erkek hane reislerinden daha yaşlıdır, çünkü bunların büyük bir oranı, Tablo 4'te de gösterildiği üzere çocuksuz yaşayan dul kadınlardır (kadın hane reislerin yüzde 58,5'i duldur).

Tablo 4. Kadın ve Erkek Hane Reislerinin Dağılımı, Yaşa Göre (2014)

Yaş Grubu	Kadın Hane Reisi (%)	Erkek Hane Reisi (%)
65 yaş altı	61,2	87,0
65 yaş ve üzeri	38,8	13,0

Kaynak: Uysal & Durmaz, 2016, s. 1.

2014 çalışması aynı zamanda, tüm çalışan kadın hane reislerinden yalnızca bir azınlığın tarımda istihdam edildiğini göstermektedir (toplamın yaklaşık yüzde 20'si).⁵⁵ Ancak, bu tür bir veri, kadın hane reislerinin çoğunluğunun emeklilik yaşının üzerinde olması ya da kendilerini çalışmak için ev işleriyle çok fazla meşgul olarak görmesi nedeniyle, kırsal alanlarda kadın reisli hanelerin daha az ya da daha çok yaygın olduğuna işaret etmemektedir. Kırsal alandaki kadın reisli hanelerin sayıları ya da yüzdesi üzerindeki veriler yetersiz olup farklı metodolojilerin kullanılmasına bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. 2013 TNSA'ya göre, kadın katılımcılar arasındaki kadın hane reislerinin oranı hem kırsal hem de kentsel yerler için aynı olup yüzde 15 düzeyindedir.⁵⁶ Bu oran, kırsal hanelerin yüzde 11'i ve kentsel hanelerin yüzde 13'ünün kadın reisli olduğu önceki on yıla kıyasla bir artışı temsil etmektedir.⁵⁷ Ancak FAO, 2010 yılında kırsal hanelerin yüzde 9,1'inin kadın reisli olduğunu belirtmiştir.⁵⁸

Kutu. 2. Tanım: Kadın Reisli Hanehalkları ve Referans Kişi

FAO, iki tür kadın-reisli hane arasında belirgin bir ayrım yapmaktadır: fiili kadın reisli hane, yetişkin bir erkek partnerin haneden uzakta çalıştığı ancak gönderilen gelirler ve diğer ekonomik ve sosyal bağlarla bağlantıyı koparmadığı tür ve hukuki kadın reisli hane, dul olan, boşanmış ya da hiç evlenmemiş gibi kadınların hiçbir erkek partneri olmadığı tür.⁵⁹

TÜİK kadın ya da erkek reisli hanehalkları terimlerini resmi istatistiklerinde kullanmamaktadır. Bunun yerine hanehalkı anketlerinde, erkek ya da kadın olabilen ve "Hanehalkının sosyo-ekonomik durumu ve hanede yaşayan tüm fertlerin kişisel özellikleri hakkında en doğru bilgiye sahip, hanenin yönetim veya geçiminden sorumlu yetişkin hanehalkı üyesi" olan "referans kişiyi" kaydetmektedir.⁶⁰

49 TÜİK verileri, Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü, 2015.

50 TÜİK. 2016b. Aile İstatistikleri 2015. Basın Bülteni Sayı. 21523. 11 Mayıs 2016.

51 A.g.e..

52 TÜİK, 2015a, s. 10.

53 Örneğin Bakınız, Uysal, G. & Durmaz, M. 2016. Reisi Kadın Olan 1,2 Milyon Hane Yoksulluk İçinde Yaşıyor. BETAM Araştırma Özeti 10/163. İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi

54 A.g.e.. s. 1.

55 A.g.e.. s. 5.

56 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, p. 20.

57 A.g.e.. p. 19.

58 Anılan veri Ölçüm TNSA tarafından derlenmiştir. FAO. 2011a. The Role of Women in Agriculture. ESA Working Paper No. 11-02 (Gıda ve Tarımın Durumu Ekibi ve Cheryl Doss tarafından hazırlanmıştır). Roma. s. 46.

59 FAO. 2011b. The State of Food and Agriculture, Women in Agriculture, closing the gender gap for development. Roma. s. 23.

60 TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması için metaveri ve veriler.

D. İnsani gelişim bağlamı

Her ne kadar bu ulusal profilin temel odak noktası olmasa da, kadın ve erkeklerin beşeri sermayesi, özellikle sağlık ve eğitim düzeyi, iş fırsatlarına ve daha yüksek ücretli işlere erişmelerinde ve nihai olarak yoksulluktan kurtulmada merkezi bir rol oynamaktadır. Türkiye, sağlık, eğitim ve işgücü göstergeleri bakımından bazı belirgin toplumsal cinsiyet kalıpları sergilemekte ama bu göstergelerin çok azı aynı zamanda kırsal yerleşim yeri bazında ayrıştırılmaktadır. Kırsal kalkınma bakımından bu toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin göz önünde bulundurulması gerekirse de, kırsal nüfusun refahının daha eksiksiz bir resmini tasvir etmek için daha fazla araştırma gerekmektedir.

Sağlık

Doğumda ortalama yaşam beklentisi verileri, erkek ve kadınlar arasında dört buçuk yıllık bir toplumsal cinsiyet farkı olduğunu göstermektedir. Ortalama olarak, 79,2 yıllık kadın yaşam beklentisine karşılık doğumda bir erkeğin yaşam beklentisi 74,7 yıldır.⁶¹ Kadınlar ve erkekler için, dolaşım ve sindirimi sistemi hastalıkları gibi bazı temel ölüm nedenleri benzerdir. Ancak erkeklerin, solunum sistemi hastalıkları ve doku büyümesi (kanser türleri), yaralanma ya da zehirlenme (2014 yılında yaralanma ve zehirlenmeye bağlı olan tüm ölümlerin yüzde 70'ini erkekler oluşturmuştur) gibi dış nedenlerden ölmeye olasılığı daha yüksektir.⁶² Erkek ölümlerinin bazı nedenlerinin davranışsal faktörlere de bağlı olabilmektedir, örneğin erkeklerin kadınlara göre daha yüksek sigara içme oranları (2014 yılında, her gün sigara içen 15 yaş üzeri erkeklerin oranının yüzde 41,8 olmasına karşılık kadınlarda bu oran yüzde 13,3'tür)⁶³ ve daha sık alkol tüketimi (15 yaş üzeri erkeklerin yüzde 24,3'ü alkol tüketmekte iken kadınlarda bu oran yüzde 5,8'dir)⁶⁴ gibi. Kadınlar erkeklere kıyasla endokrin, beslenme ve metabolik hastalıklardan (2014 yılında bu nedenlerin birleşiminden ölenlerin yüzde 60'ı kadındır)⁶⁵ ölmeye daha meyillidirler ki bu durum kadınların ortalamadan daha yüksek vücut kitle indeksine (VKİ) sahip olduğu gerçeği ile bağlantılandırılabilir.

Genel olarak, Türkiye nüfusu iyi beslenmekte olup tipik beslenme düzenleri tavsiye edilen günlük enerji ve çoğu besin alımını karşılamak için yeterlidir. Gıda çeşitliliği yıl boyunca ve birçok bölgede mevcuttur ve aileler arasında başta gelir düzeyi, bilgi ve yetersiz gıda dağılımına bağlı olarak, besin alımı ve gıda tüketimi açısından farklılıklar bulunmaktadır.⁶⁶ Kadın ve erkek nüfus (15 yaş ve üzeri) arasında, normalden düşük ya da aşırı kilolu olma oranları açısından farklılıklar vardır, ancak en belirgin farklılık Türkiye'de VKİ hesaplamalarına göre obez olarak sınıflandırılan insanların sayısıdır (kadınların yüzde 24,5'i ve erkeklerin yüzde 15,3'ü).⁶⁷ Obezite oranları her iki cinsiyet için de artmaktadır ve obezite kırsal alanlarda daha yaygındır. 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, (kentsel alanlardaki kadınların yüzde 25,3'üne karşılık) kırsal alandaki kadınların yüzde 31,6'sının, 30 veya üzeri VKİ'ne bağlı olarak obez olduğunu ortaya koymuştur.⁶⁸ Ancak kadınların aşırı kilolu olma oranları yerleşim yerine göre hiçbir belirgin farklılık göstermemiştir. Diğer sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi, artan obezite oranları daha hareketsiz bir yaşam tarzı ve işlenmiş ve kalori yoğun gıdaların mevcut olması ve artan tüketiminin yanı sıra kırsal nüfusun daha kötü sağlık ve daha düşük sosyo ekonomik durumları ile ilişkilendirilmektedir. Ancak çalışmalar, fiziksel çalışmanın tarım takviminin bazı aylarında gerekli olması ve taze meyve ve sebzelerin yılın belli zamanlarında yetişmesine bağlı olarak, kırsal alandaki kadınlar için VKİ oranlarının mevsimsel olarak dalgalanmalar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Buna karşın, beslenme alışkanlıkları, yüksek kalorili bir diyet ve tarımsal ve ev makinelerinin ortaya çıkması (ki bu da daha az talepkar fiziksel iş anlamına gelmektedir) kırsal alandaki kadınlar için obezite yayılımının genelde arttığı anlamına gelmektedir.⁶⁹

Anne sağlığı önemli bir ilerleme alanı olmasına rağmen, kırsal ve kentsel alanlarının göstergeleri arasında hala farklılıklar mevcuttur. 2008'de 19,4 olan yüz bin canlı doğum başına anne ölüm oranları 2013'te 15,9'a düşmüştür.⁷⁰ Doğum öncesi bakım alan kadınların sayısı ve kapsamında önemli bir gelişme olmuş durumdadır, ancak bu hizmetleri almayan kırsal alandaki kadınların yüzdesi, "ulusal ortalamanın iki katından daha yüksek olup kentsel alanlardaki kadınlar arasındaki düzeyin üç katından daha fazladır."⁷¹ Artan doğum öncesi bakım düzeyi aynı

61 TÜİK, 2015a, s. 51.

62 A.g.e. s. 61.

63 TÜİK. Sağlık İstatistikleri. Bireylerin tütün mamulü kullanma durumunun cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı, 2010, 2012, 2014. (http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095 adresinde mevcuttur). [Erişim tarihi: Mayıs 2016].

64 TÜİK. Sağlık İstatistikleri. Bireylerin alkol kullanma durumunun cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı, 2010, 2012, 2014. (http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095 adresinde mevcuttur). [Erişim tarihi: Mayıs 2016].

65 TÜİK, 2015a, s. 61.

66 FAO. 2010. Nutrition Country Profile, Summary, Turkey. (http://www.fao.org/ag/AGN/nutrition/TUR_en.stm adresinden erişilebilir). [Erişim tarihi: Aralık 2015].

67 TÜİK. Sağlık İstatistikleri. Bireylerin vücut kitle indeksinin cinsiyete göre dağılımı, 2008, 2010, 2012, 2014. (http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095 adresinden erişilebilir). [Erişim tarihi: Mayıs 2016].

68 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 169.

69 Örnek olarak bakınız, Sabbağ, Ç. 2012. Seasonal BMI Changes of Rural Women Living in Anatolia. International Journal of Environmental Research and Public Health. 9: 1159–1170.

70 Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 2014a, para. 184.

71 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 143.

zamanda geçmişe göre daha fazla kadının sağlık tesislerinde doğum yaptığı anlamına gelmektedir. Ancak son on yılda büyük oranda azaltılmış olmasına rağmen, hala kırsal alandaki kadınların evde çocuk doğurma olasılığı daha yüksektir (karşılaştırmak gerekirse, 2003'te kırsal alandaki doğumların yüzde 35'i evde gerçekleşirken, 2013'te bu oran yüzde yediye düşmüştür).⁷² Kentsel alandaki kadınların doğum sonrası bakım alma ihtimali, kırsal alandaki kadınlardan daha yüksektir. Adolesan gebelik durumunun (15-19 yaşlarında) kırsal alanlarda daha yaygın olduğu görülmektedir ve erken doğum çoğunlukla anne sağlığı komplikasyonları ve kötü doğum sonuçları ile ilişkilidir (bu konu aşağıda erken evlilik bağlamında daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır).⁷³ Kırsal alandaki kadınların büyük bir kesiminin (kayıtlı istihdam eksikliklerine bağlı olarak) sağlık sigortası olmadığını hatırlatmak da önemlidir, bu konu da aşağıda ele alınmıştır.

Kadın ve erkeklerin kendi sağlık durumları hakkında, gene yerleşim yerine göre değişen, farklı görüşleri vardır. 2012 Sağlık Araştırmasına göre, erkeklerin yüzde 77,1'i ve kadınların sadece yüzde 64,5'i kendi sağlıklarını "iyi" ya da "çok iyi" olarak beyan etmiştir.⁷⁴ Kırsal alandaki kadınlar açısından bu oran yüzde 57,1'e düşerken kırsal alandaki erkekler için bu oran yaklaşık yüzde 70 düzeyinde kalmıştır (yüzde 67,9). Tüm yaş grupları için, bu memnuniyet oranı erkekler için daha yüksek olup, yaşı 75 üzerinde olan kırsal alandaki kadınlar arasında yalnızca küçük bir oran (yüzde 13,2) kendi sağlığını iyi olarak değerlendirmektedir.⁷⁵

Okuryazarlık ve Eğitim

Türkiye'de okuma yazma bilmeyenler açısından dikkate değer bir toplumsal cinsiyet farkı vardır; kadınlarda okuma yazma bilmeyenlerin oranı erkeklerde olduğundan daha yüksektir. 2015 yılında altı yaş üzeri okuma yazma bilmeyenlerin oranı, 1990'daki yaklaşık yüze 20 oranından yüzde 3,8 düzeyine gerilemiştir. Kadınlar arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı, erkeklerde yüzde 1,3 olan orandan neredeyse beş kat daha fazla olup, yüzde 6,2 düzeyindedir.⁷⁶ Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, yaklaşık yüzde 2,6 olan okuryazar olmayan olarak kabul edilen altı yaş üzeri nüfusun neredeyse yüzde 83'ü kadındır. Kır ve kent sakinleri için karşılaştırılabilir erkek ve kadın verileri mevcut değildir, ancak okuma-yazma bilmeyenlerin oranının yüksek olduğu 2008'de, kırsal ve kentsel alanlardaki kadınlar arasındaki okuma-yazma bilmeyenler arasında belirgin bir fark görülmektedir (Bkz. Tablo 5).⁷⁷ Bununla karşılaştırılacak olursa, Türkiye'de kadınlar üzerine 2014 yılında gerçekleştirilen büyük çaplı bir anket, okur-yazarlığın geliştiğini ancak aynı zamanda kırsal alandaki kadınlarda okuma yazma bilmeyenlerinin oranının hala kentsel alandaki kadınların iki katına yakın bir düzey sergilediğini ortaya koymuştur; kırsaldaki kadınların yüzde 18,8'i okur-yazar değilken bu sayı kentsel alandaki kadınlar için yüzde 7,5 olmuştur.⁷⁸

Tablo 5. Kadın ve Erkeklerde Okuma Yazma Bilmeyenlerin Oranı, Yerleşim Yerine Göre (2008)

	Kırsal	Kentsel	Toplam
Kadınlarda okuma-yazma bilmeyenlerin oranı (%)	25,2	11,3	18,3
Erkeklerde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı (%)	7,0	2,6	4,8

Kaynak: Terzi, H. ve diğ., 2011. (2008 verileri TÜİK'ten alınmıştır).

Ülk'nin okuma yazma bilmeyen nüfusu, herhangi bir eğitim kurumuna hiç devam etmemiş ve okuma ve yazmayı öğrenmemiş kişiler olarak tanımladığına dikkat edilmelidir.⁷⁹ Okuma yazma bilmeyenlerin oranı daha kesin olarak tanımlanarak kişinin okuma becerisini ifade ettiğinde anket verileri, kentsel alanlardaki kadınlarla kıyaslandığında kırsal alandaki kadınların okuyamama ihtimalinin üç kat daha fazla olduğunu göstermiştir. Kırsal alandaki kadınların aynı zamanda okumayı zor bulma ihtimali de daha yüksektir. Okuryazarlık düzeyleri ilköğretimin tamamlanmasıyla yakından ilişkilidir ve aşağıda da ele alındığı üzere kırsal alandaki kadınların hiçbir eğitiminin olmaması ya da tamamlanmamış ilköğretime sahip olma olasılığı daha yüksektir.

72 TÜİK, 2015a, s. 41.

73 Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) Doğu Avrupa ve Orta Asya Bölge Ofisi. 2014. Child Marriage in Turkey (Overview). İstanbul. s. 5.

74 TÜİK. 2013. Sağlık Araştırması 2012. Ankara. s. 7.

75 A.g.e., s. 5.

76 TÜİK. Okur-yazarlığa göre nüfus, 1935-2015. (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

77 Terzi, H., Kocacık, Ş. & Öztekin, A. 2011. Adult Literacy Education. Mothers and Daughters at School in Turkey. Turin, Avrupa Eğitim Vakfı. s. 3.

78 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. 2015. Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması. Ankara. s. 72.

79 TÜİK, 2015a, s. xv.

Tablo 6. Kadınların Okuryazarlık ve Eğitim Durumu, Yerleşim Yerine Göre (2013)

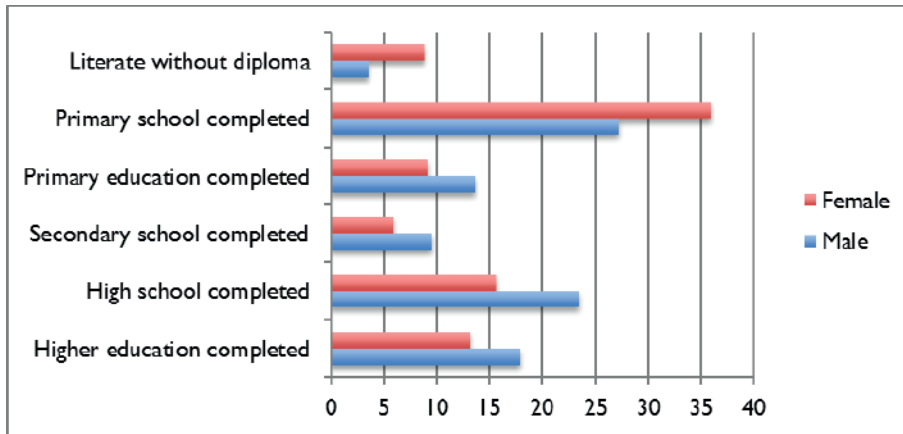
Okur-yazarlık / Okuma yeteneği*	Kırsal alanlardaki kadınlar (%)	Kentsel alanlardaki kadınlar (%)
Hiçbir şekilde	14,0	4,8
Zorlukla	9,6	5,2
Kolayca	37,8	29,4

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Merkezi, 2014, s. 46-47.

* Not: Hiçbir eğitime ya da sadece ilköğretime sahip olan kadınlara ilişkin okuryazarlık oranları hakkındaki veriler

Bu tür anketler aynı zamanda, okuma-yazma ve okul tamamlama oranlarının genç kadınlar için önemli oranda

Şekil 1. Örgün Eğitim Düzeyi, Cinsiyete Göre (2015)

Kaynak: TÜİK. Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri, Örgün eğitim tamamlama ve cinsiyet oranı, 1975-2015.

Not: 1997'den önce, Türkiye'deki zorunlu eğitim, beş yıllık bir "ilkokul" olarak kabul edilmekteydi. Eğitim sistemindeki reformdan sonra, sekiz yıl süren "ilköğretim" kavramı tanıtıldı.

arttığı gibi olumlu bulguları da açığa çıkarmakta ve bu durum da fonksiyonel okur-yazarlığın geliştirilmesi, eğitime erişim ve kızların eğitiminin teşvik edilmesi programlarının (örneğin 2008'de başlatılan Anne Kız Okuldayız kampanyası gibi) olumlu bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

Her şeye rağmen, eğitim tamamlama oranlarında toplumsal cinsiyete dayalı farklılıklar vardır. 25 yaş üzeri nüfusta, ilköğretim haricinde kadınlar her düzeyde daha düşük eğitim düzeylerine sahiptirler (Bkz. Şekil 1).

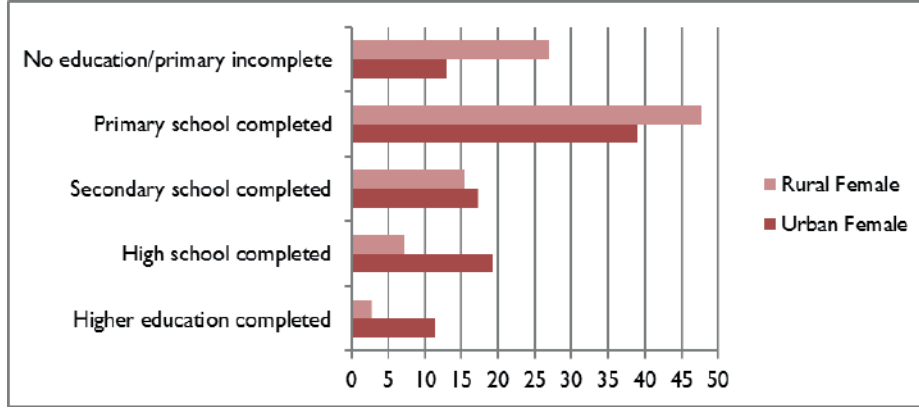
Yerleşim yerine göre (15-59 yaş grubundaki) kadınların eğitim durumları hakkında soruları da içeren 10 000'den fazla hanehalkı üzerinde gerçekleştirilen bir anket, kırsal alanlarda yaşayan kadınların 4,8'lik oranıyla karşılaştırıldığında, kentsel alanlardaki kadınların ortalama 5,5 yıllık eğitime sahip olduğu belirtmektedir.⁸⁰ Kırsal alanda yaşayan kadınlar arasında hiçbir eğitime sahip olmayanların oranı kentsel alanlarda yaşayanlardan daha fazladır, ancak ilkokulu tamamlayan kırsal alandaki kadınlar kentsel alandaki kadınlardan biraz daha fazladır. Buna karşılık ilköğretim düzeyinden sonra, kentsel alandaki kadınlar daha yüksek eğitim düzeylerine sahip olmaktadır.

Okula kayıt şartları açısından kız çocuklarını erkek çocuklarla aynı eğitim düzeyini almaktan alıkoyabilecek hiçbir yasal engel yoktur, ancak özellikle kırsal alanlarda kültürel ve altyapı faktörleri kızların ilköğretimden sonra eğitime devam etmelerini engelleyici bir rol oynamaktadır. Bu tür faktörlerin arasında kadın eğitimi hakkında geleneksel norm ve değerler, hanehalkı yoksulluğu ve özellikle yolların kapandığı kış mevsiminde eğitim tesislerine ulaşım eksikliği ve kentsel alanlarda kız öğrencilere uygun okul altyapı eksikliği (örneğin, yemek salonları, yurtlar ve tuvaletler) bulunmaktadır.⁸¹ Çoğu kırsal hanehalkının ücretsiz aile işçiliğine dayanması nedeniyle, çocuklar tarımsal işleri üstlenirken kendi eğitimlerine devam etmeyebilmektedirler. 2012'de okula gitmeyen çocuklar arasında, kızlar çoğunlukla ev işleriyle meşgulken (okuma çağındaki kızların yüzde 57,7'si)

80 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015, s. 71

81 Demiray, E. 2015. Problems in Women's Education in Turkey Implementations and Suggested Solutions. International Journal on New Trends in Education and Their Implications. 6(1):1-12. s. 8.

Şekil 2. Kadınların Örgün Eğitim Seviyesi, Kırsal ve Kentsel Konuma Göre (2014)

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Merkezi, 2015, s. 71.

erkek çocukların çalıştırılma ihtimali daha yüksek olmuştur (okula gitmeyen erkek çocukların yüzde 51,9'u).⁸² İlginç bir şekilde, kentsel alanlarda kız çocukların daha da yüksek bir oranı ev işleri nedeniyle okula gitmemektedir (yüzde 64), bunun anlamı da kırsal alandaki kızların, kentsel alanlardakine kıyasla daha fazla oranda resmi olarak çalıştırılmasıdır. Erken evlilikle kız çocukların okulu bırakması arasında da bağlantılar vardır. Örneğin, "kızlarını okula göndermeyen aileler, henüz çok gençken onlar için evlilik ayarlamaya meyillidirler;" aynı zamanda evlenip genç yaşta çocuk doğuran kızlar, nadiren eğitimlerine devam etmektedirler.⁸³

Bu belirgin engelleri ele almak üzere tasarlanmış, yoksul ailelerin çocuklarını okula göndermeleri için şartlı nakit transferi (kız çocukları gönderen aileler için fazladan yüzde 20'lik bir teşvikle); yükseköğretim düzeyindeki kızlar için yurtlarda yer ayrılması; okul ulaşımının tedarik edilmesi; "Haydi Kızlar, Okula!" ve "Baba, Beni Okula Gönder" gibi kamuoyu bilinçlendirme kampanyaları gibi bazı devlet programlarının yanı sıra, kızlarda okulu terki oranını azaltacak ve mesleki eğitimin kız öğrenciler için daha erişilebilir olmasını sağlayacak girişimler bulunmaktadır. Bu girişimlerin bir sonucu olarak, son yıllarda kız çocukların özellikle ilköğretim düzeyinde okul kayıt oranları nicel açıdan önemli düzeyde artmıştır. Ancak okula kayıt olmak devam etmekle aynı şey değildir ve kaydolun birçok kız çocuğu yukarıda belirtilen sebepler nedeniyle okula gönderilmeyebilmektedir.

Türkiye'de okul öncesi eğitim zorunlu değildir. Ancak erken çocukluk eğitimi çocuk gelişiminin önemli bir parçası olup, anaokullarının varlığı da kadınların ev dışında istihdam edilebilmelerinin belirleyici bir unsurdur. Çocuk bakımı düzenlemelerine ait en yakın tarihli veriler 2013 yılındadır ve kırsal ve kentsel hanehalkları için, çalışan kadınların üçte biri ile neredeyse çeyreği arasındaki bir oranın tüm çocuk bakım sorumluluklarını üstlendiklerini göstermektedir. Bu bulgu, çocuk bakımı ile işteki sorumluluklarını dengeleyebilmek için kadınların çoğunluğunun evde ya da kısmi zamanlı olarak çalıştığını da göstermektedir.⁸⁴ Kentsel alanlardaki çocukların gündüz bakımı merkezlerine ya da kreşlere kaydolmaları daha büyük bir olasılıkla, kırsal alandaki kadınların yalnızca yüzde dördünün kurumsal çocuk bakımına ve yüzde üçünün çocuk bakıcısına erişimi vardır. Kırsal alanlardaki ailelerin yaşam düzenlemelerine bağlı olarak, köydeki çocuklara daha büyük olasılıkla anneanneleri yerine babaanneleri (çalışan annenin kayınvalidesi) tarafından bakılmaktadır ve kent ailelerinde bu durumun tersi gözlemlenmektedir (Bkz. Tablo 7, aşağıda).

Tablo 7. Çalışan Annelerin En Küçük Çocuğuna Bakan Kişiler (hanehalkının %'si)

	Kırsal haneler	Kentsel haneler
Kadının kendisi	34,3	24,6
Koca	1,4	2,2
Annesi	9,1	19,0
Kocanın annesi / kayınvalide	26,0	13,1
Diğer çocuk / çocuklar (kız)	10,4	5,1
Diğer çocuk / çocuklar (erkek)	1,6	1,3
Diğer akrabalar ya da çocuk bakıcısı	8,1	4,6
Çocuk bakıcısı	3,0	7,3
Gündüz bakım, kreş ya da anaokulu	4,3	18,3

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 183.

82 TÜİK. 2015b. Çocuk İstatistikleri, 2014. Ankara. s. 98

83 UNFPA, 2014, s. 5.

84 İlkaracan, İ., Kim, K. & Kaya, T. 2015. The Impact of Public Investment in Social Care Services on Employment, Gender Equality and Poverty: The Turkish Case. İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi, Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Araştırmaları Merkezi & Levy Ekonomi Enstitüsü s. 32.

Resmi raporlar, üç ile beş yaş arasındaki çocukların yaklaşık yüzde 28'inin bir tür okul öncesi programa dâhil olduğunu belirtmektedir.⁸⁵ Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre, 2015-2016 döneminin net eğitim oranı üç ile beş yaş arası için yüzde 33,6, dört ile beş yaş arası için 42,96 ve beş yaş için 55,48 olmuştur.⁸⁶ Türkiye, OECD ülkeleri arasında erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitime erişimde en düşük oranlara sahip olanlardan birisidir.⁸⁷ Okul öncesi kayıtları her ne kadar artmakta olsa da, hükümet kapsamını artırılması için daha fazla çaba gerektiğini kabul etmektedir. Kadınların işgücüne katılımını artırmayı amaçlayan programlar, kreşler ve okul öncesi eğitim tesislerinin sayısını, kalitesini ve ücretlerini iyileştirmeye yönelik özel girişimleri içermektedir. Bugüne kadar, bu çabaların kırsal topluluklara değil sanayi bölgelerine yönelmiş olduğu görülmektedir.⁸⁸

Kadınların İşgücüne Katılımı

Tarımsal işgücünde toplumsal cinsiyet özellikleri bu raporun VI. Bölümünde ele alınmıştır, ancak genel olarak kadınların işgücüne katılımı konusu burada incelenmektedir, çünkü bu Türkiye için önemli bir konu olup, hem kentleşme hem de tarımdaki gerileme ile bağlantılıdır. Türkiye'deki kadınların işgücüne katılımı benzer ekonomik büyüme düzeylerine sahip ülkelerle kıyaslandığında kayda değer ölçüde düşüktür. (Yerleşim yeri temelinde ayrıştırılmış verilerin mevcut olduğu son yıl olan) 2013 yılında, (15 yaş ve üzeri) kırsal alandaki kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 36,7, kentsel alanlardaki kadınların ise yüzde 28 olmuştur. 2015'te kadınların toplam işgücüne katılımı ise yüzde 31,5'tir.⁸⁹ Son otuz yılda Türkiye'de hem kırsal hem de kentsel alanlarda kadınların işgücüne katılımının istikrarlı bir şekilde düşüyor olması özellikle kaygı vericidir. 1990'ların başlarında işgücüne katılım oranı yüzde 34 civarlarındayken 2000'lerin başında yüzde 20'lere düşmüştür. Bu durum hem küresel trendlerle çelişmekte hem de istikrarlı biçimde artmakta olan erkeklerin işgücüne katılım oranına aykırı bir durum oluşturmaktadır.

Kadınların işgücünde yer almamalarının temel nedeni ev hanımı olmalarıdır, erkekler için bu neden emekliliktir. Ev hanımları için ev içi sorumluluklarının yükünü resmi çalışmayla dengelemek zordur⁹⁰ ve aileyi finansal olarak desteklemeleri kocalardan beklenmektedir. Hem kadınlar hem de erkekler için istihdam oranları evlilik durumuna göre değişiklik göstermektedir, ancak kadınlar için yerleşim yerine göre daha büyük bir değişim de görülmektedir (Bkz. Tablo 8). Kırsal alanlardaki evli kadınlar, kentteki evli kadınlardan yaklaşık iki kat daha fazla ve kırsal alanlarda çalışan dul kadınlardan neredeyse üç kat daha fazla bir oranda çalışmaktadır. Bu farklılıklar kadınların tarımsal istihdamdaki yüksek düzeyini yansıtmakta, aynı zamanda daha ileri yaşlarda, kentsel alanlardaki kadınların aile üyelerinden daha fazla destek alırken, kırsal alandaki yaşlı kadınların kendi işlerine daha büyük bir oranda bağımlı olabileceğini ifade etmektedir.

Tablo 8. İstihdam Oranları, Cinsiyet, Evlilik Durumu ve Yerleşim Yeri Göre (2013)

Evlilik Durumu	Kadınlar (%)		Erkekler (%)	
	Kırsal	Kent	Kırsal	Kent
Bekâr	29,2	30,7	52,4	51,4
Evli	40,9	22,0	73,9	72,0
Boşanmış	35,5	42,4	62,8	61,9
Dul	13,0		19,7	17,2

Kaynak: TÜİK, 2015a, s. 86.

Türkiye'de çalışan ya da iş arayan kadınların payındaki düşüşü etkileyen faktörlerden ikisi, kentleşme (özellikle kırsaldan kente göç) ve tarımsal istihdamdaki düşüştür. 1980'lerin sonundan bu yana, Türkiye yoğun kentleşme yaşamaktadır ve önceden tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, kentsel alanlarda kendi becerileriyle uyuşan işler bulamadıklarından işgücünden çekilmişlerdir.⁹¹ Kırsaldan kente kadın göçünün olumlu bir sonucu, çalışan kadınların istihdamının niteliğindeki gelişmeler, yani ücretli kadınların ve sosyal güvenlik kaydı olan kadınların artması olmuştur.⁹²

Kırsal alanlarda da kadınların işgücüne katılımı, genel tarımsal istihdamdaki azalmalara paralel olarak düşmektedir. 1988'te yüzde 50,7 olan kırsalda kadınların işgücüne katılım oranı 2013'teki yüzde 36,7'lik oranla karşılaştırılabilir. Türkiye'de kadınların çalışmasının farklı türlerinin kültürel açıdan uygunluğu ile ilgili görüşler hala yaygındır ve aile çiftçiliği, istihdamın "kırsal alanlarda yaşayan kadınlar arasında yalnızca kabul edilen değil aynı zamanda teşvik edilip desteklenen"⁹³ bir alanı olmaktadır. Ancak erkekler tarımsal işlerden daha iyi

85 Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 2014a, para. 121.

86 Milli Eğitim Bakanlığı. 2016. Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2015-2016. Ankara.

87 İlkkaracan, Kim & Kaya, 2015, s. 31.

88 Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 2014a, para. 169-170.

89 TÜİK. Nüfusun işgücü durumu, 2004-2015. (http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

90 Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 2014a, para. 150.

91 Dünya Bankası. 2009. Female Labor Force Participation in Turkey: Trends, Determinants and Policy Framework. 48508TR Nolu Rapor. Washington, DC, Dünya Bankası Grubu. s. 12.

92 A.g.e.. s. 14.

93 A.g.e..

ücretli sektörlere geçtikçe ve haneler geçimlik tarımdan uzaklaştıkça, bu ailelerdeki kadınlar da işgücünden ayrılmaktadırlar. Aslında kadınların ücretsiz tarım işçiliğinden ev hanımı ya da öğrenci rollerine geçmesi "kırsal hanehalkları tarafından olumlu karşılanmakta ve mantıklı bir yaşam tercihi olarak" ve "genç / kırsal alandaki kadınların giderek orta sınıflaşması sürecinin bir parçası" olarak görülmektedir⁹⁴

Kadınların işgücüne düşük katılımının ciddi yansımalarından birisi, sosyal güvenlik ya da sağlık sigortası kapsamının dışında kalmalarıdır. Bu sorun, özellikle aile çiftliklerinde ücretsiz işçi olarak çalışan kırsal alanlardaki kadınlar için ciddi bir durumdur. 2014 yılında gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, kırsal alanlarda yaşayan kadınların yüzde 81,8'inin (kentsel alanlardaki kadınların yüzde 40,5'lik oranıyla karşılaştırıldığında) hiçbir sosyal güvenliği bulunmamaktadır.⁹⁵ Anket yapılan kadınlar arasında, kırsal alan sakinlerinin yüzde 17,5'i ve kentsel alan sakinlerinin yüzde 9,1'inin hiçbir sağlık sigortası yoktur.⁹⁶ Bu bulgular, yüksek sayıda kadının, yalnızca bir emeklilik aylığına katkı yapmamak ve sosyal yardımlara (ücretli izin, hastalık izni ve annelik izni gibi) erişememek açısından güvencesiz işçilik sürecine dâhil olmakla kalmadığını aynı zamanda yaşlılıkta yoksulluk riskiyle de karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. STK'lar hükümetin kadın emeği konusunu yeterli ya da kapsamlı düzeyde ele almadığını, hatta aslında bunun tam tersine "geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini teşvik etme amacıyla, ... muhafazakar politikalarla... kadınları doğal olarak bakım hizmetlerinden sorumlu tutarak kısa dönemli, esnek [istihdam] düzenlemelerine katılmaya zorladığını"⁹⁷ ifade etmektedir.

Ancak Türkiye hükümeti, düşük kadın işgücü katılımı oranını ele alacak ve kadınlar için düzgün istihdamı geliştirecek stratejileri yürürlüğe koymuş birkaç programı üstlenmiştir. Örneğin 2014-2023 Ulusal İstihdam Stratejisi, 2023 yılına kadar kadınların işgücü katılımını yüzde 41 oranına artırırken kadınların kayıt dışı istihdam oranını yüzde 54,2'den 30'a indirme konusunda hedefler belirlemiştir. Benzer şekilde, 2014-2018 için Onuncu Kalkınma Planı ve 2008-2013 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı kadın işgücü katılımını ve istihdamını, kadınlar için teşvikler, eğitim ve öğretim, çocuk bakımının ve yaşlı bakımının geliştirilmesi ve kadın girişimcilerin desteklenmesi gibi önlemler aracılığıyla artıracak daha fazla eylem ihtiyacının altını çizmiştir. Onuncu Kalkınma Planı, kadın işsizliğinin azaltılması, kayıt dışı ve korumasız işçiliğin önlenmesi ve kadınların işgücü piyasası ile bağlantılı becerilerinin artırılması konularına özel dikkat çekmiştir. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı, başta GTHB tarafından yürütülecek, tarımsal girişimciliği ve kırsal alandaki kadınlar için gelir getirici etkinlikleri teşvik edecek projeleri vurgulamaktadır. Kadınlar için eğitim ve öğretim programlarına ek olarak hükümet, engelli kadınlar, Romen kadınlar, resmi olmayan yerleşim birimlerinin (gecekondu alanları) sakinleri, şiddet mağduru kadınlar, göçe zorlanan insanlar, eski uyuşturucu bağımlıları ve tutukluları kapsayacak şekilde belirli dezavantajlı kadın grupları için istihdamı teşvik edecek STK temelli programlar için hibeler sağlamaktadır.⁹⁸

Başka bir önemli ve yakın zamanlı gelişme de Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından hazırlanan ülkenin ilk Kadın İstihdamı Eylem Planının Mayıs 2016 tarihinde benimsenmesi olmuştur.⁹⁹ 2016'dan 2018'e kadar uygulanacak olan plan, kısmen GTHB tarafından uygulanacak şekilde kırsal alanlarda kadınların istihdamını ve fırsat eşitliğini artıracak programlarını geliştirilmesini öngörmektedir. Plan, kırsal alandaki kadınların da faydalanabileceği, (göçmen ve geçici tarım işçilerini kapsayacak şekilde) mesleki eğitim ve küçük ve orta boy işletme düzeylerinde kadın girişimciliğini destekleyecek diğer eylemleri de içermektedir. Plan, kadınların sosyal güvenlik haklarını ele alan ve "kadınların istihdamında kayıtlı olmayı sağlamayı" hedefleyen girişimleri de kapsamaktadır.¹⁰⁰

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, özellikle aile içi şiddet, Türkiye için önemli bir sorun alanı, insan bir hakları ihlali ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin önündeki engel olarak kabul edilmektedir. Ülkenin kadınlara yönelik şiddetle mücadele amacıyla hazırlanan iki ulusal eylem planının (2007-2010 ve 2012-2015) gösterdiği üzere toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin ortadan kaldırılması üzerine dikkate değer bir siyasi taahhüt mevcuttur. Ayrıca, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı, kadınlara yönelik şiddetin "tüm ilgili paydaşların ortak çabasıyla ve bütünleşik bir yaklaşımla ele alınmasını" önermektedir.¹⁰¹ Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele, Türkiye'deki sorunun ölçeği ve doğası hakkında bilgi sağlamış olan hem nicel hem de nitel resmi araştırmalarla ilerleme kaydetmiştir. Aile içi şiddet konusu üzerine ülke çapında araştırmalar (2007, 2008 ve 2014 yıllarında) Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün desteği ve ÜİK tarafından sağlanan yöntemsel rehberlikle gerçekleştirilmiştir. Aile içi şiddete karşı kadınların tutumları üzerine bir modül de 2013 TNSA'ya dâhil edilmiştir. Bütün araştırmalar, bazı illeri ve hem kentsel hem de kırsal yerleri temsil eden 10 000 den fazla hanehalkını içeren örneklemeleri kullanmıştır. TÜİK aynı zamanda, özellikle fiziksel ve cinsel şiddetin yaygınlığına ilişkin toplumsal

94 A.g.e. s. 15.

95 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015, s. 417.

96 A.g.e. s. 419.

97 CEDAW-Türkiye STK Forumu için İdari Komite, 2015, s. 7.

98 Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 2014a, paras. 160-161.

99 Eylem planı İŞKUR ve Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından ortaklaşa olarak hazırlanmış, İsveç Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Ajansı (SIDA) tarafından finanse edilmiştir.

100 Türkiye İş Kurumu. 2016. Kadın İstihdamı Ulusal Eylem Planı. Ankara, s. 22.

101 Başbakanlık, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008, s. 70.

cinsiyet temelli şiddetle ilgili bazı göstergeler için cinsiyete göre ayrıştırılmış (yaş, eğitim düzeyi, refah seviyesi ve il temelinde ayrıca ayrıştırılmış) veriler yayımlanmaktadır. Yine de, cinayetler ve erken ve zorla evlilik dâhil olmak üzere toplumsal cinsiyet temelli şiddetin çeşitli biçimleri hakkında resmi ve detaylı istatistiklerin sınırlılığı bir sorundur.¹⁰² 2016'nın başı itibarıyla, TÜİK verileri 2008'de gerçekleştirilen araştırmadan türetilmiş ve yalnızca aile içi şiddeti kapsamaktadır. Bazı resmi suç kayıtları (örneğin polis, jandarma ve mahkemelerden) kamuya açıktır ancak bunlar aile içi şiddetin kurbanları ve faileri hakkında eksik bilgi sunmaktadırlar. 2012'den 2013'e kadar KSGM veri toplamayı standardize edecek şekilde kadına karşı şiddet hakkında bir veri tabanı oluşturmak için bir pilot anket projesi yürütmüştür. Ancak KSGM tarafından kullanılan veri tabanı sistemleri halen tam olarak entegre edilmemiştir.¹⁰³ Toplumsal cinsiyet temelli şiddet hakkında veri toplamının iyileştirilmesi, konu üzerinde devlet politikalarının geliştirilmesi açısından hayati öneme sahiptir.

Önemli ilerleme alanları arasında 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Hakkında Kanunun benimsenmesi (2012), koruyucu ve önleyici tedbirlerin geliştirilmesi ve Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin (ŞÖNİM) kurulması yer almaktadır. ŞÖNİM'ler, şiddet yaşamış kadınlara ve onların çocuklarına barınak ve (psiko-sosyal, hukuki, sağlık, istihdam ve eğitim alanlarında) destek hizmetleri vermektedir. Türkiye'deki olumlu gelişmelere karşın, toplumsal cinsiyet temelli hala yaygındır ve birçok kadının yaşamları üzerinde derin bir etkiye sahiptir.

Aile içi şiddet hakkındaki resmi istatistikler, yerleşim yerine göre ayrıştırılmamıştır, ancak nüfus araştırmaları kırsal ve kentsel alanlardaki kadınların fiziksel, cinsel ve duygusal şiddetle ilgili deneyimleri arasında çok az fark olduğunu göstermektedir (2014 yılında kırsal alandaki kadınların yüzde 39'u ve kentsel alanlardaki kadınların yüzde 37'si, hayatları boyunca kocaları tarafından fiziksel ve / veya cinsel şiddete maruz kaldığını ve kentsel alanlardaki kadınların yüzde 44,7'si ile kırsal alanlardaki kadınların yüzde 40,8'i hayatları boyunca partnerleri ya da kocaları tarafından duygusal tacize maruz kaldıklarını belirtmiştir).¹⁰⁴ Orta ya da ağır düzeyde şiddet gören kadınların oranı bölgeye göre küçük değişiklikler göstermektedir ve "tokatlama ya da kendisine bir şeyler fırlatılma" hem kırsal hem de kentsel alanlarda yaşayan kadınlar tarafından tecrübe edilen en yaygın fiziksel şiddet eylemi olmuştur.¹⁰⁵ Aile içi şiddet deneyimleri, yerleşim yerinde olduğundan daha yüksek bir şekilde kadınların eğitim ve varlık seviyesi ile erken evlilik (bağımlılık göstergeleri) ile ilişkilidir. Kocalar tarafından gerçekleştirilen bazı kontrol altına alma davranışları (örneğin her an karısının nerede olduğunu bilme konusunda ısrar etme ve bir sağlık kurumuna gitmeden önce kocasının iznini isteme), kırsal alandaki kadınlar tarafından daha sık belirtilmiş, buna karşılık kent kadınları kırsaldaki kadınlardan daha fazla ekonomik taciz ve silahlı tehdit yaşadıklarını belirtmişlerdir.¹⁰⁶

Kırsal ve kentsel alanlardaki kadınlar arasındaki en belirgin farklılıklar, aile içi şiddete yönelik tutumlar ve yardım arama davranışı ile ilgilidir. Kadınlara, kocaların eşlerine karşı fiziksel şiddet kullanmasını haklı gösterecek bazı gerekçelere katılıp katılmadıkları sorusunu yönelten anketler, kentsel alanlardaki kadınların şiddet için herhangi bir gerekçeyi kabul etmelerinin kırsal alanlardaki kadınlara göre çok daha düşük olasılıklı olduğunu bulmuştur ("hiçbir durumda şiddeti kabul etmeyecekleri" cevabını veren kentsel ve kırsal alandaki kadınların oranı sırasıyla yüzde 61,7 ve yüzde 44'tür).¹⁰⁷ Tablo 9'da da gösterildiği üzere, kocaların şiddet kullanmada gerekçeleri ile ilgili olarak kentsel ve kırsal alanlardaki kadınların algılarında dikkate değer farklılıklar vardır ve kırsal alandaki kadınlar, kadınların evlilikteki görevleri ve otorite figürü olarak erkeklerin rolü hakkında daha geleneksel ve muhafazakar görüşlere sahip olmaya meyillidirler. Bu tür bulgular, aile içi şiddete karşı bir sıfır tolerans politikasını iletecek daha fazla kamu bilinçlendirme kampanyalarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Tablo 9. Kadınların Fiziksel Şiddet Kullanımına Yönelik Tutumları, Yerleşim Yerine göre

Şiddet Gerekçeleri*	Katılan kırsal alandaki kadınlar (%)	Katılan kentsel alandaki kadınlar (%)
Yemeği yakmak	2,8	0,8
Kocasıyla tartışmak	12,6	4,7
Kocasına söylemeden dışarı çıkmak	9,5	3,2
Çocukları ihmal etmek	15,5	7,3
Ev işlerini ihmal etmek	12,9	4,0
Kocasına itaat etmemek	20,9	7,7
Kocasıyla cinsel ilişkiyi reddetmek	11,7	3,9
Kocasına başka bir kadınla ilişkisi olup olmadığını sormak	8,7	2,5
Bir erkeğin karısının sadık olmadığından şüphelenmesi	23,7	13,0
Bir erkek karısının sadık olmadığını öğrenmesi	45,5	28,2

Kaynaklar: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 185; 2015, s. 112.

*Not: ilk dört gerekçe için veriler 2013 DHS'den ve kalan altı gerekçe için veriler 2015 ev içi şiddet anketindedir.

102 Tozlu, Ç. & Göksel, A. 2016. WAVE Kadına Yönelik Şiddet Ülke Raporu, Türkiye. Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği. s. 17.

103 Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 2014a, para. 52.

104 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015, s. 86, s. 96.

105 A.g.e.. s. 89.

106 A.g.e.. s. 90, s. 99, s. 101.

107 A.g.e.. s. 112.

Başa çıkma mekanizmaları ve yardım arama davranışları da yerleşim yerine göre önemli farklılıklar göstermektedir. Şiddete maruz kalan çoğu kadın bu deneyimi hiç kimseye anlatmazken, şiddeti hiç kimseye bildirmeyen kırsal alanlardaki kadınların yüzde 54,7'lik oranına karşılık kentsel alanlardaki kadınların oranı yüzde 41,2'dir.¹⁰⁸ Aile içi şiddet için yardım arayan kadınlar arasında kentsel alanlardaki kadınlar (yüzde 21,1) kırsal alanlardakilerden (yüzde 13,8) daha fazla oranda kendi ailelerinden yardım almaya meyillidirler, ancak her iki durumda da çok az kadın herhangi bir yardım aldığını belirtmiştir.¹⁰⁹ Aile içi şiddet mağdurları nadiren polis, mahkemeler, kadın sığınma evleri ve sağlık kurumları gibi resmi kurumlardan yardım istemekte olup, kentsel alanlardaki kadınlar destek için başvurmaya daha meyillidirler (kırsal alanlardaki kadınların yüzde 7,5'lik oranıyla karşılaştırıldığında, kentsel alandaki kadınların yüzde 11,5'i en azından bir kuruma başvurmuştur. Özellikle dikkat gerektiren konu, kırsal alandaki kadınların yüzde 92,5'inin aile içi şiddeti ele alan herhangi bir kuruma başvurmadıklarını belirtmeleridir).¹¹⁰ Yardım arama davranışlarındaki farklılıklar, şiddet mağdurlarının daha büyük utanç, etiketlenme hissetmelerine ya da şiddeti bildirmekten korkmalarına veya onu aile yaşamının "normal" bir parçası gibi kabul etmelerine neden olan, kırsal alanlardaki daha muhafazakâr tutumların bir yansıması olabilir. Farklılıkların aynı zamanda, şiddet yaşayan insanlar için şehir merkezleri dışındaki destek hizmetlerinin sınırlı olması ve bunun sonucu olarak mağdurların bilgi ve profesyonel yardıma daha az erişimi olması ile de bağlantılı olması ihtimali yüksektir.

Şu anda 3 365 kişilik toplam kapasiteli 129 kadın sığınma evi mevcuttur (bunların 92 tanesi KSGM tarafından idare edilmekte, 34 tanesi yerel yönetime bağlı ve üç tanesi bir STK temelinde çalıştırılmaktadır).¹¹¹ Türkiye'de hiçbir sığınma evi olmayan beş il vardır. Ancak kadın sığınma evleri kapsamında 25 İkadım İstasyonu faaliyet göstermekte ve acil bakım ve iki haftaya kadar geçici barınma sunmaktadır. ŞÖNİM ağının etkinlik değerlendirmeleri, merkezlerin sayısının yetersiz olduğunu ve faaliyet halindeki 14 merkezin şiddet mağduru olanların karmaşık ihtiyaçlarını ele almada yeterli kaliteli personelinin bulunmadığını ortaya koymaktadır.¹¹² 14 milyondan fazla nüfusu olan İstanbul'da yalnızca bir tane ŞÖNİM vardır. Diğer merkezlerin çoğu toplu taşıma olmadan erişilemeyecek şekilde şehir ve kasabalarda konumlandırılmış ve ancak telefonla ulaşabilecek durumdadır.¹¹³ AB katılım öncesi desteğiyle, kadın sığınma evlerine yönelik bir program (2014-2016), şiddet kurbanı kadınlar için destek hizmetleri sunmak amacıyla, merkezi ve yerel hükümetler ile STK'lar arasındaki işbirliğini güçlendirmek üzere 26 ildeki faaliyetleri için 9,6 milyon Avro değerinde finansman almıştır.¹¹⁴

Kırsal alandaki kızlar ve kadınlar, özellikle (eşlerden en az birinin 18 yaş altında olduğu evlilik olarak tanımlanan) çocuk yaştaki evlilik¹¹⁵ ve zorla evlilik gibi belirli şiddet türlerine karşı da savunmasız durumdadırlar. Çocuk yaştaki evlilik hakkındaki mevcut veriler sorunun net bir resmini çekememektedir. Örneğin, Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi'nden alınan kayıtlar, ülkede 16 ve 17 yaşlarında yasal olarak evlenen kızların oranının 2014'te yüzde 5,8 düzeyinden 2015'te yüzde 5,2'ye gerilediğini göstermektedir.¹¹⁶ Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bazı illerinde, bu oran yüzde 15 kadar yüksek bir düzeyde iken, Karadeniz gibi diğer alanlarda yaklaşık yüzde bir kadar düşük düzeydedir.¹¹⁷ Buna karşılık ülke çapında kadına karşı şiddet üzerine 2014 yılında yapılan bir anket, kapsadığı kadınların çeyreğinin 18 yaş öncesi evlendiğini ve bu sayının kırsal alanlarda yüzde 32 düzeyine yükseldiğini ortaya koymuştur.¹¹⁸

Genç yaşta çocuk doğurmak, çocuk evliliği için bir referans olarak kullanılmıştır; buna göre kırsal alandaki (15-19 yaş arası) gençlerin çocuk doğurma ihtimali kentsel alanlardakilerden daha yüksektir (yüzde dörde karşılık yüzde altı).¹¹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonuna göre çocuk evliliği için, "ekonomik yoksunluk, geleneksel ve dini inançlar, eğitim eksikliği, aile içi şiddetten kaçma isteği ve sosyal baskı" gibi çeşitli nedenler vardır.¹²⁰ Bazı aileler kızları sosyo-ekonomik bir yük olarak görmektedirler; çeyiz ve başlık parası Türkiye'de yasak olsa da, kentsel ailelerin yüzde 13,8'lik oranıyla karşılaştırıldığında kırsal alanlardaki ailelerin yüzde 24,5'ine başlık parası ödenmiş olup¹²¹ bu durum geleneğin tamamıyla yok olmadığını göstermektedir. Erken evliliklerin çoğunluğu görücü usulüdür ve resmi veriler kentsel alanlardaki kadınlara kıyasla (yüzde 27,8) kırsal alanlardaki kadınların daha büyük bir yüzdesinin aileleri tarafından yapılan görücü usulüyle evlendirildiklerini göstermektedir (yüzde 36,9)¹²²

108 A.g.e.. s. 158.

109 A.g.e.. s. 160.

110 A.g.e.. s. 170.

111 Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 2014a, para. 32.

112 Tozlu & Göksel, 2016, s. 17.

113 A.g.e.. s. 18.

114 Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 2014a, para. 54.

115 2002 yılında Türk Medeni Kanununa yapılan değişiklikler, evlenme yaşını kızlar için 15'ten 17'ye artırarak her iki cinsiyet için de aynı düzeye getirmiştir. 16 yaşında evliliğe "istisnai durumlara bağlı olarak mahkeme kararıyla" izin verilmesi sağlanmıştır. Ancak uluslararası normlar, asgari evlenme yaşı olarak 18 yaş zorunlu tutmaktadır (UNFPA, 2014, p. 3).

116 TÜİK. 2016c. Çocuk İstatistikleri, 2015. Basın Bülteni No. 21521. 22 Nisan 2016.

117 A.g.e..

118 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015, s. 77.

119 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 73.

120 UNFPA, 2014, s. 4.

121 2006 verileri. TÜİK, 2015, s. 35.

122 A.g.e.. s. 33.

III. KIRSAL HANEHALKLARININ, ALTYAPININ VE TOPLUMSAL CİNSİYET ETKİLERİNİN PROFİLİ

Türkiye'deki hanehalkları üzerine en son bilgiler 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) ve 2015 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması kapsamında toplanmıştır. Hanehalkı verileri kentsel ve kırsal yerleşim birimleri temelinde ayrıştırılmıştır; ancak her iki alan için de erkekler ya da kadınlar tarafından idare edilen haneler açısından herhangi bir ayırım yoktur. Bu nedenle, kırsal alandaki kadın ve erkeklerin yaşam koşullarındaki belirgin bir farklılığın kapsamlı bir resmini çizmek mümkün olmamıştır. Ancak veriler, kırsal ve kentsel barınma koşulları, temiz içme suyuna erişim, sağlık hizmetleri, enerji kaynakları ve ev eşyaları hakkında genel bilgiler sunabilmektedir.

A. Barınma şartları

TNSA'ya göre, kırsal alandaki evlerin çoğunluğu beton (yüzde 38,4) ya da tahta (yüzde 19,5) döşemeye sahipken kentsel alandaki evlerin ahşap parke döşeme (yüzde 33) ya da laminata (yüzde 27) sahip olması daha yaygındır.¹²³ Kırsal alandaki konutların yüzde yedisinin hala toprak ya da kum zeminleri vardır, ancak bu durum 2003 TNSA'da kaydedilen yüzde 12'den bir düşüşü temsil etmektedir.¹²⁴ Aynı zamanda kırsal alandaki evler (yatac odası sayısı bakımından) kentteki evlerden daha küçüktür ve uyumak için aynı odayı paylaşan ortalama insan sayısı daha fazladır (kırsal haneler için ortalama 2,2 kişi, kentsel haneler için 1,8 kişi).¹²⁵ TNSA, "hanelerin fiziksel özelliklerinin ekonomik durumu yansıttığını ve anne ve çocuk sağlığı üzerinde önemli çevresel etkiye sahip olduğunu" belirtmektedir.¹²⁶ Aynı zamanda, geleneksel olarak (yerel inşaat malzemeleri ve mimari kullanılarak) inşa edilmiş evlerin çoğunlukla enerji tasarruflu olduğu ve bu durumun kırsaldaki aileler için önemli bir husus olduğu kabul edilmektedir.

B. Enerji kaynakları

Geleneksel yakıtlarının kullanımı kırsal alanların bir özelliğidir. Az sayıda kırsal hanenin merkezi ısıtması olup, ısınma yoğun olarak odun ve kömüre bağlı olmakta, bunu tezek izlemektedir. Kırsal hanelerin neredeyse yüzde 93'ü ısınma için bu enerji kaynaklarından birini kullanmaktadır.¹²⁷ TNSA yemek pişirmek için kullanılan yakıt türleri hakkında sorular içermese de aslında geleneksel sobalar içinde yakılan biyokütle yakıtları (kömür, odun, odun kömürü ve saman gibi tarımsal bitki kalıntıları) kırsal Türkiye için hem ısınma hem de pişirme yakıtının ana kaynağıdır. Aşağıdaki Tablo 10'da da belirtildiği üzere kırsal hanelerin yaklaşık üçte ikisinin gazlı ve elektrikli fırınları vardır. Biyokütle yakıtlar çoğunlukla yerel topluluklar için (özellikle orman köyleri) en kolay şekilde bulunabilen kaynaklar olup genelde diğer yakıt tiplerinden daha ucuzdur. Biyokütle yakıtın yanmasına ev içinde maruz kalmak, özellikle kadın ve çocuklar açısından solunum yolları hastalıklarına neden olmaktadır. Yemek pişirmek, Türkiye'de neredeyse yalnızca kadınların görevi olduğu için, hem kapalı alan hava kirlenme seviyelerini hem de kırsal hanelerde gelişmiş ocakların ve yenilenebilir temiz enerji kaynaklarının (güneş enerjisi gibi) kullanılması kapsamını değerlendirmek avantajlı olacaktır.

Ayrıca, çoğu kırsal toplulukta hayvan dışısını ev yakıtı olarak kurutmak ve yakacak odunla tarım artıklarını toplamak tipik olarak kadınlar tarafından yerine getirilen görevlerdir. Türkiye'deki hanehalklarının yakıt kaynaklarını toplama ve idare etme işini nasıl bölüştüklerine bu değerlendirme gerçekleştirilirken ulaşılamamıştır. Ancak, kadınların ev idaresinin yanında ücretsiz tarım işçiliğinin büyük bir payını oluşturdukları düşünülürse, onların aynı zamanda yakıt toplama konusunda da temel sorumluluğa sahip olma olasılığı yüksektir. Ortalamadaki daha düşük ekonomik durumları göz önünde bulundurulduğunda, kadınlar tarafından yönetilen haneler ısınma ve yemek pişirme için, satın alınan yakıt kaynaklarından ziyade yoğun bir biçimde biyokütle yakıtlarına ağırlık vermeye daha meyillidirler.

123 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 37.

124 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2004. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003. Ankara. s. 31.

125 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 37.

126 A.g.e.. s. 36.

127 A.g.e.. s. 37.

Tablo 10. Kırsal ve Kentsel Yerlerde Isınma İçin Enerji Kaynakları (2013)

Enerji Kaynağı	Kırsal haneler (%)	Kentsel haneler (%)
Herhangi bir merkezi ısıtma biçimi (doğal gaz, mazot, odun, kömür, diğerleri)	2,1	12,7
Herhangi bir kat ısıtma biçimi (doğalgaz, mazot, diğer)	2,8	41,7
Soba – doğal gaz	0,3	2,9
Soba – mazot / gaz yağı	0,2	0,0
Soba – odun / kömür	80,9	33,8
Soba – kuru inek gübresi	11,8	0,5
Soba – diğer türler	0,2	0,2
Elektrikli ısıtıcı	0,9	3,2

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 37.

Kalitesiz barınma ve enerji yoksulluğu tüm nüfusu etkilemekte, ancak zamanlarının çoğunu evde geçiren kadınlar, çocuklar ve yaşlılar bundan en büyük ölçüde etkilenenler olmaktadır.

C. Temiz içme suyu ve hijyen

Hemen hemen tüm kırsal ve kentsel haneleri kapsayacak şekilde nüfusun büyük çoğunluğunun gelişmiş (temiz) içme suyu kaynaklarına erişimi vardır. Hanelerin yaklaşık yarısının eve ulaşan boru şebekesine erişimi varken, kırsal hanelerin yüzde 40'ünün biraz üzerinde bir kesim, su ihtiyaçları için ev dışındaki musluklar, dikme borular, kuyular veya su kaynaklarını kullanmaktadırlar. Buna karşılık şehirdeki hanelerin yüzde 43'ü şişelenmiş su almaktadır.¹²⁸ Bu nedenle, kırsaldaki haneler, kentsel alandaki hanelerle kıyaslandığında içme suyuna erişmek için daha çok zaman harcamaktadırlar (civarında su bulunmayan kırsaldaki hanelerin yüzde 8,1'i, su almak için her gidiş dönüşte 30 dakikadan daha az, yüzde 4,2'si ise 30 dakikadan daha fazla zaman aldığını belirtmiştir.)¹²⁹ Yakıt kaynaklarının yönetimi durumunda olduğu gibi, su toplama ile ilgili toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü hakkında hiçbir bilgi elde edilememiştir. Ancak Türkiye'de su gerektiren ev işlerinin (yemek pişirme, temizlik, çamaşır yıkama ve çocuklara banyo yaptırmaya gibi) çoğunluğunu yapan kadınlar olduğundan, zamanlarının büyük bölümünü suyu toplarken, ısıtırken ve dezenfekte ederken harcayan da kadınlar olmaktadır. (Erkekler tarafından idare edilen bir kaynak olarak algılanan tarımsal sulama için kullanılan suyun aksine) ev içi su kullanımının yönetimi genel olarak bir "kadın" işi olarak kabul edilmektedir.

Tablo 11. Kırsal ve Kentsel Yerlerde Gelişmiş Su Kaynağına Erişim (2013)

Su kaynağı türü	Kırsal haneler (%)	Kentsel haneler (%)
Gelişmiş içme suyu kaynağı	96,8	99,6
Konuta şebeke ile taşınan	47,6	50,5
Araziye şebeke ile taşınan	1,8	0,1
Ortak çeşme / dikme boru	5,0	0,8
Korunan kuyu, boru kuyusu ya da sondaj	13,3	0,9
Korunan kaynak	22,0	3,8
Şişe suyu	7,1	43,5
İçme suyunun gelişmemiş kaynağı	2,8	0,3
Yakınlarda olmayan içme suyunu elde etmek için harcanan zaman (gidiş dönüş)		
30 dakikadan daha az	8,1	3,1
30 dakika veya daha fazla	4,2	2,1

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 34.

Hemen hemen tüm kırsal haneler, yalnızca tek bir hane tarafından kullanılan bir kanalizasyon sistemli sifonlu tuvalet ya da çukur sistemi olarak tanımlanan, gelişmiş temizlik tesislerine sahiptir (yüzde 86,6).¹³⁰ Kırsal hanelerin sifonlu tuvaletlere sahip olma ihtimali çukur sistemleriyle aynıdır ve üçte birinden biraz daha azında evin dışında bulunan tuvaletler vardır. Tüm kırsal hanelerin yaklaşık yüzde ikisi, iki ya da daha fazla hane arasında ortak tuvalet paylaşmaktadır.¹³¹

128 A.g.e.. s. 34.

129 A.g.e..

130 A.g.e.. s. 35.

131 A.g.e..

Tablo 12. Kırsal ve Kentsel Yerlerde Hane Temizlik Tesisleri (2013)

Temizlik tesisinin türü	Kırsal haneler (%)	Kentsel haneler (%)
Tuvaletin yeri		
İçerde	64,5	96,6
Dışarda	29,0	2,9
Hem içerde hem dışarda	5,7	0,5
Tuvalet tesisinin tipi		
Sifonlu tuvalet	47,9	97,0
Kapalı çukur	40,8	2,6
Açık çukur	9,9	0,4

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 35.

C. Ev eşyaları

Dayanıklı tüketim malzemelerinin varlığı sosyo-ekonomik düzeyin bir göstergesidir. Özellikle işgücü tasarrufu sağlayan ev aletleri gibi belirli ev eşyalarının mülkiyetine ilişkin veriler üzerinde, aynı zamanda kadınların ev işlerinin yoğunluğunu değerlendirmek için de çalışılabilir. Türkiye'deki çoğu hane, buzdolabı, televizyon, telefon ve çamaşır makinesi gibi temel ev eşyalarına sahiptir. Ancak, kırsal hanelerin mikrodalga fırın, bulaşık makinesi ve elektrik süpürgesi gibi kadınlara özel yarar sağlayacak elektrikli cihazlara sahip olma olasılıkları kentsel hanelere göre daha düşüktür. Kadınların ev işlerini yerine getirirken harcamaları gereken zaman, resmi istihdam gibi üretken etkinlikler ile eğitim ve mesleki eğitim gibi kişisel etkinlikler için olan zamanlarını sınırlandırmaktadır. Kırsal hanelerin çok azı ulaşım araçlarına sahiptir ve bu da tüm hanehalkı fertlerinin hareketliliğini sınırlandırmaktadır.

Tablo 13. Kentsel ve Kırsal Hanelerin Sahip Olduğu Tüketim Malları (%)

Mallar	Kırsal Haneler (toplamın %'si)	Kentsel Haneler (toplamın %'si)
Buzdolabı	99,1	96,8
Dondurucu	23,5	18,7
Gazlı / elektrikli fırın	60,5	83,2
Mikrodalga fırın	7,9	23,1
Bulaşık makinesi	25,9	65,6
Çamaşır makinesi	90,1	97,5
Ütü	73,5	93,4
Elektrikli süpürge	72,9	93,2
Bilgisayar (masaüstü veya dizüstü)	24,2	67,1
İnternet bağlantısı	13,7	43,5
Havalandırma	9,5	21,0

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 38.

D. Kırsal ulaşım

Coğrafi izolasyon yoksulluğa katkı yapmakta ve anne ölümlerin azaltılması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi gibi belirli kalkınma hedeflerine de etkide bulunmaktadır. Kırsal nüfusun ulaşım erişiminin artırılması, özellikle toplumsal cinsiyetle ilgili etkilere de sahip olabilir, örneğin potansiyel olarak erkeklerin göçünü artırarak tarlada ve evde kadının iş yükünde bir artışa da neden olabilir.¹³² Kırsal Erişim Endeksine göre, Türkiye'deki kırsal yerleşim sakinlerinin yüzde 69'u tüm mevsimlerde açık olan yolların iki kilometre yakınında yaşamaktadır; bu sayı 7,4 milyon insanın kırsal ulaşım erişiminin olmadığı anlamına gelmektedir.¹³³ Az sayıda kırsal hanenin bir ulaşım aracı vardır ve kırsaldaki nüfusun kentteki nüfusa kıyasla araba veya kamyon kullanma ihtimali daha düşüktür (kırsal hanelerin yüzde 39'u ve kentsel hanelerin yüzde 32,2'si).¹³⁴ Kırsal hanelerin daha büyük bir kısmı motosiklet ya da mobilet kullanmakta ancak bu sayı hala genelinde yüzde 14'ünden daha düşük kalmaktadır (kentsel hanelerdeki neredeyse yüzde beş ile karşılaştırıldığında).

132 Roberts, P., Shyam, K.C. & Rastogi, C. 2006. Rural Access Indicator: A Key Development Indicator. Washington DC, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası & Dünya Bankası. s. 2.

133 Dünya Bankası. Kırsal Ulaşım Erişim Veri Tabanı. (<http://www.worldbank.org/transport/transportresults/headline/rural-access> adresinde mevcuttur). [Erişim tarihi: Ocak 2016].

134 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 39.

Kırsal alandaki kadınların hareketliliğinin değerlendirilmesi, onların sağlık ve eğitim kurumlarının yanı sıra tarımsal ürünlerini satmak için pazarlara erişim durumlarını değerlendirmek için de özellikle faydalıdır. Ev içi karar alma süreci hakkında sorular içeren anketler, kadınların rollerinin ev içi alana odaklandığını, buna karşılık erkeklerin alışveriş, akraba ve komşuları ziyaret kararları gibi kamusal rollerde daha fazla yer aldıklarını göstermektedir (Bkz. Bu raporun Bölüm V, Kısım L'si.) Diğer yandan bir çalışma, yaşam tarzlarındaki farklılıklara bağlı olarak kasabalardaki kadınlara kıyasla, küçük köylerde yaşayan kadınların genelde "kendi köyleri sınırları içinde kaldıkları sürece daha fazla hareket özgürlüğü ve kamusal alana erişime sahip olduğunu" ortaya koymaktadır.¹³⁵ Köylü kadınlar belirli mevsimlerde tarla ve ahırlarda çalışmakta ve bazı bölgelerde çamaşır yıkama, ekmek pişirme ve yemek pişirme gibi ev işlerini yapmak için ev dışında bir araya gelmektedirler. Kadınların özgürce seyahat etme dereceleri aynı zamanda yaşa da bağlıdır. Örneğin, kız çocukların daha düşük okul kayıt oranlarının belirtilen sebeplerinden biri, ulaşım seçeneklerinin eksikliği ve ebeveynlerin kızlarının okula gitmek için uzağa gitmelerine izin vermekteki isteksizlikleridir.

¹³⁵ Gündüz-Hoşgör, A. & Smits, J. 2006. The status of rural women in Turkey: What is the role of regional differences. Nijmegen Center for Economics (NICE) Working Paper 06-101. s. 10.

IV. TOPLUMSAL CİNSİYET VE YOKSULLUK

Türkiye, on yıldan daha kısa bir sürede yükselen bir refah seviyesi ve kişi başına gelirden üç katlık bir artışı yaşamış, üst orta gelirli bir ülkedir.¹³⁶ Bununla birlikte Türkiye'nin ekonomik kazanımlarına rağmen, özellikle kırsal ve kentsel alanlarda ve kadınlarla erkekler arasında, bölgeler arasındaki eşitsizlikler devam etmektedir. Türkiye aynı zamanda yoksulluk oranlarını hesaplamak için çeşitli yöntemler kullanmakta ve kendi yoksulluk istatistiklerini iyileştirme sürecinde bulunmaktadır.

TÜİK, 2002'den 2009'a kadar mutlak yoksulluk oranlarını hesaplamak için yıllık bazda hanehalkı bütçe anketleri düzenlemiştir. Bu göstergeler yoksulluk oranlarını üç boyutta ölçmüştür: gıda yoksulluğu oranı, toplam yoksulluk oranı (gıda ve gıda dışı yoksulluk) ve göreceli yoksulluk oranı (tüketim harcamaları kullanılarak).¹³⁷ 2009 yılında, kentsel ve kırsal alanlar için gıda yoksulluğu oranları sırasıyla yüzde 0,06 ve yüzde 1,42 olmuştur. Aynı yılda, kırsal alanlardaki yüzde 38,7'lik oranla karşılaştırıldığında kentsel alanlarda mutlak yoksulluk oranı yüzde 8,9 olmuştur.¹³⁸ 2006'dan beri, TÜİK aynı zamanda, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasını kullanarak ve AB standartlarına uyumlu bir şekilde, gelire dayalı yoksulluk istatistikleri de üretmektedir. Bu yöntem kapsamında, dört göreceli yoksulluk eşiği, hanehalkı kullanılabilir medyan geliri temelinde hesaplanmaktadır ve yoksulluk oranları toplumsal cinsiyet, yaş, eğitim ve istihdam durumu ile hanehalkı özelliklerine göre belirlenebilmektedir.

2012 yılında TÜİK, Türkiye'nin şartlarını daha doğru biçimde yansıtabilecek çok-boyutlu yoksulluğu ölçmek için yeni bir yaklaşımın benimsenmesi hazırlığında, hanehalkı bütçe anketlerinin kullanımını askıya almıştır. TÜİK, "Türkiye için çoklu yerel gösterge ve verileri yansıtabilecek bir yoksulluk hesaplaması" geliştirmeyi hedefleyen bir dizi girişimlerde bulunmuştur. "Bu göstergeler karar alıcılar ya da politikacıların yoksulluğu azaltmayı hedefleyen politikaları uygulamasında yardımcı olacaktır."¹³⁹ Her ne kadar bu yöntem bu raporda tüm ayrıntılarıyla açıklamak için çok karışık da olsa, parasal yoksulluk hakkında veriler oluşturacak ve aynı zamanda eğitim, işgücü, sağlık ve barınma da dahil olmak üzere yoksulluğun diğer boyutları hakkında da bilgi elde edecektir. Göstergeler yukarıda sayılan dört boyut için geliştirileceğinden dolayı, yeni yöntemin aynı zamanda toplumsal cinsiyet ve diğer farklılıkları da yansıtabilecek çok-boyutlu yoksulluk üzerine veri oluşturması da ihtimal dâhilindedir.

A. Yoksulluk oranları

Türkiye yoksulluğu azaltmak için önemli çabalar sarf etmiş ve 2006 yılı itibarıyla ülke BKH'nin 1. Hedefi olan aşırı yoksulluğu yok etme (günlük \$1,00 USD'dan daha az kazanan insanlar olarak tanımlanan insanlar)¹⁴⁰ kapsamındaki hedefine ulaşmış bulunmaktadır. Yoksulluk yaşayan insanların yüzdesi bir bütün olarak ülke içinde düşmüş olsa da, kırsal alanlarda yaşayanlar ve kadınlar için yoksulluk oranları daha yüksek düzeylerde kalmaya devam etmektedirler. Yoksulluk düzeyleri aynı zamanda bireylerin eğitim durumları ile hanedeki bağımlı çocukların sayısı ile de yakından ilişkilidir.

Kadınlar hem kentsel hem kırsal alanlarda erkeklere göre daha yüksek bir yoksulluk riskiyle karşılaşmaktadır, ancak bu farkın önemi kent sakinleri açısından daha düşük düzeydedir. 2002'den 2009'a kadar (cinsiyet ve yerleşim yeri temelinde ayrıştırılmış en yakın zamanlı veriler), kentsel alanlarda yaşayan her iki cinsiyet için yoksulluk oranları düşerken, aynı dönemde kırsal sakinlerin yoksulluk düzeyleri artmış, kırsal alandaki kadınlar en yüksek yoksulluk düzeylerini deneyimlemiştir (Bkz. Şekil 3). 2009 yılında, kentsel alanlardaki kadınların yoksulluk oranı yüzde 9,3 iken, kırsal alanlardaki kadınlar için yüzde 40,2 olmuştur. Kırsal alandaki erkekler kentsel alanlardakine kıyasla daha yüksek yoksulluk düzeyleri yaşarken, bu fark kadınlarda olduğundan nispeten biraz daha dardır (kentsel alandaki erkekler için yüzde 8,5 ve kırsal alandaki erkekler için yüzde 37,1).

Kadın reisli hanehalklarına ilişkin veriler, hanenin kadın reisinin profilini (onların nispeten genç, eğitilmiş ve tarım dışı sektörlerde ücretli işçilikte ya da daha yaşlı ve düşük eğitilmiş olup olmadıklarını) dikkate almaksızın, yoksulluk ve maddi yoksulluğun kadın reisli haneler içinde daha yaygın olduğunu göstermektedir. Erkek reisli hanelerin yüzde 26,2'lik oranı ile karşılaştırıldığında kadın reisli hanelerin yüzde 31'i yoksul olup, yoksulluk hanede dokuz somut maddenin en az dördünün karşılanamaması olarak tanımlanmaktadır.¹⁴¹

¹³⁶ Dünya Bankası. 2016. Turkey Overview. (<http://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview> adresinde mevcuttur).

¹³⁷ Gürsoy, Z. & TÜİK. 2015. Multidimensional Poverty in Turkey. UNECE Yoksulluk Ölçümü Semineri için hazırlanmış Çalışma belgesi 20. 5-6 Mayıs 2015. Ceneva.

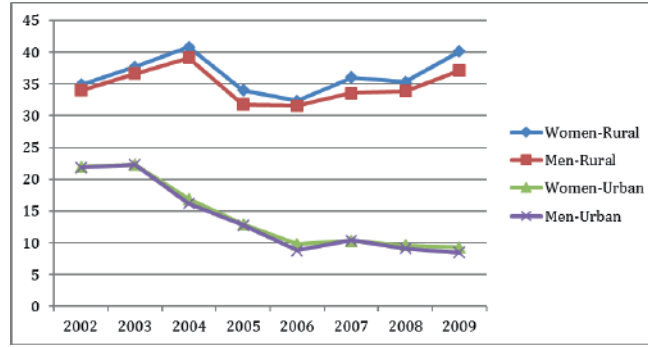
¹³⁸ A.g.e.. s. 3.

¹³⁹ A.g.e.. s. 8.

¹⁴⁰ Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. 2010. Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010. Ankara. s. 14.

¹⁴¹ Bu dokuz madde: (1) Kira, mortgage ya da fatura ödemek; (2) evi yeterli biçimde ısıtmak; (3) beklenmedik masrafları karşılamak; (4) iki günde bir et ya da balık olan bir öğün yemek; (5) bir haftalık tatili karşılayabilmek; (6) çamaşır makinesi sahibi olmak; (7) renkli televizyon sahibi olmak; (8) telefon / cep telefonu sahibi olmak; (9) araba sahibi olmaktır (Uysal & Durmaz, 2016, s. 6).

Şekil 3. Yoksulluk Oranları, Cinsiyet ve Yerleşim Yerine Göre, 2002-2009 (yoksul kişilerin oranı, %)

Kaynak: Grafik şu TÜİK veri setleri kullanılarak oluşturulmuştur: Hanehalkı fertlerinin toplumsal cinsiyet ve eğitim durumlarına göre yoksulluk oranları, Kırsal; Hanehalkı fertlerinin toplumsal cinsiyet ve eğitim durumlarına göre yoksulluk oranları, Kentsel (2009 Yoksulluk Çalışması).

Önemli varlıkların mülkiyet durumuyla ilgili bilgi, görece yoksulluk oranlarının anlaşılmasında başka bir yol sunmaktadır. Türkiye'deki mülkiyet ve miras rejimleri için yasal çerçeve toplumsal cinsiyet açısından tarafsızdır, yani kadınların, erkeklerle eşit temelde mülk edinme ve elden çıkarma haklarında herhangi bir kısıtlama yoktur. Her ne kadar kadınlar, evlilik yoluyla elde edilen ortak mallar ve miras elde etmede yasal haklara sahip olsa da Türkiye'deki yasal çerçeve, "mülk edinme ve sahipliğinin sosyal uygulamalarını yansıtmayabilmektedir."¹⁴² Kültürel ve geleneksel açıdan, mülkiyet erkek akrabaların isimlerine kayıt edilmekte ve miras baba soyunu izlemektedir.

Ne yazık ki, resmi istatistikler mülkiyet sahipliği konusundaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini değerlendirmek için yeterli değildir ve gayrimenkul, menkul mülkiyet ya da ev varlıkları için cinsiyete göre ayrıştırılmış veriler sınırlıdır. Ancak mevcut veriler önemli farkları ortaya koymaktadır. Örneğin, Aile Yapısı Araştırmasına (2006) göre, erkeklerin yüzde 39,6'lık oranına karşılık hiçbir mülke sahip olmayan kadınların oranı yüzde 80,2'dir. Anket yapılan kadınların yaklaşık yüzde 20'si mülkiyete sahip olduğunu söylese de, anket aynı zamanda kadınların boş arazilerin (tarlalar, emlak ya da bağlar) sadece yüzde 5,2'sine, işyerlerinin yüzde 0,7'sine ve evlerin (bağımsız evler ya da apartman daireleri) yüzde 11,5'ine resmi olarak sahip olduğunu ortaya koymuştur.¹⁴³ Türkiye'deki aile içi şiddet hakkındaki ulusal bir ankette (2008), tek bir evin bir kısmına ya da tümüne sahip olan kadınların oranını yüzde 17 ve daha spesifik olarak tek hak sahibi olarak kendi adlarına bir eve sahip olanların oranını yüzde 9,2, müşterek hak sahibi olanların oranını yüzde 7,2 ve ev sahibi olmayan kadınların oranını yüzde 82,9 olarak bulmuştur.¹⁴⁴ Dikkat çekici bir ayrıntı olarak, aynı konu üzerine 2014'te yapılan bir anket, kırsal alanlardaki kadınların kentsel alanlardakilere göre boşanma halinde eşlerin evlilik sırasında edinilen mülkler üzerinde eşit haklara sahip olduğunu bilmeleri olasılığının daha düşük olduğunu, ancak kadınlar arasında bu bilginin genel düzeyinin oldukça yüksek olduğunu bulmuştur (kırsal alanlardaki kadınların yüzde 81'i ve kentsel alanlardaki kadınların yüzde 91,7'si).¹⁴⁵

Başka bir temsili veri, mülkiyet sahipliği konusunda bazı farklılıklar öne sürmektedir. 2015 yılındaki ev satışları hakkındaki resmi veriler, kadınların iki katı sayıda erkeğin evlerini bağımsız olarak sattığını göstermektedir.¹⁴⁶ 2015 yılında, 36 ilden 2 000 kadın üzerinde gerçekleştirilen bir ankete göre katılımcıların sadece yüzde 37,2'sinin bir banka hesabı vardır.¹⁴⁷

B. Zaman yoksulluğu

2006 yılında ve tekrar 2014-2015 yıllarında Türkiye'de gerçekleştirilen zaman kullanım anketleri, erkekler ücretli işçilikte günde önemli miktarda zamanlarını harcarken, kadınların gün içi faaliyetlerinin çoğunu ev işlerinin kapsadığını göstermektedir. Bu nedenle varlık ve gelir yoksulluğuna ek olarak kadınlar, ücretsiz ev işlerinde harcadıkları zaman nedeniyle, resmi işlere ayırabilecekleri zaman üzerinde de kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Zaman kullanım anketleri, Türkiye'de toplumsal cinsiyet rollerinin oldukça keskin kalmaya devam ettiğini de onaylamaktadır.

142 O'Neil, M. L. & Toktas, S. 2014. Women's Property Rights in Turkey. Turkish Studies. 15(1): 29-44. s. 35.

143 A.g.e.. s. 35-36.

144 A.g.e.. s. 36.

145 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015, s. 184.

146 TÜİK. İllere göre cinsiyet ayrımında konut satış sayıları, 2014-2015. (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1056 adresinden bulunabilir).

Veriler Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü tarafından sağlanmaktadır. [erişim tarihi: Mayıs 2016].

147 Miraç, Z. 2015. Economy, violence top Turkey's women issues. Hürriyet Daily News. 08 Mart 2015. (<http://www.hurriyetdailynews.com/economy-violence-top-turkeys-women-issues-.aspx?PageID=238&NID=79372&NewsCatID=341> adresinde mevcuttur).

Tablo 14. Ortalama Günlük Zaman Kullanımı, Faaliyet Türüne Göre (2014-2015)

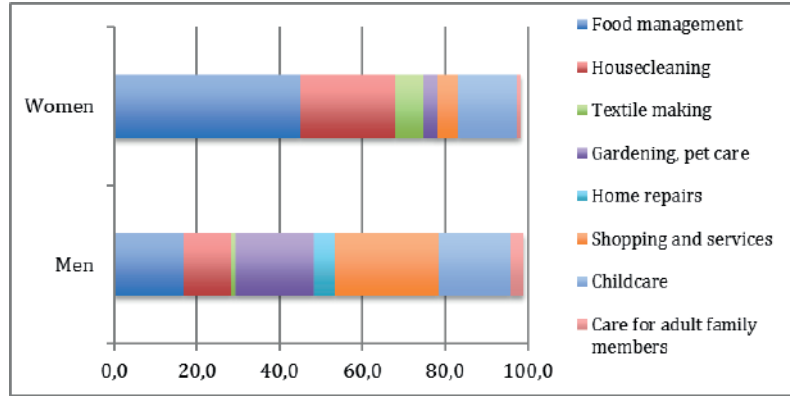
	Kadınların Zaman Kullanımı (günlük kişi başı saat)	Erkeklerin Zaman Kullanımı (günlük kişi başı saat)
İş	1:09	3:58
Eğitim	0:45	0:47
Ev ve aile bakımı	4:17	0:51
Yemekler ve kişisel bakım	2:43	2:46
Gönüllü iş, toplantılar	0:51	0:34
Serbest zaman etkinlikleri (örneğin eğlence, spor, hobiler, TV izlemek)	4:30	4:56
Ulaşım	0:47	1:20
Uyku	8:52	8:44
Toplam	24 saat	24 saat

Kaynak: TÜİK. Faaliyet Türü ve Cinsiyete Göre Ortalama Günlük Kullanılan Zaman, 2014-2015 Zaman Kullanımı Anketinden, 2014-2015.

Ortalama olarak, kadınlar günlerinin yaklaşık yüzde 17'sini ev işleri ve aile bakımında geçirirken, bu oran erkeklerin gün içi zamanının yüzde dördünden daha azını kapsamaktadır. Kadınların çalışmaları onları evdeki sorumluluklarından tam olarak kurtarmamaktadır, çünkü ortalama çalışan kadın günde üç buçuk saatini yine ev ve aile bakımına ayırmaktadır (çalışan erkeklerin günde 46 dakikasına karşılık).

Erkek ve kadınların ücretsiz ev faaliyetlerinin türleri karşılaştırıldığında, erkek ve kadın rollerinin çok farklı olduğu ortaya çıkmaktadır (Bkz. Şekil 4).

Şekil 4. Ev İdaresinin Zamansal Dağılımı, Cinsiyete Göre (toplam günlük zamanın %'si)

Kaynak: TÜİK. Cinsiyet ve çalışma durumuna göre ev idaresinin zamansal dağılımı, 2014-2015 Zaman kullanımı anketinden, 2014-2015.

Dikkate değer biçimde, en son zaman kullanım anketleri 2006 verileriyle karşılaştırıldığında, hem erkeklerin hem de kadınların ücretli işlerde ve ev işlerinde artık daha az zaman harcadığı açıktır.¹⁴⁸ 2006 ve 2015 yılları çalışmaları arasında zaman kullanım kategorilerinde bazı değişiklikler olmuştur, ancak son zaman kullanım çalışması, artık kadınların eğitim için geçmişte olduğundan daha fazla zaman harcadığını göstermektedir.

Kırsal alandaki kadınların, her gün özellikle tarımsal faaliyetlere ayırdığı ortalama zaman miktarı, bu kadınların kendi zamanlarını ev işleri (günlük 5,21 saat) ile tarımsal işler (günlük 4,98 saat) arasında neredeyse eşit bir şekilde böldüklerini, el işleri ya da dinlenme gibi diğer faaliyetler için asgari düzeyde zaman kaldığını göstermektedir.¹⁴⁹ Kadınların üstlendiği tarımsal çalışma faaliyetleri arasında, "hayvansal üretim, hasat sonrası faaliyetler, ailevi tüketim için gıda işleme ve ürünlerin pazarlanması" bulunmaktadır.¹⁵⁰

148 TÜİK, 2015a, s. 98.

149 Özçatalbaş, O. & Akçaöz, H. 2010. Rural women and agricultural extension in Turkey. Journal of Food, Agriculture & Environment. 8(1): 262-267. s. 267.

150 A.g.e.. s. 261.

40 kadın çiftçi ile yapılan bir anket, kadınların genelde tarım ürünlerinin işlenmesinden daha çok tarımsal üretimde zamanlarını harcadıklarını bulmuştur. Anket yapılan kadınların üçte birine yakını tarımsal üretimde günlük beş ila altı saat harcarken büyük çoğunluk için tarımsal ürünlerin işlenmesi günlük bir ila üç saatlik bir emek gerektirmektedir.¹⁵¹ Erkek çiftçiler üzerine hiçbir karşılaştırılabilir veri mevcut değildir, ancak kadınların tarımsal işlerle ev sorumluluklarını bir araya getirmesi ve erkeklerin gelir getirici faaliyetlere daha fazla zaman ayırıyor olması kuvvetle muhtemeldir.

Tablo 15. Kadın Çiftçilerin Günlük Tarımsal Üretime ve İşlemeye Ayırdığı Zaman Miktarı

Tarımsal üretime ayrılan zaman		Tarımsal ürünlerin işlenmesine ayrılan zaman	
Zaman (saat)	Katılımcıların %'si	Zaman (saat)	Katılımcıların %'si
1-2	17,5	1	30,0
3-4	12,5	2	27,5
5-6	27,5	3	30,0
7-8	12,5	4	7,5
9-10	17,5	5	5,0
10+	12,5		

Kaynak: Akın ve diğ., 2013, s. 22.

Kadınların zaman yoksulluklarının, tam zamanlı işlerde resmi olarak çalışmaları, kendi işlerini kurup işletmeleri, eğitim veya öğretim fırsatlarını takip etmeleri, dinlenme ve serbest zamanın keyfini çıkarmaları ve genel sağlıkları bakımından sonuçları vardır.

151 Akın, S., Kara, A., Kara, F. Ö. & Kurt, Ç. 2013. Profiles of Leading Female Farmers in Turkey. Regional and Business Studies. 5(1-2): 19-26. s. 22.

V. TARIMSAL VE KIRSAL GEÇİMDE CİNSİYET HUSUSLARI

FAO REU tarafından tavsiye edilen tarımda toplumsal cinsiyet göstergeleri temel seti, sektörün temel toplumsal cinsiyet analizi için bir çerçeve oluşturmaktadır. Türkiye örneğinde, tarım ve kırsal geçimde toplumsal cinsiyet göstergeleri sınırlı olup veriler tüm 18 toplumsal cinsiyet göstergesi bakımından toplanmamıştır.

A. Arazi mülkiyeti

Arazinin erişim ve kontrolü, arazinin satılabilen, kiralanabilen ya da borç için teminat olarak kullanılabilen bir ekonomik kaynak olmasından dolayı, hem çiftçinin bireysel üretkenliği hem de onun ekonomik refahı açısından hayati öneme sahiptir.

2008'de ulusal düzeyde gerçekleştirilen bir anketin sonuçları, Türkiye'de kadınların arazi sahibi olmasının olağandışı bir durum olduğunu göstermektedir. Anket yapılan kadınların yalnızca yüzde dokuzu müşterek ya da tek başına hak sahibi olarak boş araziye sahiptir; yüzde 4,1'i araziye kendi adlarıyla, yüzde 5,1'i araziye başkalarıyla müşterek olarak sahiptir, yüzde 90,8'i ise hiçbir şekilde bir araziye sahip değildir.¹⁵²

Bazı çalışmalar, ataerkil adetler ve geleneklere bağlı olarak arazinin devrinin kızların zararına erkeklerden yana olduğunu iddia ederek, kadınların arazideki haklarının neden kısıtlanmış olduğunu açıklamaktadır.¹⁵³ Kırsal alandaki kadınların çoğunluğunun arazi kullanım hakları yoktur ya da arazi kullanım ayrıcalıkları sürekli değildir. Kayıtlı arazi sahipleri genelde kadınların kocaları, erkek kardeşleri ve babalarıdır. Kadınların arazi mülkiyetindeki eksikliği genelde, onların herhangi bir miras hakkına sahip olmamaları ve erkeklerin mülkiyet sahipliğinin faydasına halihazırda kurulmuş olan sistemin dengesini bozmamanın tercih edilmesiyle açıklanmaktadır. Kadınlar açısından olumsuz sonuçlar aşağıdaki hususlarda özetlenebilir:¹⁵⁴

- Kadın ömrü boyunca üç hane yapısından herhangi birinde araziye sahip olamaz (arazi hakları babasına, kayınbabasına ya da kocasına aittir);
- Babasının hanesinde araziler nispeten çokken bile kadınların bu arazinin kullanımını konusunda karar verme gücü yoktur;
- Arazi hakları bakımından evlilik öncesinde ve sırasında kadınların pazarlık gücü önemli ölçüde düşüktür.
- Eşit olmayan arazi mülkiyeti ve kontrolü, kadınların ekonomik refahını, sosyal konumlarını ve güçlenmesini olumsuz olarak etkileyen önemli bir faktördür.¹⁵⁵

B. Çiftlik yapılarına ve özelliklerine genel bir bakış

Genel Tarım Sayımı 2001 yılında gerçekleştirildiğinde Türkiye'de, çoğunluğu küçük ölçekli olan ve arazileri parçalanmış ve dağılmış şekilde, yaklaşık üç milyon¹⁵⁶ tarımsal işletme bulunmaktaydı. Sayıma dâhil edilen altı milyondan fazla hanenin yaklaşık üçte ikisi (dört milyondan daha fazlası) tarımsal faaliyetlerle uğraşmaktaydı.¹⁵⁷ 2011 yılında, Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) kapsamında 2,3 milyon çiftçi bulunmaktaydı ve kayıtlı tarımsal arazi, işletme başına ortalama 6,8 hektarlık bir büyüklüğe denk gelecek şekilde 15,6 milyon hektara ulaşmaktaydı.¹⁵⁸ GTHB tarafından sağlanan verilere göre, 2015 itibarıyla, yeni TÜKAS kayıtlarına dâhil olan toplamda 15,5 milyon hektar araziden oluşan 2 123 910 işletme bulunmaktadır.

152 O'Neil & Toktaş, 2014, s. 36.

153 O'Neil & Toktaş, 2014, s. 38.; ayrıca bkz. Uzun, B.A. & H.E. Çolak. 2010. The Issues of Women's Property Acquisition in Turkey. FIG Congress 2010, Facing the Challenges – Building the Capacity, Sidney, Avustralya, 11–16 Nisan 2010. S. 3–4.

154 Ecevit, M. 1994. Tarımda Kadının Toplumsal Konumu: Bazı Kavramsal İlişkiler. Amme İdaresi Dergisi, 27(2): 89–106. s. 98.

155 O'Neil & Toktaş, 2014, s. 40.

156 TÜİK. Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Anketi Sonuçları, 2001 (http://www.TÜİK.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1003 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

157 TÜİK. Genel Tarım Sayımı Köy Genel Bilgi Anketi Sonuçları, 2001. (http://www.TÜİK.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1003 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

158 Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, tarih yok, s. 5.

Türkiye'deki çiftlik yapılarının sayıları hakkındaki eksik ve sınırlı verilerin temel nedenlerinden biri, ulusal çapta ve bütünleşik bir kayıt sisteminin hala kurulma sürecinde olmasıdır. Bir katılım öncesi değerlendirmesinde AB, 2006 yılında tarla muhasebe veri ağına – tarımsal ve bahçecilik işletmeleri için bir veri ağı – eşdeğer hiçbir sistemin olmadığını belirtmiştir.¹⁵⁹ GTHB'nin, TÜİK'in desteği ile istatistiki çiftlik kayıtlarını kurup güncellemesi öngörülmüştür. ÜİK, 2006 yılında bir Tarımsal İşletme Yapı Çalışması yürütmüş ve çiftlik yapı çalışması bilgilerinin de Genel Tarım Sayımına dâhil edilmesi öngörülmüştür. Şu an, çiftlik muhasebe veri ağı otomatik veri toplama prosedürleri kullanmakta ve 81 ili kapsayacak şekilde genişletilmektedir. Ağdan oluşturulan veriler, "... şu an devam eden sayımlar, tarımsal arazi parsel veri tabanı ve diğer ilgili veri tabanları ile entegre edilmektedir."¹⁶⁰

Kadın mülk sahipleri hakkındaki verilere, çiftçi kayıt sistemi henüz tamamlanmadığından dolayı dikkatle bakılmalıdır. Şu ana kadar, toplam kayıtlı çiftçilerin yaklaşık yüzde 16'sına denk gelecek şekilde kayıtlarda 342 034 kadın çiftçi bulunmaktadır.¹⁶¹ Kadın mülk sahiplerinin erkeklerle aynı düzeyde kayıtlı olup olmadıkları bilinmemektedir. Ancak, kadın çiftçilerin ülke çapında temsil edildikleri, farklı çeşitlilikte ürünler yetiştirdikleri ve erkek çiftçiler gibi çoğunluğunun 50 yaş üzeri olduğu açıktır. Kayıt süreci tamamlandıktan sonra hem kadın hem de erkek çiftçiler hakkında başka veri analizleri de gerekecektir. Kadınların, hem bitki üretiminde hem de hayvan yetiştiriciliğinde, belirli tarımsal üretim türlerine katılımları hakkında istatistiklerin yanı sıra tarımda çalışan kadın ve erkekler için ücret verileri bu raporun aşağıdaki kısımlarında ele alınmıştır.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler Türkiye'deki tarım yapısının özelliğidir ve boyutları ile parçalı ve dağınık yapıları bu sektörde teknoloji kullanımını zorlaştırmakta, işgücü verimliliği ile makineleşmeyi azaltmakta ve çiftliğin kredi ve borç fırsatlarına erişimini sınırlandırmaktadır.¹⁶² Küçük ölçekli çiftçiler aynı zamanda, özellikle iklim değişikliği, doğal olaylar ve piyasa belirsizlikleri gibi dış faktörlerin olumsuz etkilerini çoğu zaman yönetemedikleri için, yoksulluk riskiyle de karşı karşıya kalmaktadırlar.

Türk tarımı baskın bir şekilde, küçük ölçekli üreticiler ya da ağırlıklı olarak kadınların ücretsiz aile işgücüne ve mevsimsel çalışmaya dayanan geçimlik üretime dayanan, aile üretimine dayanmaktadır. Günümüzde, tarım sektöründe aktif olan dört ana grup vardır: (1) çoğunluğu yaşlı, geçinmek için devlet desteğine muhtaç yoksul köy sakinleri; (2) nispeten yüksek fiyatlı ürünler üretebilen küçük meta üreticileri; (3) kapitalist tarım işletmelerindeki toprak sahipleri ve (4) mevsimlik tarım işçileri gibi, tarımda çalışan topraksız işçiler.¹⁶³

2006 yılında, ÜİK bir Tarımsal İşletme Yapı Çalışması yürütmüş ve tüm işletmelerin yüzde 62,3'ünün hem bitki üretimi hem de hayvan yetiştiriciliği ile uğraştığını, yüzde 37,2'sinin sadece bitki üretimiyle uğraştığını ve yüzde 0,5'inin sadece hayvan yetiştiriciliği ile uğraştığını bulmuştur.¹⁶⁴

C. Girişimcilik ve Tarımsal Pazarlar

Türkiye'deki kadın girişimciler her yıl artmakta ve erkek girişimciliğine kıyasla daha büyük bir yoğunlukta bulunmaktadır, ancak kadınlar (yüzde 31 olan Avrupa ortalamasıyla kıyaslandığında) hala tüm girişimcilerin yüzde 15'i civarına ve tüm işverenlerin yüzde sekizine denk gelmektedir.¹⁶⁵ Kadınların sahip olduğu işletmeler küçük olma eğilimindedirler. 2012'deki 882 000 kadın girişimci arasında, yaklaşık yüzde on başka çalışanları işe almış ancak çoğunluğu bireysel girişimciler olarak kalmışlardır.¹⁶⁶ Garanti Bankası'nın 300'den fazla kadın girişimci müşterisi ile yapılan araştırma, kadınlar tarafından kurulan işletmelerin yüzde 70'inin (10'dan daha az çalışana sahip olan olarak tanımlanan) mikro işletme olduğunu ve araştırma yapılan işletmelerin yüzde 22,4'ünün üç ila beş kadar personel istihdam ettiğini bulmuştur.¹⁶⁷ Kadınların kurduğu işletmelerin küçük ölçekli olması kadınların sermaye ve diğer finansal desteklere daha sınırlı erişimi ile ilişkilendirilmektedir.

Ayrıca kadınların kurduğu işletmeler erkeklere kıyasla, daha az çeşitlilikte sektör yelpazesine sahiptir. Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörleriyle uğraşan tüm girişimcilerin yalnızca yüzde 14'ü kadındır (kadın tarım işletmesi sahipleri için AB ortalaması yüzde 30'dur).¹⁶⁸ Kadınlar, özellikle idari hizmetler ve destek hizmetleri, sağlık ve sosyal çalışma ile eğitim gibi hizmet tedarikiyle uğraşan işletmelerde çok daha iyi temsil edilmektedirler.

159 Avrupa Komisyonu, 2006, s. 5.

160 Avrupa Komisyonu, 2015, s. 44.

161 İl ve ilçe temelinde ayrıştırmış kadın çiftçilerin sayısı hakkındaki verilere göre. Veriler Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından sağlanmıştır.

162 Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020. Kısım 2. 3. Tarımsal Yapı.

163 Özüoğlu, 2011, Candan, E. & Özalp Günel, S. 2013. Tarımda Kadın Emeği'nde anılmıştır. Tarım Ekonomisi Dergisi, 19(1): 93-101. s. 94.

164 TÜİK. Tarımsal İşletme Yapı İstatistikleri. İşletmeler, işletmeler tarafından işlenen araziler ve işletme büyüklüğü ve işletme türüne göre canlı hayvanlar sayısı. (http://www.TUİK.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1003 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

165 Avrupa Komisyonu. 2014a. Statistical Data on Women Entrepreneurs in Europe. Country Fiche for Turkey.. Brüksel. s. 3.

166 A.g.e..

167 Garanti Bankası. tarih yok. Kadın Girişimciler Araştırması. İstanbul. s. 16

168 Avrupa Komisyonu, 2014a, s. 5-6.

Kadınların girişimcilikle kısmi zamanlı olarak uğraşma ihtimali erkeklerle göre çok daha yüksektir (tüm kadın girişimcilerin yüzde 45'i), buna karşılık erkeklerin çoğu için girişimcilik tam zamanlı bir iştir (erkek girişimcilerin yüzde 13'ü tam zamanlı olarak çalışmaktadır).¹⁶⁹ Girişimciler genelde, başka işleri olduğunda, öğrenci olduklarında, ev sorumlulukları olduğunda veya yaşlandıklarında kısmi zamanlı işleri seçmektedirler. Türkiye'deki girişimci erkeklerin kadınlara kıyasla kendi işlerine ek olarak bir iş bulma ihtimalleri daha yüksektir (erkeklerin yüzde beşi ve kadınların yüzde biri).

Hem tam zamanlı hem de kısmi zamanlı çalışan kadın girişimciler, iş ve aile sorumluluklarını dengeleme ihtiyacına bağlı olarak, ortalamada hafta başına erkek girişimcilerden daha az saat çalışmaktadırlar.¹⁷⁰ Kadın ve erkeklerin bir işletme kurmak için de farklı motivasyonları vardır. Çoğu erkek girişimci işe başka bir işten girmekteyken (2002 ve 2005 yılları arasında gerçekleştirilen bir sektör değerlendirmesine göre yüzde 80), kadın girişimcilerin ise yalnızca yarısından biraz fazlası bu deneyime sahiptir.¹⁷¹ Bazı araştırmalar, kadınların genelde eve eklemek getiren erkeğin yokluğu ya da vefatı, aile hayatı ile dengelenebilecek şekilde iş ortamında esneklik arzusu veya işgücü piyasasındaki ayrımcılık deneyimleri gibi sebeplerle ekonomik zorunluluğa bağlı olarak iş kurduklarını belirtmektedir.¹⁷² Diğer çalışmalar, kadınların aynı zamanda kişisel hırs ve uzun vadeli hedeflerinin peşine düşme gibi olumlu motivasyonlara da sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'de kadınların girişimciliğini olumsuz yönde etkileyen ana faktörler arasında, kadınların düşük eğitim seviyeleri; iş beceri ve deneyimlerinde eksiklik; gelenekçi girişimcilik kavramları; siyasi, ekonomik ve kişisel çıkar çatışmaları; rol modellerin eksikliği; yeterli ve etkili olmayan düzenleme ve denetleme (örneğin teftişler ve izleme) ve kadınların genel olarak topluma daha az katılımı yer almaktadır. Ayrıca bu faktörlerin kent – kır ekseninde de yoğunlaştığı da düşünülmektedir.¹⁷³

Tarımsal girişimcilik alanında, kadınların eğitim, hibe (30 000 TL'ye kadar) ve sıfır faizli kredilerin (70 000 TL'ye kadar) sunulması yoluyla bireysel girişimci haline gelmelerini desteklemek için GTHB 2014 yılında bir proje başlatmıştır.¹⁷⁴ 2014'te projeye elli kadın katılım göstermiştir. 2016 için, kırsal alanlarda yaşayan ve tarımla uğraşan genç kadınların girişimciliğini desteklemek üzere on il seçilmiştir. Kadınlar için kırsal alanlardaki girişimcilik faaliyetleri, halı dokuma ve ev temelli işletmeler gibi etkinlikler yoluyla kadınların bireysel gelişimine odaklanma eğilimindedir.¹⁷⁵

D. Kırsal finansman

Finansal kaynaklara erişim eksikliği (hem resmi kredi kurumları hem de resmi olmayan hizmetler), Türkiye'de kadın girişimcilerin karşılaştığı başlıca zorluklardandır. Bir araştırmaya göre, Türkiye'de erkeklerin yüzde 21'i ve yüzde 27'lik OECD kadın ortalamasıyla karşılaştırıldığında, Türkiye'de kadınların yalnızca yüzde 12'si bir iş kurmak ya da genişletmek için gerekli olan finansmana erişimleri olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁶ Kırsal alanlardaki kadınların finansmana erişimi, onların piyasalar ve altyapı hizmetlerine erişimlerini engelleyen hareketlilik eksikliği; finansmanın türleri ve maliyetleri hakkında bilgi eksiklikleri; tarımsal temelli işletmelerle ilgili riskler ve belirsizlikler (üreticilerin gelirlerinin istikrarsız olmasına neden olan tarımsal ürünlerin dalgalanan fiyatları gibi); kadınların risk alma davranışlarına karşı tutumları; kredilerin kontrolünü zorlaştıran tarımsal işletmelerin günlük doğası gibi bazı faktörler tarafından kısıtlanmaktadır.¹⁷⁷

Kadınların nadiren gayrimenkul, ev ya da taşıta sahip olması, bankalar tarafından öne sürülen teminat şartlarını karşılamakta, her ne kadar bu şartlar toplumsal cinsiyet bakımından tarafsız da olsa, zorluk yaşadıkları anlamına gelmektedir. Hatta bu durum, "kadınların varlıklarının takı ve mobilya ile sınırlı olduğu kırsal alanlarda daha da zorlayıcı durumda olup, bankaların resmi kredi şartlarını karşılamamaktadır."¹⁷⁸ Kadınların finansal karar alma süreçlerindeki rolleri konusundaki baskın kalıp yargılar da kredi alma sürecini zorlaştırmaktadır. Örneğin, iş kadınları genelde kendi işlerini erkeklerin işlerini tamamlayıcı bir unsur olarak ve "evinden, kocasından ve

169 A.g.e.. s. 8.

170 A.g.e.. s. 10.

171 Özar, S. 2007. Women Entrepreneurs in Turkey: Obstacles, Potentials and Future Prospects, [yayımlanmamış çalışma belgesi]. (https://www.researchgate.net/publication/265204331_Women_Entrepreneurs_in_Turkey_Obstacles_Potentials_and_Future_Prospects adresinde mevcuttur).

s. 18.

172 A.g.e..

173 Soysal, A. 2013. Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği: Türkiye İçin Durum Değerlendirmesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(1):

163-189.

174 İzmir Ticaret Borsası web sitesi. 2014. Tarımda Kadın Girişimciliğinin Desteklenmesi. 27 Mayıs 2014. (<http://www.itb.org.tr/en/News/13-supporting-for-female-entrepreneurship-in-agriculture> adresinde mevcuttur).

175 Soysal, 2013, s. 170.

176 Veriler bir Gallup araştırmasına dayanmaktadır. OECD. 2016. Women Entrepreneurship. Key Findings: Turkey. Paris. s. 2.

177 Çadır, E. (KSGM). Tarımda Kadınların Finansmana Erişimi. (http://www.msmeturkey.com/fileadmin/msme/upload/pdf/T.C._Aile_ve_Sosyal_Politikalar_Bakanligi_Esra_Cadir-Tarimda_Kadin_Finansmani.pdf adresinde mevcuttur).

178 El-Hamidi, F. & Başlevent, C. 2010. The Gendered Aspects of MSEs in MENA: Evidence from Egypt and Turkey. Working Paper No. 535. Kahire, Ekonomik Araştırma Forumu. s. 20.

çocuklarından sonra ikinci ya da üçüncü öncelik olarak görmekte, bu mesaj da finansal yetkililer tarafından çoğu zaman 'kadınların krediler konusunda çok ciddi olmadığı' şeklinde yorumlanmaktadır.¹⁷⁹ Konuyla ilgili anlatılanlar aynı zamanda, bankalardaki kredi yetkililerinin hiçbir yasal dayanak olmaksızın, kredi başvurusu yapan kadınlardan "başvuruları değerlendirmeye alınmadan önce kocalarının onayını kanıtlamalarını" istemelerinin de yaygın olduğuna işaret etmektedir.¹⁸⁰ Aşağıdaki L kısmında belirtildiği üzere, yalnızca anket yapılan kadınların yaklaşık üçte biri ve erkeklerin dörtte biri, tarımsal faaliyetler için kredi almanın kadınlar için uygun bir rol olduğu ifadesine katılmışlardır.

Kadın girişimciler, yalnızca erkeklere göre nadiren kredi almakla kalmamakta aynı zamanda daha az miktarlar almaktadırlar. Kredi kullanabilen kadınların oranının yüzde bire bile ulaşmadığı tahmin edilmektedir.¹⁸¹ Toplumsal cinsiyete dayalı kredi eşitsizliği üzerine 2011'de yapılan bir çalışma, Türkiye'deki 200 000'den fazla kayıtlı küçük ve orta boy işletme arasında, yüzde 38'inin sahibinin kadınlar olduğunu ve / veya kadınlar tarafından yönetildiğini; bu işletmelerden yüzde 54'ünden fazlasının, "firma başına ortalama \$56 207 karşılanmamış finansman ihtiyacı ile, finansman açısından ya hizmet alamamakta ya da gereken hizmeti alamamakta" olduğunu göstermiştir.¹⁸² Genel olarak kadınlar başlangıç sermayelerini aile üyelerinden almakta, kişisel tasarruflarını kullanmakta ya da sadece düşük bir başlangıç sermayesi gerektiren sektörlere girmeyi tercih etmektedirler.

Çeşitli Türk bankalarının özel olarak kadın girişimcilere yönelik kredi programları bulunmaktadır (örneğin, 2006'da böyle bir desteği ilk kez uygulayan Garanti'nin yanı sıra Ziraat Bankası, Abank, Fibabank ve Şekerbank). Şekerbank aynı zamanda, kırsal yatırım projeleri için eğitim faaliyetleri ve hibe yardımları ile kırsal alandaki kadınların girişimciliğini desteklemek amaçlı bir programda GTHB ile ortaklık yapmaktadır.

Banka finansmanının aksine, mikrokrediler genelde kadınlar için daha erişilebilir durumdadır. Mikrofinans programları Türkiye'de 2000'lerin başından beri mevcuttur. En eski mikrofinans kuruluşlarından biri, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı tarafından kurulmuş olan MAYA girişimidir. 2015 itibarıyla, bu program kapsamında toplam 12 milyon TL tutarında 12 200 kredi kullanılmıştır.¹⁸³ Kadın girişimcilere aynı zamanda iş geliştirme destek ve eğitimleri de sunulmuştur.

E. Bitki tarımı

Türkiye'nin tarım arazilerinin büyük bir kısmı bitki tarımına ayrılmış olup, ekili arazilerin alanı son yıllarda artmaktadır (2014 yılında, toplam yaklaşık 20 milyon hektarlık tahıl ve diğer bitki ürünlerinden, yüzde 79'u - neredeyse 16 milyon hektarı - ekili durumdadır).¹⁸⁴ Tahıllardan (örneğin buğday, arpa, mısır, çavdar ve yulaf) sebzelere (örneğin patates, baklagiller, kök sebzeler, domates ve salatalık gibi meyveleri için ekilen sebzeler ve yapraklı sebzeler), meyvelere (üzüm, turuncgiller, elma, sert çekirdekli meyveler ve kavun), zeytin, kabuklu yemişler, baharatlar, çay, tütün, yağ çekirdeklerine (örneğin ayçiçeği), tekstil için kullanılan bitkilere (örneğin pamuk ve kenevir), yem bitkilerine (örneğin yemlik mısır, yonca ve şeker pancarı) ve hatta çiçeklerle süs bitkilerine (çiçekçilik) kadar geniş bir yelpazede tarım bitkileri mevcuttur.

Kadın ve erkeklerin bitki çiftçiliğindeki durumlarını yansıtan istatistikler çok sınırlıdır, ancak GTHB, Tarımsal Üretim Kayıt Sistemi (TÜKAS) kapsamında kayıtlı olan işletmelerin sayısı hakkında cinsiyet temelinde ayrıştırılmış verileri ürün başına tutmaktadır. Şu anda, verilerin Türkiye'deki bütün işletmeleri temsil etmediğine dikkat edilmelidir. Veriler, genel olarak kadınların daha düşük kayıtlı çiftlik sahipliği oranının tarım bitkisi üretiminde de doğru olduğunu ve kadınların herhangi bir tarım bitkisinde, çiftçilerin yüzde 20'sinden daha az bir oranı temsil ettiklerini göstermektedir. Yine de, kadınlar bazı tarım bitkilerinin üretiminde (örneğin fındık, meyve ve çay), diğerlerine kıyasla (örneğin patates ve sebze) daha büyük oranda yer almaktadır.

Tarım bitkisi üretimindeki iki önemli trend, sera endüstrisindeki büyüme ve organik çiftçilikteki artıştır. Sera üretimi sadece tüketicilere yıl boyunca taze ürünler sunmakla kalmayıp, aynı zamanda küçük-ölçekli çiftçilere önemli bir gelir artırma yolu sunmakta ve "üretim sürecinde yoğun işgücü ve girdi kullanımı" gerektirdiğinden "(seracılık) işgücü etkinliğini teşvik etmektedir."¹⁸⁵ Ne yazık ki, seracılık sektöründe cinsiyet temelinde ayrıştırılmış

179 A.g.e..

180 Özar, 2015, s. 10.

181 Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. 2013. Kırsal Kesimde Kadın Kooperatifleri. (http://www.amasyadydyb.org/docs/Semp02_02_Kırsal_Kesim-de_Kadın_Kooperatifleri.pdf adresinde mevcuttur).

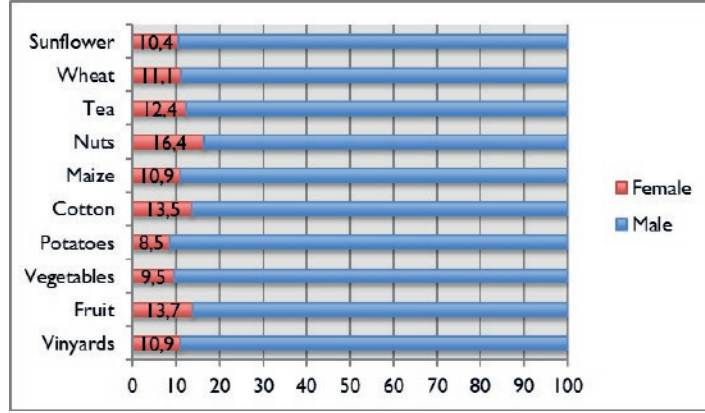
182 International Finance Corporation. 2014. Case Study. Garanti Bank SA: Combining SME Banking Excellence with a Proposition for Women Entrepreneurs in Turkey.. Washington, DC. s. 8.

183 Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı'nın web sitesine bakınız, <http://www.kedv.org.tr/programs/economic-empowerment/?lang=en> adresinde mevcuttur

184 TÜİK. 2015c. İstatistiklerle Türkiye, 2014. Ankara. s. 42.

185 Yılmaz, I., Sayın, C. & Özkan, B. 2005. Turkish Greenhouse Industry: Past, Present, and Future. New Zealand Journal of Crop and Horticultural Science. 33(3): 233-240. s. 233.

Şekil 5. İşletmelerin Dağılımı, Bitki Türü ve Cinsiyete Göre, 2014-2015 (%)

Kaynak: Tarımsal Üretim Kayıt Sistemi (TÜKAS) kapsamında kayıtlı olan işletmeler. Veriler Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından sunulmuştur.

verilere erişilememiştir; ancak her ne kadar sera işçilerinin çoğunluğunu kadınlar oluştursa da, özellikle sebze üretiminde kadınların karar almadaki rollerinin asgari olduğu bilinmektedir.

Türkiye’de organik bitki üretimi, organik uygulamalarla uğraşan çiftçilerin sayısı ve ekili arazilerin alanı bakımından büyümektedir. 2002’de 12 428 işletme ve 150 tarım bitkisiyle karşılaştırıldığında 2014 yılında, 71 472 işletme 208 tarım bitkisinin organik üretimiyle uğraşmaktadır.¹⁸⁶ Organik ve sürdürülebilir çiftçilik uygulamalarının artması, Avrupalı ithalatçıların tercihleri ve son zamanlarda Türkiye’deki orta sınıf, eğitilmiş nüfusun yerel ve organik ürünlere artan talepleriyle açıklanmaktadır. GTHB, elma, fındık, kiraz, üzüm, ceviz, buğday, nohut, ahududu, kavun ve sebzeler için uygulamalı organik çiftçilik projelerini desteklemektedir.¹⁸⁷ Organik çiftçilik konusunda cinsiyet temelinde ayrıştırılmış verilere ulaşamamıştır; ancak GTHB, Organik Tarım Komitesi aracılığıyla organik sertifikasyon başvurularını değerlendirme sürecini gözlemlemektedir. Bu nedenle başvuru kayıtlarının, başvuran kişinin ya da çiftçinin cinsiyetine göre ayrıştırılması mümkün olabilmektedir. Bazı kadınların Türkiye’de başarılı bir şekilde organik çiftçilik işlettiği bilinmektedir; Bakanlığın sertifikasyon kayıtları bu bulguyu desteklemek üzere faydalı bir veri kaynağı olabilir. Kadınların, tarım bitkisi üretiminin kârlı yolları olan organik tarım yanında sera çiftçiliğiyle ilişkilerini daha iyi anlamak için nicel araştırmalar da gereklidir. Kırsal alandaki kadınların organik tarımı benimsemeleri üzerine 60 köyde gerçekleştirilen bir çalışma, daha yüksek gelir ve eğitim düzeyleri olan genç kadınların diğer denklere kıyasla organik çiftçilikle uğraşmalarının daha muhtemel olduğunu göstermiştir.¹⁸⁸ Kadın çiftçilerin organik çiftçilikle uğraşmasını etkileyen diğer önemli faktörler, daha büyük arazi bölümlerine erişimleri, ticari amaçlarla hâlihazırda tarımsal faaliyetlerle uğraşıyor olmaları ve eğitim programlarına katılımlarıdır.

F. Hayvancılık

Türkiye’de (hem hayvanları hem de hayvancılık ürünlerini içeren) hayvan üretiminin değeri tarımsal bitki üretiminin değerinden biraz daha fazladır (sırasıyla toplam tarımsal üretiminin yüzde 54’ü ve yüzde 46’sı).¹⁸⁹ Koyun ve sığır hayvancılıktaki en yaygın türlerdir, ancak işletmeler aynı zamanda keçi, eşek, at, manda, katır, domuz, deve ve kanatlı hayvan da yetiştirmektedir. Hayvan sahipliği hakkında mevcut olan, cinsiyet temelinde ayrıştırılmış tek veri, GTHB tarafından tutulan iki kayıt sisteminden derlenmektedir: sığır ile sınırlı olan Türkiye Veteriner Bilgi Sistemi (TÜRKVET) ve Koyun ve Keçi Kayıt Sistemi (KKKS). Tablo 16’da gösterilen mevcut veriler, erkek yetiştiricilerle kıyaslandığında hayvan yetiştiriciliğinde (sığır, koyun ve keçi) daha az sayıda kadın yetiştiricinin olduğunu ve aynı zamanda kadınların sayı ve ortalama olarak daha az hayvanları olduğunu göstermektedir. Kadın yetiştiricilerin işletme başına ortalama 7,9 baş sığırı varken, erkek yetiştiriciler işletme başına ortalama neredeyse dört tane daha fazla başa sahiptirler (11,7). Hem erkek hem de kadın yetiştiriciler keçiden daha fazla koyuna sahiptirler, ancak kadın yetiştiriciler daha küçük sürülere sahiptirler. Kadınların işletmeleri ortalama 95,6 koyun ve / veya keçiye sahiptirken, erkeklerin işletmeleri için ortalama 152,6, ya da neredeyse yüzde 50 daha fazlasıdır.

186 TÜİK. Organik bitkisel üretim, 2002-2014. (http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].
 187 Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı web sitesi, <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Organic-Farming/Organic-Farming-Projects> adresinde mevcuttur.
 188 Kaya, T. & Atsan, T. 2013. Kırsal Kadının Organik Tarımı Benimsemesini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma (TRA1 Bölgesi Örneği). Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 44(1): 43-49.
 189 2011 için veriler. TÜİK. 2012. Tarım İstatistikleri Özeti 2011. Ankara. s. 1.

Tablo 16. Hayvan Sahipliği, Yetiştiricinin Cinsiyetine Göre, 2014-2015

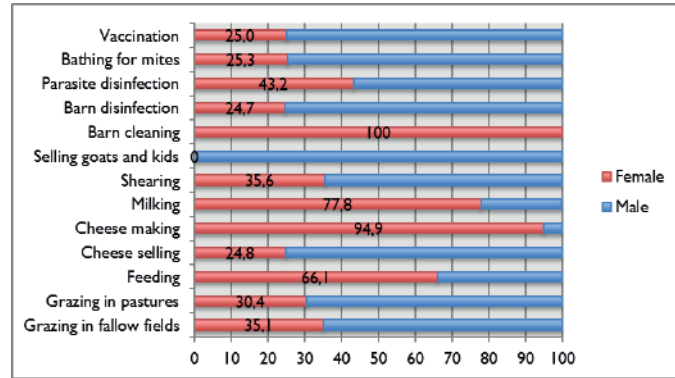
	Kadın yetiştiriciler	Erkek Yetiştiriciler
Sığır sahibi işletmelerin toplam sayısı	141 234	1 332 498
Toplam sığır sayısı	1 114 901	15 563 779
İşletme başına ortalama	7,9	11,7
Koyun ve / veya keçi sahibi işletmelerin toplam sayısı^b	45 740	479 616
Toplam koyun ve / veya keçi sayısı	4 371 348	73 190 506
İşletme başına ortalama	95,6	152,6

Kaynaklar: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'ndan alınan veriler şöyledir:

*TÜRKVET verileri ^bKKKS verileri

Hayvan sahipliğinde kadın ve erkek arasındaki farklılıkların yanında, farklı toplumsal cinsiyet rolleri hayvan yetiştiriciliğinde de belirgindir. Diğer tarımsal iş türlerinde ve elbette ki ev içindeki işbölümünde olduğu gibi kadınlar ve erkekler çoğu zaman neyin "uygun" olduğuna dair geleneksel anlayışlarla bağlantılı olarak farklı görevleri yerine getirmektedirler. Örneğin bir çalışma, (kıl keçisi yetiştiriciliğinin, özellikle dağ ve orman köylerinde önemli bir tarımsal faaliyet olduğu bir Akdeniz alanı olam) Isparta ilinin 26 kasabasında 92 keçi yetiştiricisiyle anket yaparak, keçi yetiştiren hanelerdeki işgücü modelleri üzerine bir toplumsal cinsiyet analizi uygulamıştır.¹⁹⁰ Bu bölgedeki keçi yetiştiriciliği, yılın büyük bölümünde meralarda otlatma, belirli bir mevsimde süt sağma ve peynir yapma ve genelde yılda en az bir kere kırpma işleminin gerçekleştirildiği belirli bir takvimi takip etmektedir. Keçi yetiştiriciliği faaliyetleri, neredeyse tamamıyla aile üyeleri tarafından gerçekleştirilmekte olup oldukça katı bir toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü içermektedir. Bulgulara göre, kadınlar günlük ortalama 6,47 saatlerini ve erkekler günlük 8,23 saatlerini keçi yetiştiriciliği faaliyetlerinde geçirmektedirler.¹⁹¹ Otlatma, ahırın dezenfeksiyonu, aşılama, keçilerin yıkanması, kırılması ve keçi ve peynirlerin satılması "erkek" faaliyetleri iken, süt sağma, peynir yapma ve ahırın temizlenmesi özel olarak "kadın" işleridir.¹⁹² Şekil 6 kadın ve erkek aile üyeleri tarafından yerine getirilen işbölümünü göstermektedir. Dikkate değer şekilde erkekler, kırpma, dezenfeksiyon ve otlatma gibi daha çok fiziksel işgücü ve evden uzakta olmayı gerektiren faaliyetlerden sorumludur. Kadınların faaliyetleri ev işleri rollerine uygun düşmekte ve aynı zamanda ev işleriyle daha kolay şekilde birleştirilebilmektedir. Kadınların, keçilerin beslenmesi ve sağılması gibi faaliyetlere daha fazla emek harcarken, hayvanların ya da peynirin satılması gibi gelir getirici faaliyetlerde minimal bir role sahip olduklarının altı çizilmelidir. Kadınların keçi yetiştiriciliğinden elde edilen gelir konusunda karar vermedeki rollerinin analizi, kırsal kalkınma planlaması ve politika oluşturmada fayda sağlayacaktır.

Şekil 6. Keçi Yetiştiriciliğinde Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü, Faaliyete Göre

Kaynak: Yılmaz, ve diğ., 2014.

Et, yumurta ve süt üretimi son birkaç yılda artmıştır. Ayrıca, Türkiye tarımı hayvan derisi ve hayvansal liflerin (yün ve tiftik gibi) üretimini, arıcılığı (arıcılık ve bal üretimi) ve ipekböcekçiliğini (ipekböceği üretimi) de içermektedir. Arıcılığın artmakta olduğu görülürken (kovanların sayısı ve bal üretiminin hacmine bakarak), ipekböcekçiliği azalmaktadır. 2012 yılına kadar, arıcılıkla uğraşan köy sayısına göre kayıtlar tutulmuş; ancak 2013'ten sonra arıcılıkla uğraşan tarım işletmelerin sayısı hesaplanmaya başlanmıştır (2015'te 83 467 işletme).¹⁹³ GTHB bir

190 Yılmaz, H., Demircan, V., Gül, M. & Örmeci Kart, M.C. 2014. Gender Analysis of Family Labour Use in Traditional Hair Goat Husbandry. The Journal of Animal & Plant Sciences, 24(6): 1898-1903.

191 A.g.e.. s. 1899.

192 A.g.e.. s. 1901.

193 TÜİK. Arıcılık, 1991-2015. (http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

arıcılık kayıt sistemi tutmakta ve 30'dan fazla kovani olan üreticilere finansal destek sağlamaktadır. Arıcılık kayıtlarına göre, destek alan üreticilerin sayısı 2003'te 200'den kayda değer bir şekilde artarak 2015'te 48 669'a ulaşmıştır; TÜİK verileri (hem eski hem de yeni) toplam kovan sayısının aynı dönemde 4,2 milyondan 7,7 milyona yükseldiğini göstermektedir.¹⁹⁴ Buna karşılık, 1991'de 1 635 olan ipekböcekçiliği ile uğraşan köylerin sayısı 2015'te 360'a düşmüş, aynı dönemde hanehalkları için de aşağı yönlü benzer bir trend (29 689'dan 1 957'ye) gözlenmiştir. İpekböceği kozası üretim hacmi de 2015 itibarıyla 1 300 tondan 66 tona düşmüştür.¹⁹⁵ GTHB arıcılık işletmeleri için de cinsiyet bazında ayrıştırılmış verileri tutmaktadır. Yaklaşık yüzde üçüne kadınların sahip olduğu, 58 000 işletme kayıtlarda mevcuttur.¹⁹⁶ Bakanlık, genelde kadınların hayvan yetiştiriciliğinden daha çok arıcılıkla uğraştığını ve 2016'dan itibaren GTHB'nin kadın bal üreticilerini desteklemek için pozitif ayrımcılık kullanmayı planladığını ifade etmektedir.

G. Tarımsal girdilere erişim

Tarımsal girdiler, tarımsal üretimi ve etkinliği geliştiren kaynaklardır. Örnekleri arasında, çiftlik ekipmanları ve makineleri, tohum, gübre, böcek ilaçları, sulama ve veterinerlik hizmetleri vardır. Kırsal alanlardaki kadın ve erkekler için temel tarımsal girdilerin mevcudiyeti hakkında cinsiyet temelinde ayrıştırılmış veri bulunmamaktadır, bu nedenle diğer mevcut bilgilerden yalnızca genel sonuçlar çıkarılabilmektedir.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, düzenli olarak tarım ekipmanları hakkında veriler toplamaktadır, ancak bu veriler sahibin cinsiyeti değil sadece yerleşim yeri temelinde ayrıştırılmaktadır. TÜİK, ülkedeki farklı tarım ekipmanları türlerinin sayıları (ekipman ve makine kategorilerinin toplamı 100'e yakındır) üzerine yıllık istatistikler derlemektedir, ancak mülkiyet konusunda resmi veri yoktur.¹⁹⁷ Mevcut nitel araştırmalar, kadınların tarım makinelerine erişimleri ve mülkiyetlerinin yalnızca dağınık ve parçalı bir resmini sağlamaktadır. Tokat ilinde gerçekleştirilen bir çalışma, kadın ve erkekler, toplumsal cinsiyet rolleri ve tarımsal kaynakların tahsisi ile ilgili bazı ifadeler hakkındaki görüşlerini sormuştur. "Kadınlar tarım aletleri kullanmalıdır" ifadesi sorulduğunda, kadın katılımcıların yarısından biraz fazlası (yüzde 53,2) ve erkek katılımcılardan yarısından azı (yüzde 46,2) bu ifadeye katılmışlardır.¹⁹⁸ Kadın ve erkeklerin yaklaşık üçte biri kadınların tarım aletlerini kullanmaması gerektiği görüşündedir (kalan katılımcılar kararsızdır). Anketin sonuçları, toplumsal cinsiyete dayalı tarımsal iş bölümüyle açıklanabilir. Mekanize işlemler (toprağın hazırlanması, tohumlama, budama, kimyasal ilaçlama ve gübreleme, sulama ve hasat gibi) genelde "erkek işi" olarak değerlendirilirken, kadınlar ve çocuklar otların ayıklanması, çapalama ve toplama (özellikle pamuk toplama) gibi "mekanize olmayan yoğun emeği" üstlenmektedirler.¹⁹⁹ Kadınların tarım makinelerini kullanması bitkiye göre değişmekte olup gerçekleştirilen işe de bağlıdır. Örneğin, Türkiye'de kadınların çok küçük bir oranı pamuğun makine ile toplamasını üstlenirken, pamuk tarımına dâhil olan kadın işgücünün yaklaşık dörtte biri çırçırılama faaliyetlerini (pamuk liflerinin ve tohumlarının mekanize ayrımı) gerçekleştirmektedir.²⁰⁰ Son olarak, tarım ekipmanlarının kullanılması, mülkiyet ile aynı şey değildir. Ancak, kadınların tarım bitkisi çiftçilerinin küçük bir kesimini temsil ettiği ve erkek çiftçilere göre daha az hayvana sahip olduğu gerçeği hesaba katıldığında, ortalama çiftçiden daha az miktarda tarım ekipmanı ve makinesine sahip oldukları da varsayılabilir.

FAO'nun Türkiye ile ortaklık yaptığı alanlardan biri, böcek ilaçları ve kimyasal gübrelerin aşırı ve yanlış kullanılmasını önlemek üzere bütünleşik tarım bitkisi ve haşere yönetim tekniklerinin teşvik edilmesidir. Ne sentetik böcek ilaçlarının kullanımı ne de entegre haşere yönetim tekniklerinin benimsenmesinde toplumsal cinsiyet farklılığı üzerine veri bulunamamıştır. Yukarıda açıklandığı üzere, tarımsal işgücü açısından, Türkiye'de kadınların gübre ve böcek ilaçlarının uygulanmasında minimal katılımları vardır, ancak kadın tarla sahiplerinin bu genel kalıba uyup uymadıkları bilinmemektedir. Benzer şekilde, yeni haşere yönetimi yöntemlerini benimseyen tarım haneleri arasında, bu bilginin hanedeki kadınlara ne kadar aktarılıp onlarla paylaşıldığı da net değildir. Özellikle kadınları hedef alan projelerin, etkili olduğu görülmektedir. Örneğin böcek ilacı kullanımında kadın çiftçilerin eğitilmesi, kadınlar doğrudan müdahil olduklarında, kimyasal böcek ilaçlarına bağımlılığı azaltacak önlemleri benimseyip teşvik ettiklerini göstermiştir.²⁰¹

194 Veriler Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından sağlanmıştır.

195 TÜİK. İpekböcekçiliği, 1991-2015. (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: May 2016].

196 Veriler Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından sağlanmıştır.

197 Bkz. TÜİK. Tarımsal Alet ve Makine İstatistikleri. (http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1006 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: May 2016]; ve TÜİK, 2012, s. 83-84.

198 Kızılaslan, N. & Yamanoğlu, A. 2010. Social Gender Analysis in a Turkish Province. The Province of Tokat: a case study. *New Medit (A Mediterranean Journal of Economics, Agriculture and Environment)*. 9(3): 76-80. s. 78.

199 Özekici B., Tekinel O. & Kıymaz S. 2004. Women in agriculture and irrigation: Turkish case. A. Hamdy, J.A. Sagardoy, R. Quagliariello, & G. Trisorio-Liuzzi, (editörler). *Integration of Gender Dimension in water management in the Mediterranean region: INGEDI Projesi*, ps. 123-131. Options Méditerranéennes, Série A. Séminaires Méditerranéens, no. 62. Bari, CIHEAM. 146 s.

200 Uluslararası Ticaret Merkezi. 2011. *Women in Cotton: Results of a Global Survey*. Cenova. s. 9.

201 Örneğin bkz., MDG Achievement Fund. tarih yok. *Empowering women farmers in Antalya*. (<http://www.mdgfund.org/node/2913> adresinden alınmıştır).

Sulama için suya erişim, ülkenin coğrafi özellikleri ve bazı bölgelerdeki sınırlı yağışlar nedeniyle birçok Türk çiftçisi için bir endişe kaynağıdır. Toplam tarımsal arazilerin dörtte birinden biraz fazlası sulanmaktadır.²⁰² Bu konunun da bir toplumsal cinsiyet boyutu vardır. Sulama büyük çoğunlukla yerel düzeydeki sulama birlikleri, kooperatifler ve diğer köy-temelli örgütler tarafından idare edilmektedir. Devletin işlettiği sulamayı denetleyen kurumlarda "birçok kadın mühendis, yönetici ve teknisyenin" olduğu ve bu kadınların sulama birliklerinin teknik ve idari pozisyonlarında (personelin bir üyesi olarak en az bir ziraat mühendisi bulundurmanın yasa tarafından zorunlu tutulmuş olması nedeniyle) çalışma fırsatlarına sahip olduğu ifade edilmektedir.²⁰³ Ancak, su yönetiminde ya da sulama birlikleri üyeliğinde kadın ve erkeklerin çalışma düzeyleri, bu raporda belirlenmemektedir. Bir çalışma, kadın çiftçilerin tarımsal üretime geniş bir katılım göstermelerine rağmen, sulama ile ilgili kararlara çok düşük düzeyde katıldığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Türkiye'de sulamanın ağır bir iş olarak görülmesi ve kadınların bu tür işler için ihtiyaç duyulan fiziksel güce sahip olmalarını, yani "...güçlü kuvvetli olarak görülmemeleri" ile açıklanmaktadır.²⁰⁴ Ayrıca, bazı sulama işleri, kadınların aile ve ev sorumluluklarını yerine getirmelerinin beklendiği geceleri gerçekleştirilmektedir. Faaliyete göre mevsimlik tarım işçilerinin ücretleri konusunda veriler, 2015 yılında belirli tarım bitkilerinin sulama işlerine (çukur kazma, su salma ve yağmurlama dâhil) katılan hiçbir kadının olmadığını göstermektedir.²⁰⁵

Kadın ve erkeklerin önemli tarımsal girdilere sahip olmasındaki toplumsal cinsiyet farklılıklarını daha kesin bir şekilde tespit edilmesinin yanı sıra, baskın toplumsal cinsiyet rollerinin bu tür kaynaklardan faydalanılmasını nasıl etkilediğinin belirlenmesi için, İşletme-temelli anketler ve daha ileri çalışmalar gerekmektedir.

H. Tarımsal yayım hizmetleri ve eğitim

Tarımsal yayım ve danışma hizmetleri ile yeni teknolojilere erişim, tüm çiftçiler için hayati öneme sahip olup, tarımsal üretim seviyelerini de etkilemektedir. Kadın çiftçiler, daha sınırlı finansal kaynaklar, daha düşük eğitim düzeyleri ve eğitime erişim eksikliği sebebiyle, ileri tarım ekipmanlarının kullanımında sınırlamalarla karşılaşabilmektedir.

Kuzeydoğu Anadolu'nun üç ilinde kadınların hayvancılık üretimindeki (yeni teknolojiler de dahil) inovasyonları benimsemelerini kolaylaştıran faktörleri inceleyen araştırma, kadınların yaşı, eğitim seviyesi, tarımsal varlıklarının düzeyi, hareketlilikleri ile suni döllenme, süt sağma makineleri, süt sağma hijyen uygulamaları ve organik tarım gibi yenilikleri benimseme hevesleri arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuştur.²⁰⁶ Çalışma özellikle, daha yüksek eğitim düzeylerine sahip olan, daha fazla hayvana ve daha büyük arazilere sahip olan, şehir merkezlerinde bulunan ya da buraları ziyaret eden ve medya araçlarına (özellikle televizyon) daha fazla erişimi olan genç kadınların yeni teknolojileri benimsemeye daha istekli olduklarını bulmuştur. Araştırma bu doğrultuda, eğitim ve öğretim çalışmalarının kırsal alanlardaki kadınlar üzerinde yoğunlaşmasını tavsiye etmiş ve özellikle kış aylarında, kadınların tarımsal teknolojiler hakkında bilgi ve farkındalıklarını medya araçları yoluyla (televizyon ve radyo) geliştirmenin faydalı olabileceğini belirtmiştir. Kırsal alanlarda ve özellikle kırsal alanlardaki kadınlar arasında internet kullanımının düşük olduğunu (2013'te, kentel hanelerin yarısına yakın oranıyla karşılaştırıldığında, kırsal hanelerin yüzde 13,7'sinin internet bağlantısı vardır)²⁰⁷ belirtmek önemlidir. Kırsal alanlardaki (16-74 yaş arası) erkeklerin neredeyse yüzde 40'ı, internet kullandıklarını belirtirken, bu oran aynı yaş grubundaki kadınlar için yüzde 18,4'tür.²⁰⁸ Kadınların, internet yoluyla bilgiye daha kısıtlı erişimi, (tohum çeşitleri, gübre ya da böcek ilacı kullanımı, ve işleme teknikleri gibi) tarımsal inovasyon ve girdiler hakkında da daha düşük bilgi düzeyleri olduğu anlamına gelmektedir.

Yukarıda açıklandığı üzere, Türkiye'de kadın çiftçilerin kısıtlamalarından biri, tarımsal bilginin hane içi aktarımının sınırlı olmasıdır. Bu da, genellikle "erkekler tarafından elde edilen tarımsal bilgilerin, kendileri için yararlı olmadığı sürece, ailedeki kadınlara etkin bir şekilde iletilmediği" anlamına gelmektedir.²⁰⁹ Kırsaldaki kadın ve erkeklerin tarımdaki toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumlarını araştıran bir çalışma bu teoriyi doğrulamaktadır. "Kadınlar tarımsal faaliyetlerle ilgili kurslara katılmalıdır" ifadesine katılıp katılmadıkları sorulduğunda, erkek katılımcıların sadece yüzde 45,6'lık oranı ile karşılaştırıldığında kadın katılımcıların yüzde 69'u olumlu cevap vermiştir.²¹⁰ Yine de, kadın katılımcıların neredeyse yüzde 20'si ve erkek katılımcıların yüzde 40'ı, kadınların tarım eğitiminden faydalanması gerektiği konusuna katılmamaktadır.

202 TÜİK. Tarımsal İşletme Yapısal İstatistikleri. İşletmeler, Toprak kullanımına göre sulanan ve sulanmayan araziler. (http://www.TÜİK.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1003 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

203 Özekici, Tekinel & Kıymaz, 2004, s. 129.

204 A.g.e.. s. 130.

205 TÜİK. Seçilen ürün ve faaliyetlere göre, mevsimsel tarım işçilerinin ortalama günlük ücretleri, 2015. (http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1004 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

206 Atsan, T. 2015. Factors Affecting Rural Women in Adopting Agricultural Innovations on Animal Breeding: The Case of TRA1 Region. *Alinterai Journal of Agricultural Sciences*. 28(B): 1-8.

207 Bkz. Bölüm III, kısım C.

208 TÜİK, 2015a, s. 46.

209 A.g.e..

210 Kızılaslan, & Yamanoğlu, 2010, p-s. 78.

Türkiye'de, tarımsal yayım hizmetlerinden Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı sorumlu olup 1984 yılından itibaren, İl Tarım Müdürlüklerinin yerel düzeylerde yayım faaliyetleri yürüttüğü bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu özel hizmetlerin, "genelde erkek yetiştiricilere yönelik"²¹¹ olduğu söylenmektedir. Aynı zamanda, yalnızca kadınlar için sunulan yayım hizmetlerinin 1954 yılına uzanan köklü bir geçmişi vardır, ancak bu eğitimlerin odak noktasının genelde, "kadınların ev ekonomisi ve el işleri ile ilgili becerilerini geliştirmek"²¹² olduğu belirtilmektedir.

Ülkenin tarımsal eğitimin ve öğretim sisteminde kadınların temsili, tarımsal bilgi alanındaki toplumsal cinsiyet farklarının başka bir ölçütüdür. Her ne kadar, nüfusun nispeten büyük bir kesimi tarımsal işlerle uğraşsa da, tarım eğitimi, yüksek eğitimdeki öğrencilerin küçük bir kesimine çekici gelmektedir. Mesleki ayrışma ile geleneksel ve kültürel uygulamalara bağlı olarak, özellikle ziraat ve ormancılık alanlarındaki öğrenciler ve mezunlar arasında kadınlar yetersiz temsil edilmektedirler. 2012-2013 akademik yılında yükseköğretimde bu konularda eğitim alan öğrencilerin yüzde 60,9'u erkek ve yüzde 39,1'i kadındır.²¹³ Kadın öğrencilerin tüm öğrenci sayısının yarısından fazlasını oluşturdukları alanlar olan, dil, edebiyat ve sosyal bilimlerde eğitim alma olasılığı çok daha yüksektir. Dikkat etmek gerekirse, tarım ve ormancılık konularında eğitim alan genç kadınların sayısı 2000-2001 ve 2012-2013 akademik yılları arasında neredeyse iki katına çıkarak, 8 154 öğrenciden 16 600'a ulaşmıştır. Benzer bir trend erkek öğrenciler arasında da gözlemlenebilir: 2000-2001'de ziraat ve ormancılık eğitimi alanların sayısı 18 268 iken 2012-2013 akademik yılında bu sayı 25 909'a ulaşmıştır.²¹⁵ Bu belirli alanlarda artan öğrenci sayısının, geçen on yılda tüm çalışma alanlarında yüksek öğretim kurumlarına giren gençlerin toplam artışının bir yansıması mı olduğu, yoksa tarım ve ormancılıkla ilgili konularda eğitim almak için özel bir ilgi mi olduğu konusu açık değildir. Diğer alanlarla karşılaştırıldığında bu alanın en düşük kayıt oranlarına sahip olduğu ve tarım dışı sektörlerdeki istihdama yönelik trend dikkate alındığında, durumun ikinci şekilde olma ihtimali düşüktür.

Kutu 3. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın Kırsaldaki Kadınların Eğitimi Programı

GTHB, eğitim ve yayım hizmetlerine (yeni teknolojilerin kadın çiftçilere yayılması gibi) özel bir vurgu yaparak çeşitli girişimler yoluyla kırsal alanlardaki kadınların konumunu ve ekonomik güçlenmesini geliştirmenin yanı sıra, kadın kooperatiflerinin kurulmasını ve tarımsal mesleklerde kadın girişimciliğini desteklemek için çalışmaktadır. Bakanlık 2003'ten beri 170 000'den fazla etkinliği desteklemiş ve ülkenin 81 ilinden iki milyonu aşkın kadına eğitim sunmuştur. Tarımsal üretim ile ilgili eğitimler, bağcılık, arıcılık, ipek böcekçiliği, hayvan yetiştirme ve meyvecilik gibi konulara odaklanmıştır (2015 yılında 67 137 kadın çiftçi eğitim almıştır). Hedeflenen tarımsal eğitim programları; balıkçılık (İzmir), solucan kompostu (Kayseri), ipekböcekçiliği (Hatay), domates üretimi (Elazığ), seracılık (Ankara) ve alternatif bitki üretimi (Gaziantep) alanlarında kadın girişimciliğini ve kadınların istihdam edilebilirliğini artırmak üzere başlatılmıştır. GTHB, tarımsal işletme, ekoturizm ve el işi üretimine yönelik kapasite oluşturmayı da kapsayan kadınların girişimcilik faaliyetleri için Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) ile ortaklık kurmuştur. 2016 yılından itibaren, genç kadınlar (18-40 yaş) arasında girişimciliğin teşvik edilmesine özel önem verilecektir. GTHB kırsal alanlardaki kadınlara, ev kaynaklarının yönetimi ve bütçeleme, çocuk gelişimi, beslenme, eğitim ve el işleri gibi konularda da genel eğitimler sunmaktadır (2015 yılında bu faaliyetlere 18 964 kadın katılmıştır).²¹⁴

I. Ormancılık

Türkiye flora açısından zengindir ve tüm tarım ve orman alanlarının toplamının yüzde 36'sına denk gelen 21,6 milyon hektardan daha fazla ormana sahiptir.²¹⁶ Türkiye'nin ormanlarının hemen hemen tümü devlet mülkiyetindedir, ancak ormanlar yine de kırsal köyler için önemli bir gelir ve geçim kaynağıdır. 2012 yılında Türkiye'nin, toplam yedi milyon nüfusla (Türkiye'nin toplam nüfusunun yaklaşık yüzde onu) 21 000'den fazla orman köyüne (idari sınırları içinde ormanlar yer alan köyler) sahip olduğu tahmin edilmekteydi.²¹⁷ Orman köylerinin üçte ikisi, ormanlara bitişik olup kalan köyler ormanların içinde konumlanmaktadır. Kentsel alanlar ve diğer kırsal topluluklarla kıyaslandığında, orman köylerinde düşük yaşam şartları, yüksek işsizlik oranları ve eğitim ve sağlık gibi temel altyapı ve hizmetlere erişim sorunları vardır. Orman sakinleri genelde düşük verimlilikli toprak işlemeli tarım, hayvan yetiştiriciliği ve ormancılığa bağlıdır.²¹⁸

Orman köyleri uzak ve dağlık alanlarda konumlandığı için, tarım için kullanılacak az miktarda arazileri vardır. Tarımsal alanlar genelde yasadışı olarak ormanlardan dönüştürülmüş olup, sulanmamakta, erozyona açık ve verimliliği düşük kalmaktadır.²¹⁹ Otlama alanlarına erişim olmamasının yanı sıra, hayvan yeminin yüksek maliyetleri, canlı hayvan yetiştirme faaliyetlerinin de orman kaynaklarına erişime bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Çoğu

211 Özçatalbaş & Akçaöz, 2010, s. 263.

212 A.g.e..

213 TÜİK, 2015a, s. 65.

214 Özge Karataş Soydan, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Eğitim, Yayım ve Yayınlar Dairesi. 2016. FAO onaylama çalışmayı sunumu. 6 April 2016, Ankara, Türkiye.

215 A.g.e.. s. 73.

216 TÜİK. 2015d. Rakamlar Ne Diyor? Ankara. s. 23.

217 Orman ve Su İşleri Bakanlığı. 2014. Ormancılık İstatistikleri 2012. Ankara. s. 138.

218 A.g.e..

219 Shimizu, T. & Trudel, M. 2006. Methodology and case studies on linkages between poverty and forestry: Afghanistan, Iran, Kyrgyzstan and Turkey. FAO Geçim Destek Programı Çalışma Belgesi 35. s. 61.

orman köylüsü için, temelde kooperatiflerde çalışma yoluyla ormanın kendisi ana gelir kaynağını sunmaktadır. 2010 yılında, 290 000 üyesi olan 2 123 orman kooperatifi vardı ve bunlar genelde odun üretimi ve pazarlamasıyla uğraşmaktaydı.²²⁰ Kooperatifler, orman kaynaklarını en etkili şekilde idare etmek, yoksulluğu azaltmak, gelir dağılımını dengelemek ve yasadışı faaliyetlerle mücadele etmekte yerel sakinlere destek olarak işlev görmektedir. Kooperatif üyeleri genelde kereste toplama, kabuk soyma, kaldırma ve taşıma işlerini üstlenmektedir.²²¹

Ormancılık faaliyetlerindeki kadın ve erkek istihdamı üzerine cinsiyet temelinde ayrıştırılmış resmi verinin olmadığı görülmektedir. 2012'de Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından üretilen ormancılık istatistikleri, bireysel istihdam ile ilgili verileri içermemektedir. Türkiye Orman Genel Müdürlüğü ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından, 2015 FAO Küresel Orman Kaynakları Değerlendirmesi için hazırlanan ülke raporu, 2010 yılında 61 813 kişinin (yüzde 67'si silvikültür faaliyetlerinde, yüzde 24'ü sürekli işçiler olarak ve yüzde dokuzu geçici işçi olarak) ormancılık alanında istidam edildiğini belirtmektedir.²²² FAO soru listesinin kadın çalışanların oranına ilişkin veriler hakkındaki bölümünü, ormancılık ile ilgili ülke raporu "n/a" (geçerli değil) olarak işaretlemiştir. Bu cevabın, (i) toplamdaki 61 000 ormancılık çalışanı içinde hiç kadın çalışan olmadığı mı, ya da (ii) bu belirli görevlerde hiçbir kadın çalışanın olmadığı mı anlamına geldiği belirsizdir.

Toplumsal cinsiyet analizi, Türkiye'de "zorlu çalışma koşulları nedeniyle orman işlerinin kadınlar için uygun olmadığına dair yaygın bir görüş" olduğunu ifade etmektedir.²²³ Dolayısıyla, her ne kadar kadınlar fidanlık, dikim, hasat ve silvikültür uygulamalarında önemli roller üstlendiler de orman mühendisliği alanında yeterince temsil edilmemektedirler. Bu tür sosyal normların baskınlığı aynı zamanda Türkiye'de kadınların bu rolleri üstlenmesi önünde hiçbir yasal engel olmamasına rağmen, orman kooperatiflerinin çok az kadın üyesi olduğu ve hiç kadın kooperatif lideri olmadığı anlamında gelmektedir.²²⁴ Aslında, (örneğin yangınla mücadele gibi) yüksek fiziksel güç ve dayanıklılık gerektiren, kadınların koşullarını yerine getirme ihtimalinin erkeklerden daha düşük olduğu sadece birkaç ormancılık işi vardır.

Kadınların resmi ormancılık işlerindeki sınırlı rolleri, diğer orman temelli işlerle uğraşmadıkları anlamına gelmemektedir. Kadınlar zamanlarının önemli bölümünü bitki, meyve, mantar, ot, kozalak ve yabancı fındık gibi odun dışı orman ürünlerini toplamak için harcamaktadır. Genelde orman kaynaklarını, "bir gelir kaynağı, ayrıca gıda, ilaç ve aile için yakacak ile hayvanlar için yem sağlayarak aileyi geçindirmenin bir aracı" olarak kullanırlar.²²⁵ Türkiye'nin belirli orman alanlarında gerçekleştirilen çalışmalar, kadınların gıda, ilaç ve el işleri için (özellikle dokumada boya olarak kullanmak için) bir dizi odun dışı ürün topladıklarını, erkeklerin ise bu faaliyetlerdeki rollerinin daha sınırlı olduğunu göstermektedir.²²⁶ Erkekler tipik olarak, veterinerlikte kullanılmak üzere mantar ve bitki toplamakta ya da kaynaklar köyden uzakta konumlanmışsa, diğer bitki türlerinin toplanmasına katılmaktadır. Odun dışı orman ürünlerinin satışının düşük gelir getirmesi nedeniyle, bu ürünlerin toplanması ve satışı konusunda yapılacak iyileştirmelerin kırsal geçimin geliştirilmesine katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. Bazı orman köyleri üzerine bir değerlendirme, arıcılık, süt ürünlerinin (süt, tereyağı ve peynir) satışı ve eko-turizm gibi çoğu kadınlara açık olan diğer gelir getirici faaliyetler yönünde bir ilginin ve bunları yaygınlaştırmak için bir potansiyelin olduğunu bulmuştur.²²⁷ Son olarak, farklı toplumsal cinsiyet rolleri dikkate alındığında, kadınlar yerel yabancı bitkiler hakkında (örneğin hangilerinin yenilebilir olduğu, nasıl yıkanmaları ve hazırlanmaları gerektiği, nerede ve nasıl toplanacakları) daha geniş bilgiye sahip olmaya meyilli olup bu geleneksel bilgi çevre yönetimi için çok önemli durumdadır.

J. Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği

Türkiye üç büyük su kütlesi ile çevrilmiş – Akdeniz, Ege Denizi ve Karadeniz – olup, çok sayıda nehir ile doğal göller ve baraj göllerine sahiptir. 2013 yılında, Türkiye'nin toplam su ürünleri üretimi 1,6 milyar TL'nin üzerinde bir değere sahip olmuş, deniz balıkçılığı ürünlerinin toplam değeri de bir milyar TL'den fazla olmuştur.²²⁸ Vizyon 2023 ekonomik kalkınma planı kapsamında Türkiye, AB'deki en geniş balıkçılığa sahip olma hedefini belirlemiştir.²²⁹

Türkiye'deki balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğinin toplumsal cinsiyet analizi sınırlıdır ve ilgili resmi verilerin çok azı cinsiyet temelinde ayrıştırılmıştır. 2014 başlarında hem büyük hem de küçük ölçekli balıkçılıkla uğraşan kişilerle yapılan ulusal çapta bir anket, erkeklerin balıkçılık endüstrisinde baskın olduğunu ve balıkçılık işçilerinin

220 Atmış, E., Günşen, H.B. & Özden, S. 2010. How can Turkey's forest cooperatives contribute to reducing rural poverty? FAO / Unasylva 234/235. Cilt 61: 51-53. s. 51.

221 A.g.e.. p. 51, p. 52.

222 FAO. 2014b. Global Forest Resources Assessment 2015. Country Report Turkey. Roma. s. 101.

223 FAO. 2006. Time for Action. Changing the Gender Situation in Forestry. Report of the Team of Specialists in Gender and Forestry. Roma. s. 85.

224 Atmış, Günşen & Özden, 2010, s. 52.

225 Toksoy, D. Alkan, S. & Hacısalihoğlu, S. 2010. Usage of non-timber forest products by women in forest villages of Trabzon, Turkey. Journal of Environmental Biology. 31(6): 1013-1016.

226 Bkz. Toksoy, Alkan & Hacısalihoğlu, 2010 ve Shimizu & Trudel, 2006. (Trabzon ve Antalya bölgelerinde gerçekleştirilen çalışmalar.)

227 Shimizu & Trudel, 2006.

228 TÜİK. 2014. Balıkçılık İstatistikleri 2013. Ankara. s. 6.

229 Bkz. <http://www.invest.gov.tr/en-US/sectors/Pages/Agriculture.aspx>.

yüzde 98,6'sını oluşturduklarını göstermiştir (2013 yılında, toplam 33 455 balıkçılık işçisinden 32 985'i erkek ve 470'i kadındır).²³⁰ Burada "balıkçılık işçileri" terimi, balıkçılıkla mesleki olarak uğraşanları, yani balık ve deniz ürünlerini yakalayanları ifade etmektedir. Kadınlar balık tutmakla uğraşan işçilerin küçük bir azınlığını oluştursa da her iki cinsiyet için de istihdam özellikleri benzerdir: Balıkçılık endüstrisinde çalışan kişilerin çoğu 20-55 yaş arasındaki tam zamanlı çalışanlardır.

Tablo 17. Balıkçılık İşçilerinin Dağılımı, Yaş, Çalışma Saatleri ve Cinsiyete Göre (2013)

Yaş grupları	Kadınların sayısı		Erkeklerin sayısı	
	Tam zamanlı	Kısmi zamanlı	Tam zamanlı	Kısmi zamanlı
20 yaş altı	5	12	634	51
20-55 yaş	340	53	27 182	1 527
55 yaş üstü	51	9	3 158	433
Toplam	396	74	30 974	2 011

Kaynak: TÜİK, 2014, s. 41.

Endüstrideki erkeklerin yüksek oranı göz önünde bulundurulduğunda, erkeklerin balık yakalamadaki istihdam kalıplarının kadınlarınkinden çok daha çeşitli olması sürpriz değildir. 2013'te balıkçılıkta çalışan kadınların üçte ikisi Ege Denizi'nde çalışmaktadır. Benzer şekilde, kadınların yüzde 73'ü ağ balıkçılığında²³¹ çalışırken erkek işçiler trolleme, gırgır gemileri, taşıyıcı gemileri ve diğerlerinde eşit olarak dağılmıştır.²³² (Genelde balıkçı ekiplerin eşi ya da hanehalkı üyesi olmaları nedeniyle) ücretsiz istihdamda yer alan balık tutma işçilerinin ya da yakalanan balıklardan pay almak için çalışanların sayısı hakkındaki resmi veriler, cinsiyet temelinde ayrıştırılmamıştır. Ancak, genelde Ege sahillerinde (ve göllerde) çalışan kayıtlı balıkçı kadınların çoğunlukla küçük ölçekli faaliyetlerle uğraştığı bilinmektedir. Kadınlar çoğunlukla yalnız balıkçılık yapmakta ya da, örneğin ağ yaparak ya da örerek, tekneleri temizleyerek veya evrak işleriyle ilgilenecek, daha büyük ölçekli balıkçılıkla uğraşan kocalarına destek olmaktadır. Bu kadınlar genelde kısmi zamanlı olarak sabahın erken saatlerinde kocalarıyla birlikte çalışmaktadırlar. Bunu takiben ve günün geri kalanında, ev işleri, çocuk bakımı, hayvan yetiştiriciliği ve tarım gibi diğer faaliyetlerle uğraşmaktadırlar.²³³ Kadın işçiler nadiren yerel balıkçılık kooperatiflerine kayıtlı olup, sosyal güvenlik sistemine kayıt olma ihtimalleri de düşüktür; bu da onların sosyal güvenceden faydalanmadıkları anlamına gelmektedir.²³⁴

Uzmanlar, Türkiye'de balıkçılık ve su ürünleri endüstrilerinde kadınların "görünmez işgücü" olduğunu belirtmektedir. Aslında birçok işte (evraklar, satış, balık işleme ve temizleme ile araştırma ve eğitim gibi) çalışıyor olmalarına rağmen, kadınlar çoğunlukla aile işletmelerinde ücretsiz işçi olarak çalışmakta ve katkıları nadiren politikalarda ya da veri toplama yoluyla tanınmaktadır. Balık tutmanın aksine, Türkiye'de su ürünleri yetiştiriciliği istihdam açısından kadınlara daha büyük fırsatlar sunmaktadır. Ancak, endüstri kadınlar için tehlikeli olarak algılanmaktadır ve 2006'da su ürünleri yetiştiriciliği işgücünün yalnızca yüzde 12'sini kadınlar oluşturmuştur.²³⁵ Kadın işçiler genelde geçici ya da kısmi zamanlı olarak ve düşük beceri gerektiren işlerde çalışmakta ve erkeklerden daha düşük ücretler almaktadırlar. Kadınlar tipik olarak balık çiftliklerinde çalışmakta ve araştırma, besleme, toplama ve gölet ile kafesler için yavru üretimi gibi görevleri yerine getirmektedirler.²³⁶ Deniz ürünleri yetiştiriciliğinde kadınlar aşılama işlemlerini gerçekleştirmekte ve kısmi zamanlı olarak çalışmakta, mevsimsel ya da günlük olarak ödeme almaktadırlar. Kadınlar su ürünleri yetiştiriciliğinde yönetimden ziyade üretim aşamasına dâhil olurken, erkeklerin ilerlemek için daha fazla fırsatları olmaktadır. 2006 yılında, toplam 1 000 balık çiftliğinin 39'una (kabaca yüzde üç) kadınlar sahip durumda idi.²³⁷

Kadınlar, küçük ölçekli özel, kooperatif ve endüstriyel düzeylerde, su ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması da dahil olmak üzere, yakalama sonrası balıkçılık üretiminde çalışan işçilerin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Aslında, balık işleme işi için kadınlar daha çok tercih edilen işçilerdir. Dolayısıyla, işleyicilerin, temel bir ücretin yanı sıra işlenen ürünün kilosu başına da bir yüzde alıyor olmaları nedeniyle erkeklerden daha fazla kazanmaktadırlar.²³⁸ Kadınlar, 2006 yılında balık işleme alt sektöründeki işçilerin çoğunluğunu (yüzde 70) oluşturmuş olsalar da, "nadiren erkeklerin baskın olduğu kıdemli yönetim görevleri ya da fabrika yönetimi basamaklarına yükselebilmektedir."²³⁹ Kadınların işleri aynı zamanda, değer zincirinin bu belirli aşaması ile sınırlı olma eğilimindedir. Buna karşılık,

230 TÜİK, 2014, s. 41.

231 Ağ balıkçılığı, balığın ağ içinde dolanıp su içinde dikey olarak asılı kaldığı hem geleneksel hem de ticari bir balık tutma yöntemidir.

232 TÜİK, 2014, s. 41.

233 Benli, A., Velioğlu, A. & Çelebi, R. 2010. The Role of Women in Fisheries and Aquaculture in Turkey. Proceedings of the EIFAC Symposium on Interactions between Social, Economic and Ecological Objectives of Inland Commercial and Recreational Fisheries and Aquaculture, Geçici Belge No. 44. Roma, FAO. s. 175-176.

234 Tozlu Yılmaz, Ç. 2014. Invisible Workforce of Women in the Fisheries and Aquaculture Sector in Turkey. The Mediterranean Sea. Fisheries and Beyond. Aralık 2014 - İzleme Mektubu No. 31. Paris, Uluslararası Akdeniz İleri Tarım Bilimi Araştırmaları Merkezi (CIHEAM).

235 Benli, Velioğlu & Çelebi, 2010, s. 175.

236 A.g.e.. s. 176.

237 A.g.e.. s. 175.

238 A.g.e.. s. 176.

239 A.g.e..

çalışma saatlerinin kadınlar için uygun görülmemesinden de kaynaklanarak, erkekler, balık ve deniz ürünlerinin pazarlama ve satışında çok daha büyük bir rol oynamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken, su ürünleri yetiştiriciliği sektöründe kadın istihdamı ve girişimciliğini artırmak için potansiyel olmasıdır. Örneğin AB finansmanlı bir proje kapsamında, 30 işsiz kadın, su ürünleri yetiştiriciliği ve balıkçılıkta kullanılan ağların tasarımı, kesilmesi, bakımı ve tamiri üzerine meslek eğitimi almışlardır.²⁴⁰ Bu alandaki nitelikli işçilerin sayısındaki bir artış, Türkiye'deki imalatçı firmaların yerli tedarikçilerle karşılayamadığı, balık ağları için yüksek talebi karşılayacaktır. Proje kapsamında kadın faydalanıcılar, piyasa fırsatlarının avantajlarından faydalanmak ve diğer kadınları eğitmek üzere kooperatif kurmaları konusunda özendirilmiştir.

Kadınlar balıkçılıkla ilgili idare, eğitim ve araştırma işlerinde de yer almaktadırlar. 2007 yılında, balıkçılıkla ilgili bölümlerdeki akademik personelin yüzde 28'ini ve mezun olan öğrencilerin yaklaşık yüzde 40'ını kadınlar oluşturmuştur.²⁴¹

K. Yönetim ve ağlar

Kadınların ülke yönetimindeki rolleri, ilk bakışta kadın çiftçilerin ve kırsal topluluklardaki kadınların günlük yaşamlarını sınırlı olarak etkiliyormuş gibi gözükabilir. Ancak ülke yönetimde kadınların varlığı, sadece tarımsal reformlar ve kırsal kalkınma gündemini belirlemek için daha fazla fırsat olacağı anlamına gelmemekte, aynı zamanda toplumun kadınların liderliğine bakışını etkilemektedir.

Ulusal düzeyde, kadınlar hükümette ve diğer sektörlerdeki karar alma pozisyonlarında yeterince temsil edilmemektedirler. Kadınlar Başbakanlık, Bakanlıklar, üniversiteler, genel müdürlükler ve kurullarda çalışan devlet memurlarının yüzde 37'sini oluşturmaktadır.²⁴² 2014 yılında, kadınlar tüm yüksek düzeyli memurların yüzde dokuzunu ve yüksek düzeyli sözleşmeli memurların yüzde 9,4'ünü temsil etmektedir.²⁴³ Bu sayılar zaman içinde önemli ölçüde değişmemiştir. 2015 yılında, 27 Bakanın sadece 2 tanesi kadındır.²⁴⁴ Kadın memurların Bakanlıklardaki, özellikle tarım ya da kırsal kalkınmayla ilgili olanlardaki (örneğin GTHB ya da Orman ve Su İşleri Bakanlığı), sayısı ya da oranı hakkında veriye erişilememiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde kadınlar, karar almada etkili bir sese sahip olmak için kritik eşik olarak kabul edilen yüzde 30 düzeyine erişememişlerdir. Ancak 2015 seçimlerinden sonra kadın parlamenterlerin sayısı az da olsa artmıştır. Şu anda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 81 kadın bulunmaktadır – ki bu, ülkenin parlamento tarihindeki en yüksek kadın sayısıdır. Kadınlar, 2011 seçimlerinden sonraki yüzde 14,4 le karşılaştırıldığında, milletvekillerinin yüzde 14,7'sini oluşturmaktadır.²⁴⁵ Kadınların temsili, en son seçimlerde hemen hemen bütün partilerde artmış, ancak yalnızca iki parti kadın adaylar için gönüllü olarak kota uygulamıştır (Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Halkların Demokratik Partisi (HDP)). Zorunlu kotalar gibi, kadınların politikaya ve temsiliyetini teşvik edecek hiçbir düzenleme mevcut değildir.

Kadınlar, yerel yönetime girme konusunda çok fazla yol alamamışlardır. 2014 yılında kadınlar en çok il meclis üyesi olarak temsil edilmiş ancak bu pozisyonların sadece yüzde onunu doldurmuşlardır. 2014 seçimlerinden sonra yerel yönetimlerdeki kadınların sayısı, 2009 seçimlerine kıyasla artmış da olsa, belediyelerde ve köy muhtarları arasında hala yetersiz temsil edilmektedirler (bkz. Tablo 18). 2014 yılında, kadınlar büyükşehir belediye başkanlıklarının yüzde onuna seçilmişlerdir (üç makam),²⁴⁶ ancak toplamda 40 kadın belediye başkanının olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kadınlar için bu makamlardaki fırsatlar büyükşehir belediyeleri dışında çok daha yüksek görünmektedir. Dikkate değer şekilde, Halkların Demokratik Partisi, son seçimlerde başarılı olduğu yerlerdeki tüm belediyelerde bir eş-başkanlık sistemi oluşturmuş, böylece kadınlar aynı zamanda belediye eş başkanı olarak da temsiliyet kazanmışlardır.²⁴⁷

240 Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. 2012. Sürdürülebilir balıkçılıkta kadın eli.. 28 Ocak 2012. (<http://avrupa.info.tr/eu-funding-in-turkey/eu-funded-programmes/success-stories/success-stories-single-view/article/womens-touch-for-sustainable-fisheries.html>) adresinde mevcuttur. [erişim tarihi: Aralık 2015].

241 Benli, Veliöğlu & Çelebi, 2010, s. 177.

242 Devlet Personel Dairesi İstatistikleri, Mayıs 2016, : <http://www.dpb.gov.tr/tr-istatistikler/kamu-personeli-istatistikleri> adresinde mevcuttur.

243 TÜİK, 2015a, s. 132.

244 TÜİK. Veriler Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden alınmıştır. Cinsiyete Göre Bakanların Sayısı 1980-2015. (http://www.TUİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

245 Veriler Parlamentolar Arası Birlik - Ulusal Parlamentolardaki Kadınlardan alınmıştır (<http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm> adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Aralık 2015].

246 Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 2014a, para. 92.

247 Avrupa Komisyonu. 2014b. Türkiye İlerleme Raporu. s. 57.

Tablo 18. Yerel Yönetimlerdeki Kadınlar (2014)

Makam	Toplam pozisyon sayısı	Kadınların sayısı	Kadınların oranı (%)
Belediye Başkanı	1 396	40	2,9
İl Meclis Üyesi	20 498	2 198	10,7
İl Genel Meclisi Üyesi	1 251	60	4,8
Köy Muhtarı	18 143	58	0,3
İhtiyar Heyeti Üyesi	80 705	1 007	1,2
Mahalle Muhtarı	653 013	622	0,1
Mahalle Meclis Üyesi	137 781	3 419	2,5

Kaynak: TÜİK, 2015a, s. 137.

Tarım alanında, kadınların katılımını artırmak açısından kooperatifler önem taşımaktadır. Türkiye'deki kooperatifler belirli bir yasal anlama da sahiptir. Kooperatifler arasında tarım kooperatifleri (tarımsal krediler, satış, geliştirme, sulama, balıkçılık ve şeker pancarı yetiştiricileri ile uğraşan belirli türler) ve örneğin konut ile tüketim gibi konularla ilgilinenen tarım dışı kooperatifler bulunmaktadır. Toplam kooperatif üyeleri arasında, birincil kooperatif türleri üyelerinin yaklaşık yarısını tarım kooperatifleri oluşturmakta ve tarım kooperatifleri kuruluş başına en yüksek üye sayısına sahip durumdadırlar. 2012 yılında, toplam 13 935 tarım kooperatifi bulunmaktadır.²⁴⁸ Türkiye'nin tarım sektörünün küçük ölçekli iş sahipleri ile tanımlanması nedeniyle, ölçek ekonomilerinden faydalanamayan çiftçiler gönüllü olarak, "...sınırlı arazi ve finansman gibi kaynaklar sebebiyle karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmek, daha fazla pazarlık gücüne ve piyasaya erişim ile maliyet etkin girdi tedarikine kooperatifler aracılığıyla sahip olmak"²⁴⁹ amacıyla kooperatifler kurmuşlardır. Aynı zamanda, GTHB için "tarım topluluklarına, hükümet teşvikleri ve sübvansiyonlarından yararlanma şartı olarak kooperatif kurma zorunluluğu getirmek..." yaygın bir uygulamadır. Bu şekilde kurulan kooperatiflerin bazıları hayatta kalabilirken, diğerleri sadece "kağıt üzerinde"²⁵⁰ varlıklarını devam ettirmektedir.

Kadın çiftçiler için kooperatifler bazı net avantajlar sağlamaktadır. Kooperatiflerin: (1) kadınların daha aktif ve verimli olmasını sağlamak; (2) kadınların kaynaklara erişimini artırmak; (3) kadınların pazarlama sürecindeki varlığını artırmak; (4) kadınların uluslararası piyasalara erişimini kolaylaştırmak; (5) yerel hükümet desteklerini teşvik etmek; (6) kırsal alanlardaki kadınların ortak hareket bilinçlerini artırmak; (7) dayanışmayı teşvik etmek; (8) kadınları sosyal güvenlik sistemine dâhil etmek ve (9) kadınların becerilerini geliştirmeye katkıda bulunmak gibi konularda önemli bir işlevleri bulunmaktadır. 2013 verilerine göre GTHB bünyesinde, kadınlar tarafından kurulmuş ve üyelerinin çoğunluğu kadın olan 43 tarımsal kalkınma kooperatifi bulunmakta, bunların 21 tanesi Bakanlık tarafından desteklenmektedir.²⁵¹ Ayrıca 2012 yılında GTHB, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği arasında, kadınlar için kooperatif eğitimi sunmayı hedefleyen bir protokol imzalanmıştır.

Kadınlar, özellikle kendi çıkarlarını temsil etmek üzere kurulmuş ya da ağırlıklı olarak kadın üyelere sahip olan kooperatiflere daha fazla katılmaktadır. 40 kadın çiftçi ile yapılan küçük ölçekli bir çalışma, kadınların "ana akım" kooperatiflerde iyi temsil edilmediğini belirtmektedir. Çalışmaya göre, kadın çiftçilerin çoğu (yüzde 70) kooperatif üyesi değildir.²⁵² Üye olmama sebepleri arasında, kooperatif başkanına güvenmeme (yüzde 35); kocalarından izin alamama (yüzde 25); kooperatiflerde kadın üyelerin olmaması (yüzde 17,5); bölgede iyi işleyen kooperatiflerin eksikliği (yüzde 10); ve üyeliğin ek bir zaman kısıtı olacağı düşüncesi (yüzde beş) yer almaktadır. Ayrıca çoğunluk (katılımcıların yüzde 75'ten daha fazlası), genel olarak kadın kooperatif üyeleri için rol model eksikliğinden kaynaklanan toplumsal cinsiyet engelleri olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu, kadınların kendi kooperatiflerini kurmalarının desteklenmesi için yukarıda bahsedilen çabalara ek olarak, tarım kooperatiflerinde temsiliyet ve katılımlarının sağlanması için de çaba gerektiğini göstermektedir.

L. Kırsal alandaki kadınların güçlenmesi

Kadınların güçlenmesi, yalnızca özel sektör ya da kamuda resmi liderlik pozisyonlarında değil, tarım pratikleri de dahil olmak üzere kendi kişisel yaşamlarında da sorun çözüme ve seçim yapma süreçlerinde karar verme gücünü kapsayan bir kavramdır. Kırsal alandaki kadınların güçlenmesi, çok sayıda göstere kullanılması gerektiğinden ve veriler subjektif olabildiğinden (örneğin, katılımcılardan hane içinde belirli kararları kimin aldığını belirtmelerinin istenmesi), oldukça karmaşık bir konudur. Kadınların katılımı, toplumsal cinsiyet rollerinde, kadınların kendi yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmalarının ya da belirli kararları almalarının uygun olduğuna kadın ve erkeklerin inanıp inanmamalarına da yansımaktadır.

248 Durutan Okan, N. & Okan, C. 2013. An Overview of Cooperatives in Turkey. Budapeşte, FAO REU. s. 15.

249 A.g.e..

250 A.g.e..

251 Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2013.

252 Akın vd.,2013, s. 24.

Toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılıklar, ev işlerinin kadın ve erkek arasında çok daha net bir şekilde bölünmüş olduğu, ülkenin kırsal kesimlerinde daha belirgindir. Kadınlar genelde, yemek hazırlamak ve çamaşır yıkamaktan sorumlu iken, erkekler fatura ödemek ve yiyecek satın almak gibi finansal kararlar içeren görevleri yerine getirmektedir. Tablo 19, kırsal ve kentsel ailelerde işbölümünün nasıl olduğunu göstermektedir, ancak bu veriler 2006'da gerçekleştirilen Türkiye Aile Yapısı Araştırması aracılığıyla toplanmıştır. Son on yılda aile dinamiklerinin değişmiş olma olasılığı kuvvetle muhtemeldir. Ek olarak, diğer hanelerdeki akrabalar ya da ücretli işçiler tarafından yerine getirilen ev işleri, (kırsaldaki ailelerin yüzde 11'i ve kentsel ailelerin yüzde 15'inin diğer işçilere yaptırdığı ev bakımı ve tamiri dışında) bu katkının küçük olmasından dolayı tabloya dâhil edilmemiştir.²⁵³

Kutu 4. Tanım: Kadınların Güçlenmesi

BM "kadınların güçlenmesini", beş bileşenden oluşan bir yapıda tanımlamaktadır; (1) kadınların kendilerini değerli hissetmeleri; (2) kendi seçimlerinin olması ve onları belirleme hakkı; (3) fırsat ve kaynaklara erişim hakkı; (4) ev içinde ve dışında kendi hayatlarını kontrol edecek güce sahip olma hakkı ve (5) daha adil bir sosyal ve ekonomik düzenin ulusal ve uluslararası olarak oluşturulabilmesi için sosyal değişimin yönünü etkileyebilme gücü.²⁵⁴ Ekonomik güçlenme daha dar bir şekilde, bireyin geçimini sağlamak için hangi üretken faaliyetlerle uğraşılıp yatırım yapılacağı, piyasalarda nasıl, ne zaman ve hangi şartlarda iş yapılacağına karar verme üzerinde kontrole sahip olma kapasitesidir.²⁵⁵

Tablo 19. Ev İçi Sorumlulukların Bölüşümü, Cinsiyet ve Yerleşim Yeri Göre (hanelerin yüzdesi %)

Faaliyet	Kırsal			Kentsel		
	Kadın	Erkek	Ortak*	Kadın	Erkek	Ortak*
Yemek pişirme	87,8	2,3	8,8	86,7	1,8	9,8
Sofra hazırlama	77,6	2,5	18,8	72,2	2,4	24,6
Ütü yapma	83,2	2,0	8,8	84,8	2,3	9,9
Günlük alışveriş (yiyecek-içecek)	29,0	47,0	20,9	42,5	25,9	30,0
Aylık faturaların ödenmesi	11,1	78,7	6,6	20,3	63,9	12,2
Küçük ev tamiratları, bakım	5,8	70,9	5,7	7,1	67,0	6,7

Kaynak: TÜİK, Aile Yapısı Araştırması, 2006.

* Ortak karar almanın "aile üyelerinin beraberce" anlamına geldiğine, sadece karı-kocayı içermediğine dikkat edilmelidir.

Ev içi karar alma konusundaki araştırma verileri, hem ankete dâhil edilen kararların türleri hem de anketlerin zamana bağlılığı açısından sınırlıdır. Buna rağmen, veriler kadınların kararlara katılımının yanı sıra bu açıdan kendi rollerini nasıl algıladıkları konusunda bazı bilgiler sağlayabilmektedir. Çoğu kadın, "ailedeki kararlar yalnızca erkek tarafından alınmalıdır" ifadesine katılmazken, kırsal alandaki kadınlar kentlerdeki kadınlara göre çok daha fazla bu görüşe katılmaktadır (kentteki kadınların yalnızca yüzde 7,5'lik oranı ile karşılaştırıldığında kırsal alandaki kadınların yüzde 21,5'i).²⁵⁶ Genel olarak, Türkiye'deki hanelerde ortak karar alma bir normdur, ancak kırsal alandaki aileler daha katı toplumsal cinsiyet rollerine bağlı kalmaya meyillidir. Dolayısıyla, kırsal alanlardaki erkekler, özellikle sorumlu oldukları düşünülen alanlarda bağımsız olarak karar alma eğilimindedir. Kırsal alanlardaki kadınlar, ev işleri ve çocuk bakımı konularında bile, kentteki kadınlarla aynı düzeyde bağımsız karar almaya eğilimli değildir. Tablo 20, kırsal ve kentsel ailelerdeki karar alma süreçlerini göstermektedir, ancak bu verilerin 2006 yılında toplandığına dikkat etmek gerekir.

Tablo 20. Ev İçi Karar Alma Sürecinin Bölüşümü, Cinsiyet ve Yerleşim Yeri Göre (hanelerin yüzdesi %)

Karar	Kır			Kent		
	Kadın	Erkek	Ortak*	Kadın	Erkek	Ortak*
Ev işleri	39,7	19,7	40,7	47,6	10,2	42,2
Alışveriş	16,6	29,6	53,8	25,9	14,9	59,2
Evin seçilmesi	13,9	36,5	49,6	19,0	25,0	56,0
Komşularla ilişkiler	16,2	21,6	53,8	23,7	12,6	63,8
Akrabalarla ilişkiler	12,5	23,9	63,6	17,1	14,6	68,4
Çocuklarla ilgili konular	17,3	22,5	60,1	21,6	11,6	66,8

Kaynak: TÜİK, Aile Yapısı Anketi, 2006.

* Ortak karar almanın "aile üyelerinin beraberce" anlamına geldiğine, sadece karı-kocayı içermediğine dikkat edilmelidir.

Kadın ve erkeklerin üstlendiği tarımsal işgücü türlerinde de benzer toplumsal cinsiyet farklılıkları vardır; kadınlar,

253 TÜİK, Aile Yapısı Araştırması, 2006. (http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

254 Birleşmiş Milletler Nüfus Bilgi Ağı. Guidelines on Women's Empowerment. Bkz. FAO Term Portal, <http://www.fao.org/faoterm/en/> adresinde mevcuttur.

255 OECD. 2012. Poverty reduction and pro-poor growth: The role of empowerment. s. 22.

256 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014, s. 189.

hayvan alım-satımı ya da tarımsal ürünlerin pazarlama ve satışı gibi süreçlere daha az katılmaktadır. Benzer şekilde, tarımla ilgili olarak kadınların üstlendiği roller ve aldıkları kararlarla ilgili çalışmalar, tarımın genel olarak kadınların lider ya da otoriter rol üstlendikleri bir alan olarak görülmediğini göstermektedir. Tokat ilinin (Batı Karadeniz Bölgesi) 34 köyünde 171 hanede gerçekleştirilen bir araştırma, kadınların "hem tarımsal faaliyetler hem de aile hayatında daha eşitlikçi, daha demokratik ve daha katılımcı rollere sahip" olduğunu, erkeklerin ise kadınların rolleri konusunda daha geleneksel görüşleri koruduğunu göstermiştir.²⁵⁷ Ayrıca, kadınların kendileri bile çiftçilikle ilgili yetenekleri konusunda özgüven eksikliği yaşıyor gibi gözükmektedir. Örneğin kadın katılımcıların yalnızca yarısı, bir kadının tarımsal bir işletmeyi başarılı bir şekilde idare edebileceği ifadesine katılmıştır (bu sayı erkek katılımcılar için daha da düşüktür – üçte birden biraz fazla).²⁵⁸ Kadın katılımcıların çoğunluğu (yüzde 80), tarımsal gelirin nasıl harcanacağı konusunda kadınların tavsiye vermeleri gerektiğine katılırken, yalnızca üçte biri kredi başvurusu ya da satın alım gibi çiftçilikle ilgili finansal işlemleri kadınların yürütmesi gerektiği görüşündedir. Her iki durumda da, erkekler kadınların bu tip rolleri üstlenmesi fikrine daha da az katılmaktadır. Erkek katılımcılar aynı zamanda, kadınların çiftçiliğe katkısı konusunda daha düşük tahminlerde bulunmuş ve tarımsal işlerin eşit olarak dağıtılması ifadesine kadınlardan daha fazla karşı çıkmışlardır.

Tablo 21. Tarımda Toplumsal Cinsiyet Rollerini Hakkında Kadın ve Erkeklerin Görüşleri

Toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili ifadeler	Kadınların cevapları (%)		Erkeklerin cevapları (%)	
	katılıyor	katılmıyor	katılıyor	katılmıyor
Kadın ve erkekler tarımsal işleri eşit olarak paylaşmalıdır.	73,1	15,8	50,0	32,8
Kadınlar tarımsal faaliyetlere önemli katkılar sağlamaktadır.	87,7	6,4	67,8	19,9
Kadınlar tarım işletmelerini başarılı bir şekilde yönetebilirler.	52,1	25,2	35,7	49,7
Tarımsal faaliyetlerde, erkek çocukların kız çocuklara göre daha fazla sorumluluğu vardır.	74,3	17,0	82,5	9,9
Kadınlar tarımsal gelirin nasıl harcanacağı konusunda tavsiye vermelidir.	80,1	7,0	57,3	32,2
Kadınlar, tarımsal faaliyetler için kredi alma ve satın alım gibi resmi işlemleri yürütebilirler.	32,8	57,9	24,6	59,7
Kadınlar kış mevsiminde tarım dışı gelir getirici faaliyetlere katılmalıdırlar.	62,0	25,7	55,6	32,2

Kaynak: Kızılaslan & Yamaoğlu, 2010, s. 76–80.

Not: Orijinal ankete dâhil edilen kararsız cevaplar burada belirtilmemiştir.

Karar alma ve toplumsal cinsiyet rollerine yönelik küçük çaplı anketlere dayanarak kadınların güçlenme düzeyleri hakkında kesin sonuçlara ulaşmak zordur. Bu durum Türkiye ile sınırlı değildir; kadınların güçlenmesi ile tarım sektörüne katılımlarını ölçecek standart bir aracı (Kadınların Tarımda Güçlendirilmesi Endeksi) geliştirilmesi için diğer bölgelerde pilot uygulaması gerçekleştirilmiş olan çalışmalar yapılmıştır. Bu endeks, kadınların üretken kararlara katkılarının düzeyi, gelir kullanımı üzerindeki kontrolleri, varlıkların mülkiyeti, varlıkların alımı, satımı ya da devri, kredi kararları, ilgili gruplara üyelikleri ve iş yükleri hakkında göstergeleri kapsamaktadır.²⁵⁹ Araç, bu toplumsal cinsiyet profilinde kullanılmakta ve tam bir analiz için daha fazla bilgi gerekmektedir; ancak bu kriterler genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de kadınların tarımla ilgili bir tür güçsüzleşme yaşadığı görülmektedir. Kadınlar, önemli kaynaklar konusunda karar verme ve erişim ile ilgili belirgin kısıtlamalarla karşılaşmakta ve tarımsal üretimin birçok alanında bağımsız olamamaktadırlar.

257 Kızılaslan & Yamaoğlu, 2010, s. 76.

258 A.g.e., s. 78.

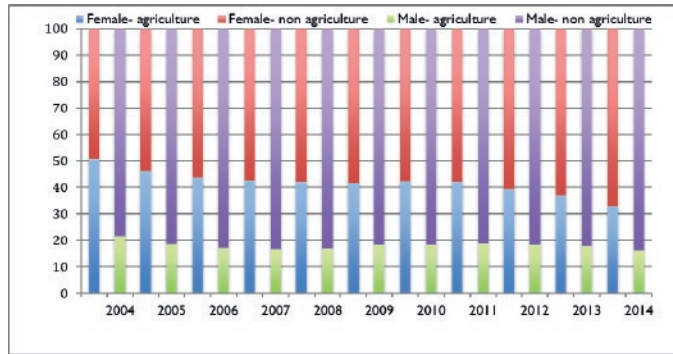
259 Daha fazla bilgi ve rehberlik için bkz. Women's Empowerment in Agriculture Index Resource Center, <http://www.ifpri.org/topic/weai-resource-center> adresinde mevcuttur.

VI. TARIMSAL EMEKTE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİKLERİ

Tarımda çalışanların payları, her iki cinsiyet için de tarım dışı sektörlerle kıyaslandığında düşmektedir. TÜİK'e göre, tarımın toplam istihdamdaki payı 1970'te yüzde 67,7 iken 2010'larda yüzde 25'e düşmüştür. Bu oran her ne kadar gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında yüksek olsa da, çalışan nüfusun hangi kesiminin diğer sektörlere kaydığını anlamak önemlidir. Kırsal alanlardan kentsel alanlara ve tarımsal sektör dışına göç edenler, hizmet ya da sanayi sektöründe iş bulma konusunda zorlukların yanı sıra yüksek işsizlik seviyeleri ile de karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunun ana nedeni, çoğu iç göçmenin düşük eğitim seviyesine sahip olması ve kentsel işgücü piyasalarında talep edilen becerilere sahip olmamasıdır. Ayrıca, şehirlere ve tarım sektörünün dışına göç edenler genelde erkeklerdir, ki bunun anlamı kadınların kırsal alanlarda kalarak tarımsal üretimle uğraşmaya devam ettikleridir.

2004'ten 2014'e kadar, tarımda istihdam edilen kadınların oranı yarıdan fazladan (yüzde 50,8) düşerek üçte bir düzeyine (yüzde 32,9) yaklaşmıştır. Aynı dönemde, tarımda istihdam edilen erkeklerin oranı neredeyse dörtte birden (yüzde 21,6) azalarak yüzde 16,1'e gerilemiştir.²⁶⁰ Tarım, erkeklerin istihdamı açısından giderek daha az önemli hale gelse de, kadınların çalışması açısından çok önemli olmaya devam etmektedir. Buna karşılık, yapabilen kadınlar tarım dışı mesleklere girmekte ve bu durum artan bir trend oluşturmaktadır.

Tablo 22. Tarım ve Tarım-Dışı İstihdamın Dağılımı, Cinsiyete Göre (2004-2015)

Kaynak: İşgücü İstatistikleri, 2004-2014 (TÜİK, 2015a, s. 81).

"Tarımda kadın istihdamı" terimi, kayıtlı ve kayıt dışı istihdamın yanı sıra mevsimlik çalışmayı da kapsayan karmaşık bir olgudur. Aslında, bu sektörde çalışan kadınların çoğunluğu için, tipik olarak kayıt dışı ve ücretsiz emek söz konusudur, ki bu durum bariz bir şekilde erkeklerin deneyimlerinden farklıdır. Şekil 7 ve 8'de gösterildiği üzere, tarımda istihdam edilen kadınların neredeyse yüzde 80'i aile çiftliklerinde çalışan ücretsiz işçilerdir; erkeklerin ise dörtte birinden azı bu tür bir ücretsiz iş gerçekleştirilmektedir.²⁶¹ Tarımda çalışan erkeklerin çoğunluğu, küçük çiftlik sahibi olduklarının bir yansıması olarak, kendi hesabına çalışmaktadır. Tarımda çalışan erkek ya da kadınların yalnızca çok küçük bir oranının (erkeklerin yüzde 1,8'i ve kadınların yüzde 0,1'i) çalışan istihdam ediyor olmaları da dikkat çekicidir;

Genel olarak, kırsal alandaki kadınlar yeterli eğitim fırsatlarına sahip değildir, arazileri yoktur ve ücretli emeğe çok kısıtlı erişimleri vardır. Kadınların ev dışında çalışması, ev işlerinin bir uzantısı olarak görülmemekte, dolayısıyla ekonomik bir faaliyet olarak kabul edilmemektedir. Kadınların ücretsiz aile emeği, onları yüksek yoksulluk riski ile karşı karşıya bırakmakta ve Türkiye'de "tarımın feminizasyonu" durumu ortaya koymaktadır.

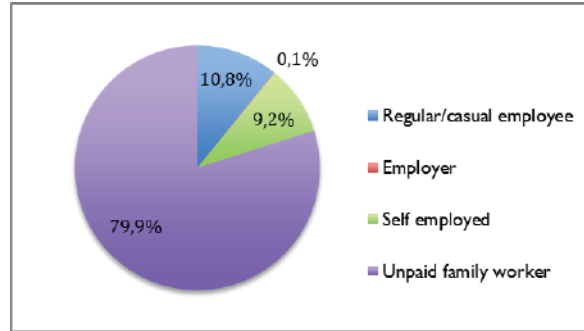
Küçük işletmelerin aile emeğine bağımlı olması aynı zamanda, aile üyelerinin genç bir yaşta itibaren tarımsal faaliyetlerle uğraşması anlamına gelmektedir. 2006 yılı anket verileri, yetişkin kadınların ev işi sorumlulukları olması nedeniyle, tarımda çalışan kız ve kadınların erkek çocuk ve yetişkin erkeklerle kıyaslandığında daha küçük bir oranının aile çiftliklerinde çalıştığını göstermektedir. Ancak kadın ve erkeklerin tarımda çalıştıkları ortalama gün sayısı arasında çok az bir fark mevcuttur.²⁶²

²⁶⁰ TÜİK, 2015a, s. 81.

²⁶¹ Ağustos 2015, 15 yaş üzeri kadın ve erkekler için veriler. TÜİK. İşgücü İstatistikleri. Yıl ve cinsiyete göre istihdam durumu. (http://www.TÜİK.gov.tr/Pretable.do?alt_id=1007 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

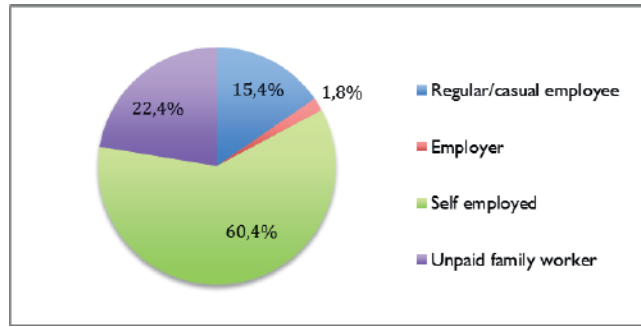
²⁶² TÜİK. Tarımsal İşletme Yapı Anketi 2006. (http://www.TÜİK.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1003 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

Şekil 7. Tarımda Çalışan Kadınların İstihdam Durumu (2015), toplamın %'si

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Yıl ve Cinsiyete Göre İstihdam Durumu

Şekil 8. Tarımda Çalışan Erkeklerin İstihdam Durumu (2015), toplamın %'si

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Yıl ve Cinsiyete Göre İstihdam Durumu.

Tablo 23. Kendi İşletmelerinde Çalışan Hanehalkı Üyelerinin Dağılımı ve Çalışılan Ortalama Gün Sayısı, Cinsiyet ve Yaşa Göre (2006)

İstihdam durumu	Kadınlar				Erkekler			
	9-13 yaş		14 yaş üzeri		9-13 yaş		14 yaş üzeri	
	A	B	A	B	A	B	A	B
Ana uğraşları tarımsal faaliyet olan ve yan işleri olmayan hane üyeleri	1,1	125	46,1	175	1,4	119	51,4	189
Ana uğraşları tarımsal faaliyet olan ve yan işleri olan hane üyeleri	1,1	97	32,8	170	1,2	105	65,0	169
Ana uğraşları tarım dışı faaliyet olan ancak tarımda yan işleri olan hane üyeleri	4,0	50	26,5	97	5,7	45	63,8	95

Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı Çalışması, 2006.

Not: 'A' çalışan hanehalkı üyelerinin oranını temsil etmekte (%), ve 'B' tarımda çalışılan ortalama gün sayısını temsil etmektedir.

Bu raporun diğer bölümlerinde de belirtildiği üzere, tarımsal işlerde keskin bir toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü vardır. Kadınlar tarımda daha çok düşük konumlu, emek yoğun işlerde çalışırken, tarımın makineleşmesiyle birlikte erkekler sermaye ve teknoloji yoğun işleri üstlenmektedirler.²⁶³

Aile işletmelerinde çalışmak tarımsal emeğin bir türüdür. Göçmen işçiler tarafından gerçekleştirilen ve hemen hemen Türkiye'deki tüm tarımsal ürünlerin hasat dönemini kapsayan mevsimlik tarım işgücü, eşit derecede önemli bir olgudur. Türkiye'de mevsimlik işçi göçü konusundaki bir rapora göre,²⁶⁴ resmi olarak 300 000 mevsimlik tarım işçisi vardır; ancak çocuklar da dâhil olmak üzere, bir milyondan daha fazla kayıt dışı işçi olduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle daha önceden geçici bir iş düzenlemesi olarak görülen mevsimlik tarım göçü, artık nüfusun önemli bir kesimi için temel uğraş haline gelmiştir. Mevsimlik işçiler yılda ortalama dört ay boyunca, ağırlıklı olarak Karadeniz Bölgesinde fındık, Ege Bölgesinde zeytin Çukurova'da pamuk ve Orta Anadolu'da soğan, şeker pancarı, kayısı ve diğer tarım bitkilerinin hasat edilmesi, toplanması ve kurutulmasında çalışmaktadırlar. Hem kırsal hem de kentsel alanlardaki yoksullardan oluşan mevsimlik göçmen işçilerin hiçbir sosyal güvenliği

263 Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı 2012-2016. s. 64

264 MİGA (Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı). 2012. Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti. Friedrich Ebert Stiftung.

yoktur. Yaşam koşulları genelde onlara iş bulan, ücretleri için pazarlık yapan ulaşımlarını ayarlayan ve ücretlerinden komisyon alan araçlar tarafından belirlenmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin barınma ve yaşam koşulları asgari sağlık ve hijyen standartlarının çok altındadır. Ayrıca, aynı iş yapan işçiler arasında, cinsiyet, etnik kimlik ve coğrafi bölgeye (aşağıda daha ayrıntılı açıklanmıştır) dayalı olarak önemli ücret farklılıkları da mevcuttur.

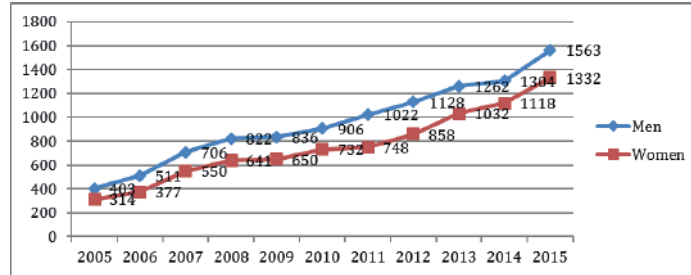
Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü mevsimlik göçmenler arasında da mevcuttur. Zorlu sosyal, ekonomik ve çevresel şartlara rağmen, ailenin bakımı ve beslenmesinin yanı sıra temizlikten kadınlar sorumludur.²⁶⁵ Mevsimlik göçmen kadınlar tipik olarak günde 12 -14 saat arası arazide çalışmakta, aynı zamanda iş yüklerini önemli oranda artıran çadır temizleme, çocuk ve yaşlı bakımı, yemek pişirme, bulaşık yıkama ve diğer günlük işlerini yapmaktadırlar. Kadın mevsimlik tarım işçileri Türkiye'deki en dezavantajlı gruplardan biri olup çok zor çalışma ve yaşam koşullarıyla başa çıkmaktadır.²⁶⁶ (Akdeniz Bölgesi'ndeki) Adana'da patates yetiştiriciliği ile uğraşan işletmeler üzerine bir toplumsal cinsiyet analizi, mevsimlik tarım işçiliğindeki toplumsal cinsiyet farklılıkları konusunda bir vaka çalışması ortaya koymaktadır.²⁶⁷ İncelenen işletmelerde kadınlar, 25 yaş ortalaması ile, mevsimlik işçilerin yüzde 70 ile 80 arasındaki bir oranını oluşturmaktadır. Kadınların çoğunluğu, başka bir gelir kaynakları olmadığından ve aileleri eğer başka bir işte çalışırlarsa "haklarında kötü dedikodular yayılır korkusuyla"²⁶⁸ sadece mevsimlik işleri yapmalarına izin verdiği için bu işlerde çalışmaktadır. Kadınlar yılda 103 gün çalışmışlardır; bu zamanın yüzde 70'i sadece patates üretiminde, kalan zaman da domates, kavun veya fındık hasadı için seyahat ederken harcanmıştır. Mevsimlik işçiler saat sabah 7:00'da başlayan, 12 saatlik vardiyalarla çalışmışlar, ancak kadınlar ek olarak çocuk bakımı ve yemek hazırlamakla uğraşırken erkeklerin daha sık dinlenme molası verebildiği görülmüştür. Kadınlar ekim, çapalama, hasat, patateslerin çuvallanması ve çuvalların dikilmesi gibi işleri yerine getirirken, erkekler patates çuvallarını doldurup taşımanın yanı sıra sulama ve mekanik işlerle uğraşmaktadırlar.

TÜİK, tarım işletmelerindeki hem mevsimlik hem de sürekli işçilerin ücretleri hakkında yıllık veriler toplamaktadır. (Sırasıyla mevsimlik ve daimi işçilerin) günlük ve aylık ücretleri, çalışanların aldıkları ücretler (düzenli ücret, maaş, ikramiye, fazla mesai vb.) toplanıp bu miktar çalışılan gün sayısına bölünerek hesaplanmaktadır.²⁶⁹ Ücret verileri sürekli ve mevsimlik işçiler için doğrudan karşılaştırılabilir durumda olmasa da, her iki kategorideki çalışanlar 2015'te ücret artışı almıştır. Kadın mevsimlik işçiler için günlük ücret yüzde 13,3 düzeyinde (46 TL'ye) artmış, ancak erkek işçiler için sadece yüzde 9,6 (59 TL'ye) artmıştır. Buna karşılık hem erkek hem de kadın sürekli işçiler için aylık ücretler daha büyük oranda, ancak neredeyse eşit şekilde artmıştır (kadınlar için yüzde 19,2 ve erkekler için yüzde 19,8 düzeyinde artarak, sırasıyla 1 332 ve 1 563 TL aylık ücrete denk gelecek şekilde).²⁷⁰

Ücretlerin kadın ve erkek sürekli işçiler için artmış olmasına rağmen, hala kadınların her iki kategoride erkeklerden daha az kazandığı bir toplumsal cinsiyet farkı vardır. Şekil 9 ve 10, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin mevsimlik işçiler için daha fazla olduğunu göstermektedir. 2015 yılında sürekli tarım işçileri arasında, kadınların ortalama aylık ücretleri, erkeklerinkinin yüzde 85'ine denktir. Bu oran, farkın yüzde 75 olduğu birkaç yıl öncesine göre bir iyileşme teşkil etmektedir. 2015'te mevsimlik işçiler için fark daha fazladır; kadınların günlük ortalama ücretleri erkeklerinkinin yalnızca yüzde 78'i düzeyinde kalmıştır. Mevsimlik işçiler için bu fark çok daha yavaş kapanmakta, bu da bu tür işlerin kadınlar açısından özellikle dezavantajlı olduğunu göstermektedir.

Mevsimlik işçilerin ücretleri bölgeye göre değişmekte ve bazı illerde toplumsal daha geniş cinsiyete dayalı ücret farkları bulunmaktadır (örneğin, Batı Anadolu ve Batı Marmara)²⁷¹ Günlük ücretlerdeki toplumsal cinsiyet farkları,

Şekil 9. Sürekli Tarım İşçilerinin Ortalama Aylık Ücretleri, Cinsiyet ve Yıla Göre (Türk Lirası)

Kaynaklar: TÜİK, Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı Anketleri 2006-2015.

265 Candan, E. & Özalp Günel, S. 2013. Tarımda Kadın Emeği. Tarım Ekonomisi Dergisi, 19(1): 93-101. s. 95.

266 MIGA, 2012, s. 11-12

267 Davran, M. & Tok, N. 2011. Gender Analysis in Agricultural Enterprises Producing Early Potatoes in Adana Province of Turkey. African Journal of Agricultural Research. 6(2): 376-381.

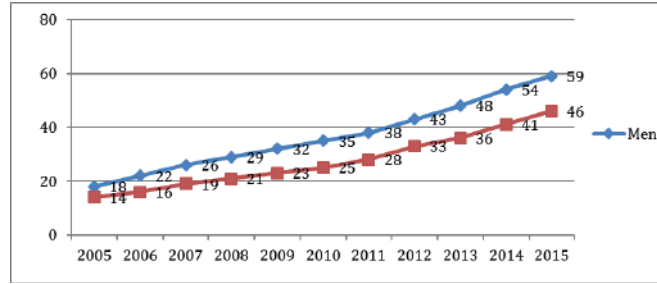
268 A.g.e.. s. 379.

269 TÜİK. Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı için Metaveriler, 2015. (<http://www.TÜİK.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21722#> adresinde mevcuttur) [erişim tarihi: May 2016].

270 TÜİK. 2016a. Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı, 2015. Basın Bülteni. No. 21722. 02 Mart 2016.

271 TÜİK. İllere göre mevsimlik tarım işçilerinin günlük ücretleri ve sürekli tarım işçilerinin aylık ücretleri, 2015. (http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1004 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

Şekil 10. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ortalama Aylık Ücreti, Cinsiyet ve Yıla Göre (Türk Lirası)

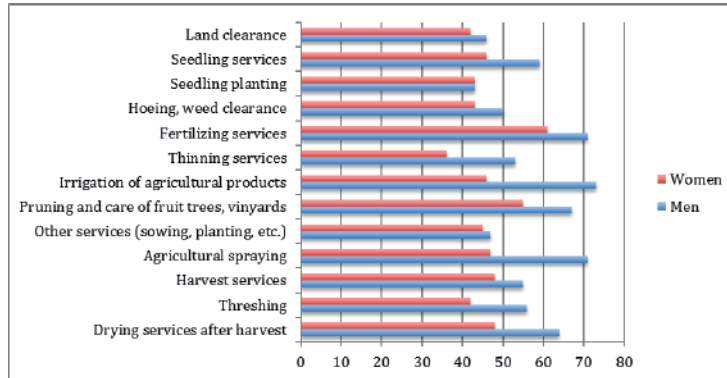

Kaynaklar: TÜİK, Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı Anketleri 2006-2015.

gerçekleştirilen tarımsal işin türüne de bağlıdır, bu durum toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü yansıtmaktadır. Bazı işler neredeyse sadece kadınlar ya da erkekler tarafından gerçekleştirilmektedir (örneğin, kadınlar tütünü kurutmakta, erkekler ise sulama kanallarının inşaatıyla uğraşmaktadır). Şekil 11'de gösterildiği üzere, arazinin temizlenmesi gibi bazı faaliyetlerde toplumsal cinsiyete dayalı ücret farkı dardır, ancak diğerleri için önemli düzeydedir. Toplumsal cinsiyet çizgisinde net bir işbölümünün olduğu patates çiftçiliği ile ilgili çalışmada, kadınların günlük ücretleri erkeklerinkinden daha düşüktür; kadınlar günde 23 TL kazanırken erkekler 30-35 TL kazanmaktadır.²⁷² Veriler aynı zamanda, aynı işi yapan kadın ve erkek mevsimlik işçilerin ortalama günlük ücretleri arasında da bitki türüne bağlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Çoğu zaman, otların temizlenmesi ve barbunya, üzüm, fındık ve çeşitli meyve ağaçlarının çapalanmasında erkekler kadınlardan çok daha yüksek ücretler kazanmaktadırlar.²⁷³

Son olarak, kadın hane reislerinin istihdam durumu üzerine veriler, tarımsal işlerin bu gruptaki kadınlar için, tarımda çalışan genel kadın nüfusuna (hem kadın hem de erkek reisli hanelerden gelen kadınlar) kıyasla daha

Şekil 11. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ortalama Günlük Ücretleri, Seçilen Faaliyetlere ve Cinsiyete Göre, 2015 (Türk Lirası)

Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı Anketleri 2015.

farklı bir özelliği olduğunu göstermektedir. Veriler farklı kaynaklardan ve farklı yöntemler kullanılarak toplanmış olduğu için karşılaştırılabilir olmasa da, kadın reisli hanelerin daha çok kendi işlerinde çalıştıklarını (muhtemelen bir aile çiftliği işlettiklerini) ve daha az ücretsiz aile emeği içerdiklerini (kuvvetle muhtemel erkeklerin ya da erkek reisli hanelerin resmi olarak sahip olduğu tarlalarda çalışmadıklarından) göstermektedir.

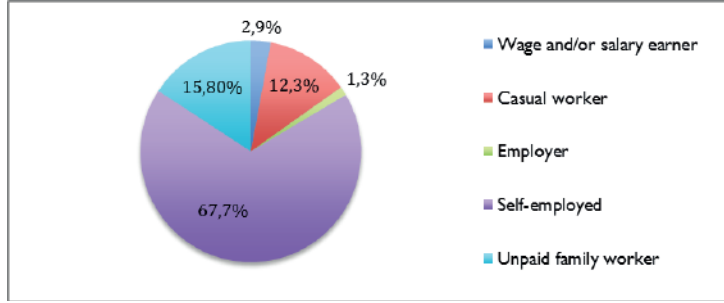
Şekil 12'de gösterildiği üzere, tarımda çalışan kadın hane reislerinin çoğu (üçte ikisinden fazlası) kendi hesabına çalışmaktadır; bunu ücretsiz aile işçisi olarak çalışma izlemektedir.

Kadın hane reislerini diğer kadınlardan ayırmayan aynı yılın (2014) işgücü verileri, tarımda çalışan kadınların çok büyük bir çoğunluğunun ücretsiz işçi olduğunu göstermektedir: tüm kadınların yüzde 81'i, ancak kadın hane reislerinin sadece yüzde 16'sı. Oranları hala çok küçük olsa da, kadın hane reislerinin başka işçileri çalıştırma eğilimi de daha yüksektir. Yukarıda belirtildiği gibi, bu tür veriler kesin olmamakla beraber, kadınların ekonomik olarak güçlenmesi ve hane reisi olarak konumları arasındaki bağlantıları daha iyi anlamak için daha fazla çalışmanın gerekli olduğunu göstermektedir.

272 Davran & Tok, 2011, s. 379.

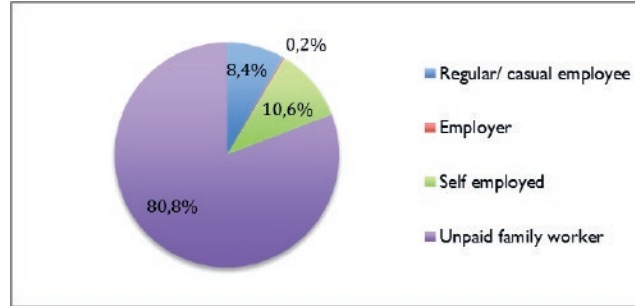
273 TÜİK. Seçilen ürünler faaliyetlere göre, mevsimlik tarım işçilerinin ortalama günlük ücretleri, 2015. (http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1004 adresinde mevcuttur). [erişim tarihi: Mayıs 2016].

Şekil 12. Tarımda Çalışan Kadın Hane Reislerinin İstihdam Durumu (2014), toplamın %'si

Kaynak: Uysal & Durmaz, 2016; TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2014.

Şekil 13. Tarımda Çalışan Kadınların İstihdam Durumu (2014), toplamın %'si

Kaynaklar: TÜİK, 2015a, s. 92; Hanehalkı İşgücü Anketi, 2014.

VII. SONUÇ

Türkiye’de tarım sektöründeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, tümü kadınların aleyhine olan gayrimenkul, mülk, hayvan, tarım ekipmanları, girişimcilik fırsatları ve finansal kaynaklara eşit olmayan erişim şeklinde kendini göstermektedir. Baskın üretim modeli ağır bir şekilde ücretsiz aile emeğine ve mevsimsel, çoğu zaman göçmen, bir işgücüne dayanmaktadır. Kadınlar tarımsal işgücünün büyük bir payını üstlenmekte, ancak ulusal istatistiklerde çoğunlukla görünmemektedir; kadın istihdamının kayıt dışı doğası da, kadınların biriken emeklilik ikramiyesi gibi hayati öneme sahip sosyal ödenekleri kaçırdıkları anlamına gelmektedir.

1980 ve 1990’lardan itibaren tarım, gelir getirici bir ekonomik faaliyet olma özelliğini aşamalı olarak kaybetmiş, bu da özellikle kadınlar üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmuştur. Tarımsal istihdamda kayıt dışılığın yaygınlığı ve bu sektördeki kadın emeğinin görünmezliği ile birlikte düşünüldüğünde, kadınların çok büyük katkı yaptıkları üretim sürecinden eşit olarak faydalanmadıkları açıktır.²⁷⁴

Ek olarak, kadınların eğitim, sağlık ve tarım dışı sektörlerdeki düzgün işlere erişimi açısından kırsal ve kentsel alanlar arasında kalıcı eşitsizlikler mevcuttur.

Her şeye rağmen, özel olarak kırsal alanlardaki kadınlar ve kadın çiftçilere odaklanan programlar, daha fazla büyüme için önemli bir potansiyel ortaya koymaktadır. Eğitim, bilgi, kredi ve teknolojiye erişim fırsatları sunulduğunda, kadınlar genelde hızla yenilikçi yaklaşımları benimsemekte ve yeni pazarlara ulaşmak için yollar aramaktadır. Bunun aksine, kadınların tarımsal üretim üzerindeki kararlara sınırlı katılımı ve kendi emeklerinin getirileri üzerinde kontrollerinin olmaması, önemli yıldırıcı faktörler olarak işlev görmekte ve sonuç olarak üretimi engellemektedir.

Bu rapor tamamlandığı sırada, GTHB tarımsal verilerin toplanması süreçlerini genişletmekte ve bütünleştirmekte idi. Bu nedenle henüz mevcut verilerin durumu bütüncül şekilde temsil ettiği düşünülmemelidir. Buna karşılık mevcut veriler, kadınların çiftlik sahipliği ve idaresi alanındaki küçük çaplı rolleri, ancak tarım işçisi olarak kritik işlevleri hakkında fikir sağlayabilmektedir. Tarımsal kayıt ve veri tabanları gelişmeye devam ettikçe, cinsiyet temelinde ayrıştırılmış verilerin tutulması ve aynı zamanda bu verilerin yaş, eğitim düzeyi, işletme büyüklüğü, hasat ve ürün gibi diğer göstergelerle çapraz tablolularak analiz edilmesi çok önemli olacaktır.

²⁷⁴ Candan & Özalp Günel, 2013, s. 93.

References

- Akın, S., Kara, A., Kara, F. Ö. & Kurt, Ç. 2013. Profiles of Leading Female Farmers in Turkey. *Regional and Business Studies*. 5(1-2): 19-26.
- Akpınar, N., Talay, I., Ceylan, C. & Gündüz, S. 2005. Rural Women and Agrotourism in the Context of Sustainable Rural Development: A Case Study from Turkey. *Environment, Development and Sustainability*, 6(4): 473-486.
- Alkan, A. 2015. New Metropolitan Regime of Turkey: Authoritarian Urbanization Via (Local) Governmental Restructuring. *Lex Localis – Journal of Local Self-Government*. 13(3): 845-873. Atmiş, E., Günşen, H.B. & Özden, S. 2010. How can Turkey's forest cooperatives contribute to reducing rural poverty? *FAO / Unasyuva* 234/235. Vol. 61: 51-53.
- Atsan, T. 2015. Factors Affecting Rural Women in Adopting Agricultural Innovations on Animal Breeding: The Case of TRA1 Region. *Alinterai Journal of Agricultural Sciences*. 28(B): 1-8.
- Benli, A., Veliöğlu, A. & Çelebi, R. 2010. The Role of Women in Fisheries and Aquaculture in Turkey. *Proceedings of the EIFAC Symposium on Interactions between Social, Economic and Ecological Objectives of Inland Commercial and Recreational Fisheries and Aquaculture, Occasional Paper No. 44*. Rome, FAO.
- Budak, D.B., Darcan, N. & Kantar, M. 2005. Women Farmers and Extension Services in Small Ruminant Production in Mountain Areas of Turkey. *Journal of Arid Environments*, 62(3): 507-515.
- Çadır, E. (KSGM). Tarımda Kadınların Finansmana Erişimi. (available at <http://www.msmeturkey.com/fileadmin/msme/upload/pdf/T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Esra Cadir-Tarimda Kadin Finansmani.pdf>).
- Candan, E. & Özalp Günel, S. 2013. Tarımda Kadın Emeği [Female Labour in Agriculture]. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 19(1): 93-101. [in Turkish].
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women. 2015. List of issues and questions in relation to the seventh periodic report of Turkey. CEDAW/C/TUR/Q/7.
- Davran, M. & Tok, N. 2011. Gender Analysis in Agricultural Enterprises Producing Early Potatoes in Adana Province of Turkey. *African Journal of Agricultural Research*. 6(2): 376-381.
- Delegation of the European Union to Turkey. 2012. Women's touch for sustainable fisheries. 28 January 2012. (available at <http://avrupa.info.tr/eu-funding-in-turkey/eu-funded-programmes/success-stories/success-stories-single-view/article/womens-touch-for-sustainable-fisheries.html>). [accessed December 2015]
- Demiray, E. 2015. Problems in Women's Education in Turkey Implementations and Suggested Solutions. *International Journal on New Trends in Education and Their Implications*. 6(1): 1-12.
- Durutan Okan, N. & Okan, C. 2013. An Overview of Cooperatives in Turkey. Budapest, FAO REU.
- Ecevit, M. 1994. Tarımda Kadının Toplumsal Konumu: Bazı Kavramsal İlişkiler [Social Position of Women in Agriculture: Some Conceptual Relations]. *Amme İdaresi Dergisi*, 27(2): 89-106. [in Turkish].
- El-Hamidi, F. & Başlevent, C. 2010. The Gendered Aspects of MSEs in MENA: Evidence from Egypt and Turkey. Working Paper No. 535. Cairo, Economic Research Forum.
- European Commission. 2006. Screening Report Turkey. Chapter 11 – Agriculture and Rural Development. Brussels.
- European Commission. 2014a. Statistical Data on Women Entrepreneurs in Europe. Country Fiche for Turkey. Brussels.
- European Commission. 2014b. Turkey Progress Report.
- European Commission. 2015. Commission Staff Working Document. Turkey 2015 Report. Brussels.
- European Parliament Committee on Women's Rights and Gender Equality. 2012. Report on a 2020 Perspective for Women in Turkey. A7-0138/2012.
- European Parliament. Directorate-General for Internal Policies. 2012. Gender Equality in Turkey. Brussels.
- Eurostat. no date (a). Enlargement countries – agriculture, forestry and fishing statistics. (available at http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Enlargement_countries_-_agriculture,_forestry_and_fishing_statistics).
- Eurostat. no date (b). Agricultural census 2010 – main results. (available at http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Agricultural_census_2010_-_main_results#Farm_typology).

- Eurostat. 2015. Statistical Requirements Compendium. 201 Edition. Luxembourg.
- Executive Committee for NGO Forum on CEDAW-Turkey. 2015. Turkey: Shadow Report Summary for the 64th Pre-Sessional Working Group of the Committee on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women.
- FAO. 2006. Time for Action. Changing the Gender Situation in Forestry. Report of the Team of Specialists in Gender and Forestry. Rome.
- FAO. 2010. Nutrition Country Profile, Summary, Turkey. (available at http://www.fao.org/ag/AGN/nutrition/TUR_en.stm). [accessed December 2015].
- FAO. 2011a. The Role of Women in Agriculture. ESA Working Paper No. 11-02 (Prepared by the State of Food and Agriculture Team and Cheryl Doss). Rome.
- FAO. 2011b. The State of Food and Agriculture. Women in Agriculture. Closing the Gender Gap for Development. Rome.
- FAO. 2014a. E-learning course: Gender in Food and Nutrition Security and Policy and Legislation. Gender Statistics for Informing Policy and Legislation.
- FAO. 2014b. Global Forest Resources Assessment 2015. Country Report Turkey. Rome.
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. 2013. Kırsal Kesimde Kadın Kooperatifleri. (available at http://www.amasyadyay.org/docs/Semp02_02_Kırsal_Kesimde_Kadin_Kooperatifleri.pdf). [accessed 27 May 2016].
- Government of Turkey. 2014a. Consideration of reports submitted by States parties under article 18 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women.
- Government of Turkey. 2014b. Report Prepared on the Occasion of the 20th Anniversary of the Beijing Declaration and Platform for Action. (available at <http://www.unwomen.org/en/csw/csw59-2015/preparations>).
- Garanti Bank. no date. Research on Women Entrepreneurs. Istanbul. (available at http://www.garanti.com.tr/en/sme_banking/sme_specific/events_exclusive_to_smes/women_entrepreneurs_research_page).
- Gündüz-Hoşgör, A. & Smits, J. 2006. The status of rural women in Turkey: What is the role of regional differences. Nijmegen Center for Economics (NiCE) Working Paper 06-101.
- Gürsoy, Z. & TurkStat. 2015. Multidimensional Poverty in Turkey. Working paper 20 prepared for UNECE Seminar on Poverty Measurement. 5-6 May 2015. Geneva.
- Hacettepe University Institute of Population Studies. 2004. Turkey Demographic and Health Survey 2003. Ankara.
- Hacettepe University Institute of Population Studies. 2014. Turkey Demographic and Health Survey 2013. Ankara.
- Hacettepe University Institute of Population Studies. 2015. Research on Domestic Violence against Women in Turkey. Ankara.
- İlkkaracan, İ., Kim, K. & Kaya, T. 2015. The Impact of Public Investment in Social Care Services on Employment, Gender Equality and Poverty: The Turkish Case. Istanbul, Istanbul Technical University, Women's Studies Center in Science, Engineering and Technology & The Levy Economics Institute.
- International Finance Corporation. 2014. Case Study. Garanti Bank SA: Combining SME Banking Excellence with a Proposition for Women Entrepreneurs in Turkey. Washington, DC.
- International Trade Centre. 2011. Women in Cotton: Results of a Global Survey. Geneva.
- Inter-Parliamentary Union Women in National Parliaments (available at <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>). [accessed December 2016].
- Izmir Commodity Exchange. 2014. Supporting Female Entrepreneurship in Agriculture. 27 May 2014. (available at <http://www.itb.org.tr/en/News/13-supporting-for-female-entrepreneurship-in-agriculture>).
- Kaya, C. 2005. Urban Agriculture in Istanbul, Turkey. Urban Agriculture Magazine. No. 14. Article 12.
- Kaya, T. & Atsan, T. 2013. Factors Affecting Rural Women's Adoption of Organic Agriculture (TRA1 of Sample). [in Turkish: Kırsal Kadının Organik Tarımı Benimsemesini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma (TRA1 Bölgesi Örneği)]. Atatürk University Journal of the Agricultural Faculty, 44(1): 43-49.
- Kızılaslan, N. & Yamanoğlu, A. 2010. Social Gender Analysis in a Turkish Province. The Province of Tokat: a case study. New Medit (A Mediterranean Journal of Economics, Agriculture and Environment). 9(3): 76-80.
- MİGA (Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı). 2012. Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti [Seasonal Worker Migration in Agriculture: Turkey Situation Summary]. Friedrich Ebert Stiftung. [in Turkish].

- MDG Achievement Fund. no date. Empowering women farmers in Antalya. (available from <http://www.mdgfund.org/node/2913>).
- Ministry of Environment and Urbanization. 2011. National Climate Change Action Plan for 2011-2023. Ankara.
- Ministry of Food, Agriculture and Livestock. no date. Instrument for Pre-Accession Assistance Rural Development (IPARD) Programme (2014-2020). Ankara.
- Ministry of Forestry and Water Affairs. 2014. Forestry Statistics 2012. Ankara.
- Ministry of National Education. 2016. National Education Statistics, Formal Education 2015-2016. Ankara.
- Miraç, Z. 2015. Economy, violence top Turkey's women issues. Hürriyet Daily News. 08 March 2015. (available at <http://www.hurriyetdailynews.com/economy-violence-top-turkeys-women-issues-.aspx?PageID=238&NID=79372&NewsCatID=341>).
- OECD. 2011. Evaluation of Agricultural Policy Reforms in Turkey. Paris. (available at <http://dx.doi.org/10.1787/9789264113220-en>).
- OECD. 2012. Poverty reduction and pro-poor growth: The role of empowerment.
- OECD. 2016. Women Entrepreneurship. Key Findings: Turkey. Paris.
- O'Neil, M.L. & Toktas, S. 2014. Women's Property Rights in Turkey. Turkish Studies. 15(1): 29-44.
- Özar, S. 2007. Women Entrepreneurs in Turkey: Obstacles, Potentials and Future Prospects [unpublished working paper]. (available at https://www.researchgate.net/publication/265204331_Women_Entrepreneurs_in_Turkey_Obstacles_Potentials_and_Future_Prospects).
- Özçatalbaş, O. & Akçaöz, H. 2010. Rural women and agricultural extension in Turkey. Journal of Food, Agriculture & Environment. 8(1): 262-267.
- Özekici B., Tekinel O. & Kıymaz S. 2004. Women in agriculture and irrigation: Turkish case. In A. Hamdy, J.A. Sagardoy, R. Quagliariello, & G. Trisorio-Liuzzi, eds. Integration of Gender Dimension in water management in the Mediterranean region: INGED Project, pp. 123-131. Options Méditerranéennes, Série A. Séminaires Méditerranéens, no. 62. Bari, CIHEAM. 146 p.
- Prime Ministry. 2014. Agriculture and Food Industry Report. (available at <http://www.invest.gov.tr/en-US/infocenter/publications/Documents/FOOD.AND.AGRICULTURE.INDUSTRY.pdf>).
- Prime Ministry, General Directorate on the Status of Women. 2008. National Action Plan on Gender Equality 2008-2013. Ankara.
- Prime Ministry, Undersecretariat of State Planning Organization. 2010. Millennium Goals Report Turkey 2010. Ankara.
- Roberts, P., Shyam, K.C. & Rastogi, C. 2006. Rural Access Indicator: A Key Development Indicator. Washington DC, International Bank for Reconstruction and Development & The World Bank.
- Sabbağ, Ç. 2012. Seasonal BMI Changes of Rural Women Living in Anatolia. International Journal of Environmental Research and Public Health. 9: 1159-1170.
- Shimizu, T. & Trudel, M. 2006. Methodology and case studies on linkages between poverty and forestry: Afghanistan, Iran, Kyrgyzstan and Turkey. FAO Livelihood Support Programme Working Paper 35.
- Soysal, A. 2013. Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği: Türkiye İçin Durum Değerlendirmesi. [Women Entrepreneurship in Rural Areas: Situation Analysis for Turkey]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(1): 163-189. [in Turkish]
- Terzi, H., Kocacik, Ş. & Öztekin, A. 2011. Adult Literacy Education. Mothers and Daughters at School in Turkey. Turin, European Training Foundation.
- Toksoy, D. Alkan, S. & Hacısalıhoğlu, S. 2010. Usage of non-timber forest products by women in forest villages of Trabzon, Turkey. Journal of Environmental Biology. 31(6): 1013-1016.
- Tozlu, Ç. & Göksel, A. 2016. WAVE Violence against Women Country Report for Turkey. Ankara, Turkish Social Sciences Association.
- Tozlu Yılmaz, Ç. 2014. Invisible Workforce of Women in the Fisheries and Aquaculture Sector in Turkey. The Mediterranean Sea. Fisheries and Beyond. December 2014 - Watch Letter No. 31. Paris, International Centre for Advanced Mediterranean Agronomic Studies (CIHEAM).
- Turkish Employment Agency. 2016. Action Plan on Women's Employment. Ankara.

- TurkStat. 2012. The Summary of Agricultural Statistics 2011. Ankara.
- TurkStat. 2013. Health Survey 2012. Ankara.
- TurkStat. 2014. Fishery Statistics 2013. Ankara.
- TurkStat. 2015a. Gender Statistics 2014. Ankara.
- TurkStat. 2015b. Statistics on Child, 2014. Ankara.
- TurkStat. 2015c. Turkey in Statistics 2014. Ankara.
- TurkStat. 2015d. What the Figures Say. Ankara.
- TurkStat. 2016a. Agricultural Holdings Labour Wage Structure, 2015. Press Release No. 21722. 02 March 2016.
- TurkStat. 2016b. Statistics on Family 2015. Press Release No. 21523. 11 May 2016.
- TurkStat. 2016c. Statistics on Child 2015. Press Release No. 21521. 22 April 2016.
- TurkStat Datasets available on the TurkStat website (www.turkstat.gov.tr), all accessed in May 2016:
- Agricultural Equipment and Machinery Statistics.
- Agricultural Holdings Structure Survey, 2006.
- Agricultural Holdings Wage Structure Survey, 2015.
- Agricultural Holdings Labour Wage Structure Surveys, 2006-2015.
- Apiculture, 1991-2005.
- Average activity time per person by type of activity and sex, 2014-2015.
- Average daily wages of seasonal agricultural workers by selected products and activities, 2015.
- Average daily wages of seasonal agricultural workers and monthly wages of permanent agricultural workers by provinces, 2015.
- Body mass index distribution of individuals by sex, 2008; 2010; 2012; 2014.
- Economic Activity, by Years.
- Employment Status, by Years and Sex.
- Family Structure Survey, 2006.
- Formal education completed and sex ratio, 1975-2015.
- Gross Domestic Product in Constant Prices by Kind of Economic Activity.
- Holdings, Irrigated and non-irrigated land by land use.
- Holdings, Land operated by holdings and livestock by holding size and holding type.
- House sales in detail of genders by provinces, 2014-2015.
- Labour force by household population, 2004-2015.
- Metadata for Agricultural Holdings Labour Wage Structure, 2015.
- Metadata, Concepts and Definitions, Definitions relating to household.
- Metadata and definitions for the Income and Living Conditions Survey.
- Number of Ministers by Sex, 1980-2015.
- Organic Crop Production, 2002-2014.
- Percentage of individuals' status of consuming alcoholic drinks, by sex and age groups, 2010; 2012; 2014.
- Percentage of individuals' status of smoking tobacco products, by sex and age groups, 2010; 2012; 2014.
- Population by literacy, 1935-2015.

- Poverty rates according to gender and educational status of the household members, RURAL.
- Poverty rates according to gender and educational status of the household members, URBAN.
- Results of General Agricultural Census Agricultural Holdings (Household) Survey, 2001.
- Results of General Agricultural Census Village Information Survey, 2001.
- Sericulture, 1991-2005.
- Time distribution in household and family care by sex and employment status, 2014-2015.
- UNDP. 2015. Human Development Report 2015, Work for Human Development. New York.
- United Nations Population Fund (UNFPA) Eastern Europe and Central Asia Regional Office. 2014. Child Marriage in Turkey (Overview). Istanbul.
- Uysal, G. & Durmaz, M. 2016. 1.2 Million Female-Headed Households Suffer from Deprivation. BETAM Research Brief 10/163. Istanbul, Bahçeşehir University Center for Economic and Social Research.
- Uzun, B.A. & H.E. Çolak. 2010. The Issues of Women's Property Acquisition in Turkey. FIG Congress 2010, Facing the Challenges - Building the Capacity. Sydney, Australia, 11-16 April 2010.
- World Bank. Access to Rural Transport database (available at <http://www.worldbank.org/transport/transportresults/headline/rural-access>).
- World Bank. 2009. Female Labor Force Participation in Turkey: Trends, Determinants and Policy Framework. Report No. 48508TR. Washington, DC, World Bank Group.
- World Bank. 2016. Turkey Overview. (available at <http://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview>).
- Yılmaz, H., Demircan, V., Gül, M. & Örmeci Kart, M.C. 2014. Gender Analysis of Family Labour Use in Traditional Hair Goat Husbandry. The Journal of Animal & Plant Sciences, 24(6): 1898-1903.
- Yılmaz, I., Sayın, C. & Özkan, B. 2005. Turkish Greenhouse Industry: Past, Present, and Future. New Zealand Journal of Crop and Horticultural Science. 33(3): 233-240.

Bu yayım, FAO-Türkiye Ortaklık Programı kapsamında finanse edilen "FAO Toplumsal Cinsiyet ve Tarımsal İstatistik Çerçevesi'nin (GASF) uygulanmasıyla, toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin üretimi ve analizi için ulusal kapasiteyi güçlendirme" projesi kapsamında hazırlanmıştır. Proje, 2013-2016 yılları arasında Kırgızistan, Tacikistan ve Türkiye'nin ulusal istatistik kurumları ve bakanlıklarıyla yürütülmüştür. Projenin genel amacı bu üç faydalanıcı ülkenin tarımsal ve kırsal sektöründe toplumsal cinsiyete göre ayrılmış istatistiksel verileri geliştirilmesine destek olmak; kırsal nüfusun (hem kadın hem erkek) mevcut durumunu değerlendirmek ve karar alma süreçlerinin kanıta ve veriye dayalı olmasını sağlamaktır.

Bu ulusal (toplumsal) cinsiyet profilin amacı, çeşitli kaynaklardan mevcut veri ve bilgileri derleyerek, kırsal kesimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve kırsaldaki kadınların durumuna, tarımdaki istihdam eşitsizliği ağırlıklı olarak, farklı boyutlardan ışık tutmaktır. Bu yayımın amacı, politika belirleyicilere, toplumsal cinsiyet konularında aktif rol alan kişilere ve araştırmacılara Türkiye'nin tarım ve kırsaldaki geçim kaynaklarına ilişkin temel toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin tür ve derecesini daha net bir şekilde aydınlatmaktır. Ulusal profil, uzmanların taslak raporu değerlendirdikleri ulusal çalıştayda (Ankara, 6 Mart 2016) görüşülmüştür.

Belgeyi inceleyen ekip, toplumsal cinsiyet konularına adanmış projeleri destekleyen hem veri üreticileri hem de veri kullanıcılarından oluşmuştur: ulusal istatistik kurum uzmanları, ana bakanlıkların temsilcileri, tarım uzmanları, toplumsal cinsiyet uzmanları, sivil toplum kuruluşu temsilcileri, uluslararası kalkınma teşkilatlarının ve finansal örgütlerin temsilcileri. Bu yayım, onların spesifik önerileri ve değerlendirmelerini içermektedir.

Proje, FAO-Türkiye Ortaklık Program tarafından finanse edilmiştir.

ISBN 978-92-5-909434-3

9 789259 094343

I6192Tr/1/09.16